॥ॐ थग्रुकावली प्रारंभ॥

శుభమస్తు
శ్రీరామ

శ్రీగణాధిపతయే నమః దక్షిణామూర్తయే నమః ॥ చూడామణీకృతవిధుర్వలయీకృతవాసుకిః ॥ భవో భవతు
భవ్యాయ లీలాతాండవపండితః ॥ నిజనిర్మితకారికావళీమతిసంక్షిప్తచిరంతనోక్తిభిః ॥ విశదీకరవాణి కౌతుకా
న్నను రాజీవదయావశంవదః ॥ సద్రవ్యా గుణగుంఫితా సుకృతినాం సత్కర్మసంజ్ఞాపితా సామాన్యవిశేషని
త్యమిళితాభావప్రకాశోజ్జ్వలా విష్ణోర్వక్షసి విశ్వనాథకృతినా సిద్ధాంతముక్తావళీ విన్యస్తా మనసో ము
దం వితనుతాం సద్యుక్తిరేషా చిరం ॥ విఘ్నవిఘాతాయ కృతం మంగళం శిష్యశిక్షాయై గ్రంథతో నిబధ్నా
తి నూతనేత్యాదినా ॥ నూతనజలధరరుచయే గోపవధూటీదుకూలచోరాయ తస్మై కృష్ణాయ నమః=
య నమస్సంసారమహీరుహస్య బీజాయ ॥ నను మంగళం న విఘ్నధ్వంసం ప్రతి న వా సమాప్తిం ప్రతి=
కారణం వినాపి మంగళం నాస్తికాదిగ్రంథేషు నిర్విఘ్నపరిసమాప్తిదర్శనాదితి చేన్న అవిగీతశిష్టా
చారవిషయత్వేన మంగళస్య సఫలత్వసిద్ధౌ తత్ర ఫలజిజ్ఞాసాయాం సంభవతి దృష్టఫలత్వే అదృ
ష్టఫలకల్పనాయా అనాయ్యత్వాత్ ఉపస్థితత్వాత్ సమాప్తిరేవ ఫలం కల్ప్యతే ఇత్థం చ యత్ర
మంగళం న దృశ్యతే తత్రాపి జన్మాంతరీయం తత్కల్ప్యతే యత్ర సత్యపి మంగళే సమాప్తిర్న దృశ్యతే=

శ్రీః

...మా॥

...త్రావళి

౨

తత్రబలవత్తర[...]విఘ్నాద్విఘ్నప్రాచుర్యంవాబోధ్యం.ప్రచురస్యాప్యేవబలవత్తరవిఘ్ననివారకకార
ణతత్వం.బోధ్యం.విఘ్నధ్వంసస్తుమంగళస్యద్వారమిత్యాహుః.ప్రాంచః.నవ్యాస్తుమంగళస్యవిఘ్నధ్వంసఏ
వఫలం.సమాప్తిస్తుబుద్ధిప్రతిభాదికారణాంతరలాభాత్.నచైవం.స్వతసిద్ధవిఘ్నవిరహవతాకృతస్యమంగ
ళస్యనిష్ఫలత్వాపత్తిరితివాచ్యం.ఇష్టాపత్తేః.విఘ్నశంకయాతదాచరణాత్తత్ర తద్ధ్వంసే శిష్టాచారాత్=
మి॰త వ్యాఖ్యనైన తస్యనిష్ఫలత్వేవ తదుభయధర్మేదాప్రామాణ్యాపత్తేః ఇతివిఘ్నతన్నాశశైనైవవేద బోధితత్వాత్ అత
ఏవపాపక్షయమేణాక్త తత్ప్రాయశ్చిత్తస్యనిష్ఫలత్వేపి నతద్బోధకవేదాప్రామాణ్యం.మంగళం.చవిఘ్న
ధ్వంసవిశేషకారణం.విఘ్నధ్వంసవిశేషచవినాయకస్తవపాఠాదిః.తద్వ్యక్తివిఘ్నత్వం.తత్రానాపవక
సమాప్తిసాధనం.ప్రతిబంధకసంసర్గాభావస్యైవకారణత్వాన్నాత్రజనకతావత్ ఇత్యంచనాస్తికాదికృత=
గ్రంథేజన్మాంతరీయమంగళజన్యదురితధ్వంసః.స్వతఃసిద్ధవిఘ్నాభావః.తాదృశగ్రంథేపాపస్తు ...తినవ్యాః
ప్రాచ ఇత్యాహుః.సంసారేతిసంసారఏవ ...రుహః.వృక్షః.తస్యబీజాయనిమిత్తకారణాయ తస్మై ధర్మ్యా॥

పదార్థాః ... ఇత్యాదినా ।

ఏతేన శక్తేస్త్రయాణాం దర్శితం । తథాహి యథా ఘటాదికార్యం తత్తజ్జనకత్వం తథా శక్తిత్వం తు రాదికమ
పి న చ తత్తత్త్రుర్ త్వమనుస్యదాదీనాం సంభవతి త్యతః తత్తత్రుర్ త్వేన శక్తిసిద్ధిః న చ శరీరాజన్యత్వేన తత్ర
జన్యత్వసాధనే న స త్రుతి పక్షే ఇతి వాచ్యం అప్రయోజకత్వాత్ మన్యతే తత్రుర్ త్వేన తార్యత్వేన తార్య
తారణం భావ ఏవ అనుకూలతర్కః దావానలాభావో మిజ్జనయన్ శక్తి ఏతః విశ్వస్య తత్ర కార్య ... గో
ప్తా ఇత్యాద్యాగమోऽప్యనుసంధేయః ॥ ద్రవ్యం గుణాస్తథా కర్మ సామాన్యం సవిశేషకం ॥ సమవా
యస్తథాభావః పదార్థాస్సప్తకీర్తితాః ॥ సప్తమస్యాభావత్వే తథా దేవ షణ్ణాం భావత్వం ప్రా
ప్తం తేన భావత్వేన పృథగుపన్యాసో న కృతః ఏతే చ పదార్థాః వైశేషికప్రసిద్ధాః నైయాయికానా వలితే
తామప్యవిరుద్ధాః ప్రతిపాదితం చైవమేవ భాష్యే అతఏవోపమానచింతామణౌ సప్తపదా
ర్థభిన్నతయా శక్తిసాదృశ్యయోః ప్రతిరిక్తపదార్థత్వమాశంకితం ॥ నను కథమేతావన్త పదార్థాః
౧౮౨ శక్తిసాదృశ్యయోః ప్రతిరిక్తపదార్థత్వాత్ తథా హి మణ్యాదిసమవహితేన వహ్నినా దాహో న
జన్యతే తచ్ఛూన్యేన తు జన్యతే తత్ర మణ్యాదినా వహ్నౌ దాహానుకూలా శక్తిర్నాశ్యతే ఉత్తేజకేన—

౧౫ మణ్యాద్యదృష్టే ... రజ్జౌ సర్పజ్ఞానం జన్యత ఇతి కల్ప్యతే ఏవం సాదృశ్యమప్యతిరిక్తపదార్థః తద్విశేషత్వాద్వైశేష్యం తత్ర చ
తిసామాన్యే పిసత్వాత్తయద్గోత్వం నత్వం తథా శవత్వమపితిసాదృశ్యప్రతీతేః సాదృశ్యాభావే సత్త్వేన ప్రతీయమా
మానత్వాత్ ఇతి చేన్న మణ్యాద్యభావవిశిష్టవహ్న్యాదేః దాహాదికం ప్రతి మణ్యభావాదేశ్చ సాపేక్షత్వం త్రైవిధ్యం వ౨
హేతుత్వం తేలఎన్నెల నైవ సాధనం జన్యలి నం తచ్ఛక్తిత త్రైగనైవ తద్ధ్వంసకల్పనానౌచిత్యాత్ న చో
౭బం త్తేజకే సతి ప్రతిబంధకసత్త్వే నైవ దాహానౌత్పత్తి ... తత్ర ఉత్తేజకాభావవిశిష్టమణ్యభావస్య దాహం ప్రతి కారణ
త్వాత్ సాదృశ్యమపి న పదార్థాంతరం కిం తు తద్భిన్నత్వే సతి తద్గతభూయోధర్మవత్త్వం యథా చం
ద్ర ... భిన్నత్వే సతి చంద్రగతాహ్లాదకత్వాదిమత్త్వం ముఖే చంద్రసాదృశ్యమితి ద్రవ్యా... విభజ
౧ క్షిత్య తే క్షిత్యప్తేజోమరుద్వ్యోమకాలదిగ్దేహినో మనః ద్రవ్యాణి । క్షితిః పృథివీ । ఆపః జలాని తేజః వహ్నిః ।
మరుద్వాయుః వ్యోమ ఆకాశం కాలః సమయః దిక్ ఆశా దేహీ ఆత్మా మనః ఏతాని నవ ద్రవ్యా
ణి తత్ర ద్రవ్యత్వజాతిమత్త్వం మానం తత్ర ప్రత్యక్షం ప్రమాణం ఘటో జాతి ప్రత్యక్షే

తత్వ

ద్రవ్యత్వావగ్రహాదితిచేన్న తాదృశసమవాయితారణతావచ్ఛేదకతయా సంయోగస్య విభాగస్య చ సమవా
యితారణతావచ్ఛేదకతయా ద్రవ్య... జాతిసిద్ధేః నను దశమద్రవ్యం తమః తమ
సో నీలం తద్ధి ప్రత్యక్షేణ గృహ్యతే తస్య చ రూపవత్త్వాత్ మూర్తత్వాచ్చ ద్రవ్యత్వం తావత్సిద్ధం తచ్చ గం
ధశూన్యత్వాన్న పృథివీ నీలరూపవత్త్వాన్న జలాదికం తత్ప్రత్యక్షే చాలోకనిరపేక్షం చక్షుః కారణమితి
చేన్న తేజోభావే నైవోపపత్తౌ ద్రవ్యాంతరకల్పనాయోగాత్ అన్యథా తత్త్వాపత్తౌ రూపవత్త్వాత్ ప్ర
తీతిస్తు భ్రమరూపత్వాత్ ప్రతీతిరపి ... పరత్వాపాధిక... తిరేవ తమసోతిరిక్తత్వ
కల్పనే తావదవయవాదికల్పనాగౌరవం చ స్యాత్ సువర్ణస్య ... తైజసత్వం తథాపి తద్ద్రవ
త్వాత్ అధికగౌరవం పంచమో ... సంఖ్యాదిపరిమితిః పృథక్త్వం చ తతః పరం ॥ సంయో
గశ్చ విభాగశ్చ పరత్వం చాపరత్వకం బుద్ధిస్సుఖం దుఃఖమిచ్ఛా ద్వేషో యత్నో గురుత్వకం ద్రవ
త్వం స్నేహ సంస్కారవదృష్టం శబ్దఏవచ ఏతే గుణాః స్మృతాః ॥ ... దేవతః ... తత్ర

స్తత్పరం ౨

౪

ఖ్యైనయప్రదర్శితాః తత్ర గుణత్వజాతిస్సిద్ధిశ్చాగ్రే వక్ష్యతే కర్మ విభజతే ఉత్క్షేపణేతి॥ ఉత్క్షేపణం తతోఽవక్షే
పణమాకుంచనం తథా॥ ప్రసారణం చ గమనం కర్మాణ్యేతాని పంచ చ కర్మత్వజాతిస్తు ప్రత్యక్షసిద్ధైవము
ఉత్క్షేపణత్వాదికమపి నను భ్రమణాదికమపి పృథక్కర్మాధికతయా కుతో నోక్తమత ఆహ భ్రమణమి
తి భ్రమణం రేచనం స్పందనమూర్ధ్వజ్వలనమేవ చ తిర్యగ్గమనమప్యత్ర గమనాదేవ లభ్యతే సామాన్యం=
నిరూపయతి సామాన్యమితి సామాన్యం ద్వివిధం ప్రోక్తం పరం చాపరమేవ చ ద్రవ్యాదిత్రికవృత్తిస్తు సత్తా
పరతయోచ్యతే పరభిన్నా తు యా జాతిః సైవాపరతయోచ్యతే ద్రవ్యత్వాదికజాతిస్తు పరాపర
తయోచ్యతే వ్యాపకత్వాత్పరాపి స్యాద్వ్యాప్యత్వాదపరాపి చ॥ తల్లక్షణం తు నిత్యత్వే సత్యనేకసమవేత=
త్వం। అనేకసమవేతత్వం సంయోగాదీనామప్యస్తీత్యుక్తం నిత్యత్వే సతీతి నిత్యత్వే సతి సమవేతత్వం గగనప
రిమాణాదేప్యస్త్యత అనేకేతి నిత్యత్వే సత్యనేకవృత్తిత్వం అత్యంతాభావేప్యస్తీత్యతో వృత్తిసామాన్యత్వం
విహాయ సమవేతేత్యుక్తం ఏకవ్యక్తిమాత్రవృత్తిస్తు న జాతిః తథా చోక్తం వ్యక్తేరభేదస్తుల్యత్వం సంకరో

భావవస్థితిః। రూపవత్త్వనిరసనం చ। ఘ్రాణజాతిబాధకతేన సంగ్రహం ఇతి త్రవ్యాప్తి పరత్వమధికదేశవృత్తిత్వమ
పరత్వమల్పదేశవృత్తిత్వం సకలజాత్యపేక్షయా అధికదేశవృత్తిత్వాత్సత్తాయాః పరత్వం। అన్యాసాం జా
౨౩ తీనాం తదపేక్షయాఽపరత్వం వ్యాపకతావద్ధిప్రాధితీత్వాద్ద్రవ్యాపేక్షయా వ్యాపకతావదధికదేశవృత్తి
త్వాదపరత్వం సత్తాపేక్షయా వ్యాప్యత్వాదల్పదేశవృత్తిత్వాద్ద్రవ్యత్వస్యాపరత్వం। విశేషం నిరూపయ
యతి అంత్య ఇతి అంత్యో నిత్యద్రవ్యవృత్తిర్విశేషః పరికీర్తితః। అంత్యే అవసానే వర్తంత ఇత్యంత్యః
యదపేక్షయా విశేషో నాస్తి తదంత్యః। ఘటాదీనాం ద్వ్యణుకాదిపర్యంతానాం తత్తదవయవభేదా
త్పరస్పరం భేదః సజాతీయపరమాణూనాం భేదకః విశేష ఏవ స తు స్వతో వ్యావృత్తః। తేన తత్ర విశే
షాంతరాపేక్షా నాస్తి। సమవాయం లక్షయతి ఘటాదీనామితి ఘటాదీనాం కపాలాదౌ
ద్రవ్యేషు గుణకర్మణోః తేషు జాతేశ్చ సంబంధః సమవాయః ప్రకీర్తితః। అవయవావయవినోర్గుణ
గుణినోః క్రియాక్రియావతోః జాతివ్యక్త్యోర్నిత్యద్రవ్యవిశేషయోశ్చ సంబంధః సమవా

యఃసమవాయత్వం నిత్యసంబంధత్వం తత్ప్రమాణం తుగుణక్రియాదివిశిష్టబుద్ధిః విశేషణవిశేష్యసంబం
ధవిషయా విశిష్టబుద్ధిత్వాత దండీపురుషఇతి విశిష్టబుద్ధివత్ ఇత్యనుమానేన సంయోగాదీనాం బాధా
త్సమవాయసిద్ధిః నచస్వరూపసంబంధేన సిద్ధసాధనమితి వాచ్యం అనంతస్వరూపాణాం సంబం
ధత్వంకల్పనే గౌరవాల్లాఘవాదేకసమవాయసిద్ధిః నచసమవాయస్యైకత్వే వాయౌరూపవత్తాబు
ద్ధిప్రసంగః తత్రరూపసమవాయసత్త్వేపిరూపాభావాత్ నచైవం అభావస్యాపి వైశిష్ట్యం సంబంధాం
తరంసిధ్యేదితివాచ్యం తస్యనిత్యత్వే భూతలే ఘటానయనానంతరమపి ఘటాభావబుద్ధిప్రసంగాత్
ఘటాభావస్యతత్రసత్త్వాత్ తస్యనిత్యత్వాత్ అన్యథాదేశాంతరేపి ఘటాభావప్రతీతిర్నస్యాత్ వైశిష్ట్య=
స్యతత్రసత్త్వాత్ మమతుఘటేపాకరక్తతాదశాయాం శ్యామరూపస్యనష్టత్వాత్ నతద్వత్తాబుద్ధిః
వైశిష్ట్యస్యనిత్యత్వేచ అనంతవైశిష్ట్యకల్పనేతత్రైవగౌరవం ఏవంచ తత్తత్కాలీనం తత్తద్భూతలాదికం తత్తద
భావానాం సంబంధః అభావంవిభజతే అభావస్త్వితి అభావస్తుద్విధాసంసర్గాన్యోన్యాభావభేదతః

దతః అభావత్వం ద్రవ్యాదిషట్కాన్యోన్యాభావవత్త్వం సంసర్గేతి సంసర్గాభావాన్యోన్యాభావభేదా
ద్విత్వధర్మః అన్యోన్యాభావస్యైకవిధత్వాత్ తద్వి భాగాభావాత్ సంసర్గాభావం విభజతే ప్రాగభావ
ప్రధ్వంసాత్యన్తాభావ ఏవ ఏవం త్రైవిధ్యరూపం ఇష్టసంసర్గాభావ ఇత్యనేన సంసర్గాభావత్వము
న్యోన్యాభావభిన్నాభావత్వం అన్యోన్యాభావత్వం తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకా=
ప్రతా త్యన్తాభావత్వం ప్రాగభావత్వం జన్యాభావత్వం ధ్వంసత్వం నిత్యసంసర్గాభావత్వమత్యన్తాభా
వత్వం యత్ర తు భూతలాద్ఘటాదికమపసార్యతే పునరానీయతే తత్ర ఘటతా తిస్వసంబంధాఘ
టకతయా అత్యన్తాభావస్యనిత్యత్వేపి ఘటత్వాతేన ఘటాత్యన్తాభావబుద్ధిః తత్రోత్పాదవినా
శశాలితు భూర్యయమభావ ఇతి కేచిత్ అత్ర ధ్వంసప్రాగభావాదితరభిన్నాత్యన్తాభావ ఇతి ప్రా
చాం మతం శ్యామఘటే రక్తో నాస్తి రక్తఘటే శ్యామో నాస్తీతి ధీః ప్రాగభావం ధ్వంసం చావగాహ=
తే నతు తదత్యన్తాభావం తయోర్విరోధాత్ నవ్యాస్తు తత్ర విరోధే మానాభావాత్ ధ్వం

వినాశ్యభావత్వం ౬

౬ సాధితాలావభేదే నైవ తదత్వం తాభ్యాం మైంవర్తత ఇత్యాహ ॥ నను అభావానామధికరణత్వం కత్వం లాఘ[illegible]
వాదితి చెన్న అనంతాధికరణత్వకత్వకల్పనాపేక్షయా అతిరిక్తకల్పనా[illegible] యా ఏవ లఘీయస్త్వాత ఏవం చా
ధారాధేయభావేం పునః పదార్థ ఏవం చ తత్తద్ఘ్రాణగంధరసాద్యభావానాం ప్రత్యక్షత్వముక్తం [illegible] ద్భవతె అభావా పృ ప ౨
తత్తదధికరణానాం తత్తదింద్రియగ్రాహ్యత్వాత్ ప్రత్యక్షత్వం న స్యాత్ ఏతేన జ్ఞానవిశేషతాలవిశేషాత్మకత్వ
౧ త్వ మభావస్యేతి ప్ర[illegible] త్యుక్తే ॥ అత్ర క్షేత్వాపత్తిః ఇదానీం పదార్థానాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యే వక్తుముపక్రమ
– తే సర్వేషామపి సాధర్మ్యం జ్ఞేయత్వాదికముచ్యతే సమానో ధర్మో యేషాం తే సధర్మాణః తేషాం భావః
సాధర్మ్యం సమానధర్మ ఇతి ఫలితార్థః ఏవం విరుద్ధో ధర్మో యేషాం తే విధర్మాణః తేషాం భావో వైధ
ర్మ్యం విరుద్ధధర్మ ఇతి ఫలితార్థః జ్ఞేయత్వం జ్ఞానవిషయతా సా చ సర్వత్రాస్తి ఈశ్వరీయజ్ఞాన
వి[illegible]షయతా యాః కేవలాన్వయిత్వాత్ ఏవమభిధేయత్వం ప్రమేయత్వాదికమపి [illegible]ణాం ద్రవ్యా
ద[illegible]యః పంచ భావాః అనేకే సమవాయినః ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేషాణాం సాధర్మ్యం భావత్వం
మనేకత్వం సమవాయిత్వం చ యద్యప్యనేకత్వం అభావేష్వస్తి తథాప్యనేకత్వే సతి భావత్వం తథా చానేక

ఖాభావవృత్తిపదార్థవిభాజకతోపాధిమత్త్వం ఫలితార్థః। తేన ప్రత్యేకం ఘటాదౌ నావ్యాప్తిః సమవాయి
త్వం సమవాయసంబంధేన సంబంధిత్వం న తు సమవాయిత్వం సామాన్యస్యాభావస్యాపాతాత్ సమవేతవృ
త్తిపదార్థవిభాజకతోపాధిమత్త్వం ఫలితార్థః। తేన నిత్య[illegible]ద్రవ్యేషు నావ్యాప్తిః। సత్తేతి। సత్తావత్త్వం త్రయ
స్యాద్యాః గుణాదినిర్గుణత్రయః ద్రవ్యగుణకర్మణాం సత్తావత్త్వమి[illegible]త్యర్థః గుణాదిరితి యద్యపి గుణా
శూన్యత్వం దృష్ట[illegible]ఘటాదావతివ్యాప్తం త్రయాం శూన్యత్వం చ గగనాదావతివ్యాప్తం తథాపి గుణా=
వృ వదవృత్తిధర్మవత్త్వం కర్మవదవృత్తిపదార్థవిభాజకతోపాధిమత్త్వం చ [illegible]తదర్థః [illegible] ద్రవ్యత్వం గుణావద
వృత్తికర్మవదవృత్తిజాతిం తు గుణత్వాదికం తథా చ తాదృశత్వం న పదార్థ[illegible]విభాజకతోపాధిః సా
మాన్యపరిభాషాయాం సర్వజాత్యాదయో మతాః సామాన్యసహితేతరేణాం త్వం సామాన్యాదీనాం మి=
త్యధర్మః పారిమాణ్డల్యభిన్నానాం కారణత్వముదాహృతం పారిమాణ్డల్య[illegible]మణుపరిమా
ణం తద్భిన్నానాం కారణత్వమిత్యర్థః అణుపరిమాణం తు న కస్యాపి కారణం తద్ధి స్వాశ్రయా
రబ్ధద్రవ్యపరిమాణారంభకం భవేత్ తత్తు న సంభవతి పరిమాణం స్వస్వసమానజాతీయోత్కృష్ట

వభిస్న 2

౨

పరిమాణాజనకత్వాత్ మహదారబ్ధస్య మహత్త్వ[illegible] తద్వత్ అణుజన్యస్యాపి అణుతరత్వప్రసంగాత్ ఏవ
వం పరమమహత్పరిమాణమతీంద్రియసామాన్యం విశేషాశ్రయో ధర్మాః ఇదమపి యోగిప్రత్యక్షవిషయ
ప్రత్యక్షకారణత్వం జ్ఞాయమానం సామాన్యం న ప్రత్యాసత్తిః జ్ఞాయమానం లింగం నానుమితికరణ
మిత్యభిప్రాయేణ ఆత్మమానసప్రత్యక్షే ఆత్మమహత్త్వస్య కారణత్వాత్ పరమమహత్పరిమాణామా
త్రాదేర్బాధకం తస్యాపి న కారణత్వమిత్యాచార్యాణామాశయః ఇత్థం చేత్ తస్య జ్ఞానాతిరిక్తం ప్ర
త్యక్షకారణతా యా ఏవ ఆచార్యైరుక్తత్వాత్ అననుకారణత్వం హి తత్ర ఆహ అన్యథేతి । [illegible]
[illegible] అన్యథాసిద్ధిశూన్యస్య నియతపూర్వవృత్తితా కారణత్వం తచ్చ తస్య త్రివిధం పరికీ
ర్తితం సమవాయికారణత్వం జ్ఞేయమథాప్యసమవాయిహేతుతా ఏవం న్యాయనయజ్ఞైః
తృతీయముక్తం నిమిత్తహేతుతా యత్సమవేతం కార్యం భవతి జ్ఞేయం తదత్ర సమవాయి తత్రాసన్నం
జనకం ద్వితీయమాహుస్త్యాం పరం తృతీయం స్యాత్ తత్ర సమవాయికారణే ప్రత్యాసన్నం జనకం

కారణం ద్వితీయమసమవాయికారణత్వమిత్యర్థః। అత్ర యద్యపి తురీతంతుసంయోగస్య పటాసమవా-
యికారణత్వం స్యాత్ ఏవం వేగాదీనామప్యదృష్టాత్తాద్యసమవాయికారణత్వం స్యాత్ ఏవం జ్ఞానాదేరప్యా-
ద్యసమవాయికారణత్వం స్యాత్ తథాపి ప...టాసమవాయికారణలక్షణే తురీతంతుసంయో-
గభిన్నత్వం విశేషణం దేయం। తురీతంతుసంయోగస్తు తురీపటసంయోగం ప్రత్యసమవాయికారణం।
భవత్యేవ ఏవం వేగోఽపి స్పందనాసమవాయికారణం భవతి తత్తత్కార్యాసమవాయికారణలక్షణే తద్భి-
న్నత్వం విశేషణం దేయం। అత్ర విశేషగుణానాం తు తత్రాపి అసమవాయికారణత్వం నాస్తీతి న తద్భిన్న-
త్వం సామాన్యలక్షణే దేయమిత్యత్ర సమవాయికారణం ప్రత్యాసన్నత్వం ద్వివిధం కార్యైకార్థప్రత్యా-
సత్తిః కారణైకార్థప్రత్యాసత్తిశ్చేదం। యథా ఘటాదికం ప్రతి కపాల సంయోగాదికం
తత్ర స్వకార్యేణ ఘటేన సహ కారణస్య కపాలసంయోగస్య ఏకస్మిన్ కపాలే ప్రత్యాసత్తిరస్తి ద్వి-
తీయం యథా ఘటరూపం ప్రతి కపాలరూపమసమవాయి తత్ర ఘటరూపం ప్రతి కారణం
ఘటః। తేన సహ కపాలరూపస్య ఏకస్మిన్ కపాలే ప్రత్యాసత్తిరస్తి తథా చ స్వచిత్సమవాయసం-

బంధేనైవ బిత్వస్య సమవాయి సమవేతత్వ సంబంధేనేతి ఫలితార్థః ఇత్థం చ తంత్వాదౌ తంత్వాదేః తాదృశకారణత్వే తాదృశ
స్యతరప్రత్యాసత్త్యా కారణానాం జ్ఞానాదిభిన్నం అసమవాయికారణం ఇతి సామాన్యలక్షణం
పర్యవసన్నం। ఉభాభ్యాం సమవాయికారణాసమవాయికారణాభ్యాం పరం భిన్నం కారణం। తృతీయం। ని=
మిత్తకారణం కారణానామిత్యర్థః ఇదానీం అన్యథాసిద్ధత్వమేవ నిరూపయితుం పదార్థానాం తదాహ యే
సహేపూర్వభావః కారణమాదాయ వా యస్య అన్యం ప్రతి పూర్వభావో విజ్ఞాతే యత్పూర్వ
భావవిజ్ఞానం యత్కార్యం ప్రతి యస్య కారణస్య పూర్వవృత్తిత్వం యేన రూపేణ గృహ్యతే త
త్కార్యం ప్రతి తద్రూపమన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః యథా ఘటం ప్రతి దండత్వం ద్వితీయమాహ
కారణమితి యస్య స్వాతంత్ర్యేణాన్వయవ్యతిరేకౌ న స్తః కింతు కారణమాదాయైవాన్వయ=
వ్యతిరేకౌ గృహ్యేతే తదన్యథాసిద్ధం యథా ఘటం ప్రతి దండరూపం తృతీయమాహ అన్యం ప్ర
తీతి అన్యం ప్రతి పూర్వవృత్తిత్వం గృహీత్వైవ యస్య యత్కార్యం ప్రతి పూర్వవృత్తిత్వం గృహ్య
తే తస్య తత్కార్యం ప్రతి అన్యథాసిద్ధత్వం యథా ఘటాదికం ప్రత్యాకాశస్య ఆకాశస్య హి ఘ

టం ప్రతి కారణతావం । ఆకాశత్వేన సాక్షాత్ ఆకాశత్వం శబ్దసమవాయికారణతావం । అత ఏవ శబ్దం ప్రతి జన
కత్వం గృహీత్వైవ ఘటాదికం ప్రతి జనకత్వం గ్రాహ్యం । అతస్తత్రాన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః । శబ్దాశ్రయత్వేన
తస్య కారణత్వే తాన్యథాసిద్ధిరితి చేత్ పంచమాతిగృహీతకారణాం । అధాతాశస్య శబ్దం ప్రతి జనకత్వేఽపి ముఖే
దశమితి చేత్ తావతావదికేం విశేషపదాభావాత్ తిచతుర్థ మన్యథాసిద్ధమహాజనకం ప్రతి పూ
ర్వవృత్తితావపరిజ్ఞానయనయస్య గృహ్యతే జనకం ప్రతి పూర్వవృత్తిత్వం గృహీత్వైవ యస్య
తాత్కార్యం ప్రతి పూర్వవృత్తిత్వం గృహ్యతే తస్య తత్కార్యం ప్రత్యన్యథాసిద్ధత్వం । యథా కులాలపి
తుః ఘటం ప్రతి తస్య కులాలపితృత్వేన ఘటం ప్రతి జనకత్వేఽన్యథాసిద్ధత్వం తు కులాలత్వేన రూ
పేణ జనకత్వే తు ఇష్టాపత్తిః కులాలం మాత్రస్య ఘటం ప్రతి జనకతావత్ పంచమాన్యథాసి ద్ధ
మాహ అతిరిక్తేతి అతిరిక్తమథాపి యత్ర వెన్నియతావశ్యక పూర్వభావినః । అవశ్యక్లృప్తని య
త పూర్వవర్తిన ఏవ కార్యసంభవే తద్భిన్నమన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః । అత ఎవ ప్రత్యక్షే మహత్త్వం
కారణం । అనేకద్రవ్యవత్త్వమన్యథాసిద్ధం తత్ర మహత్త్వం అవశ్యక్లృప్తం తేన అనేకద్రవ్యవత్త్వమ

స్వధాసిద్ధం। నచవైపరీత్యేనేతిం విశిగమకమితి వాచ్యం। మహంత్వత్వజాతేః తారకానాం తావద్భేదకత్వేలాఘ
వాత్। ఏతేషపంచానాం స్వధాసిద్ధాన్యిదం డతావదితే మాదిక వస్త్రాదిమంషు టాదౌ దండకూపాదిదిక్తేయ్యా
మపిదర్శితం తత్ర త్రియ్యాంతు భిదెదోవ్యవమకులాలజనత్రం పరః పంచమిలాం సఖ్యాదిసాన్యదిత్రేష్వా
వశ్యకస్తస్వా। రాసభాదితి యద్వన్యక్తిం ప్రతి రాసభస్యనియతపూర్వవృత్తిత్వమస్తి తత్రాపి ఘటజా
తీయం ప్రసిద్ధతారకానాం ధ్యానైః దండాదిభిరేవ తద్భూతైః శపి సంభవే రాసభాసస్వధాసిద్ధ ఇతి భా
వః। ఏతేషుపంచసు అన్యథాసిద్ధేషు మధ్యే పంచమాన్యథాసిద్ధః ఆవశ్యకః। తేనైవ పరేషాం చరితా
ర్థత్వాత్। తథాహి దండాదిభిరవశ్యక్లృప్తనియతపూర్వవర్తిభిరేవ కార్యసంభవే తత్సహభూ
తమన్యథాసిద్ధం। నచవైపరీత్యేనేతిం వినిగమకమితి వాచ్యం దండత్వస్య తారకతావచ్ఛేదకత్వే ఘటిత ప
రంపరాయాః సంబంధత్వకల్పనే గౌరవాత్ అన్వయవ్యతిరేకసహచరితార్థత్వం సంభవతి సమవా
యికారణత్వం ద్రవ్యస్యైవేతి విజ్ఞేయం గుణకర్మమాత్రవృత్తి జ్ఞేయమథాప్యసమవాయిహేతు
త్వం। అసమవాయికారణత్వం గుణకర్మణోః నాన్యేషాం వైధర్మ్యం నతు గుణకర్మణోః సాధర్మ్యమి
త్యత్రాపితాత్పర్యం। అసమవాయికారణవృత్తి సత్తాభిన్నజాతిమత్త్వం తదర్థః తేన జ్ఞా

సముదృత్తిత్వమాత్రం

శ్రీమహాయుత్స్వత్రైస్థః

సాదీనాం మనసహ యుతాశ్రితత్వవిశేషోపి నావ్యాప్తిః। అణుత్రనిత్యద్రవ్యవృత్తిత్వం ఇతి తతవమితిహేయవ్యతేని
త్యద్రవ్యాణి పరమాణ్వాకాశాదీని విహాయాశ్రితత్వం సాధర్మ్యమిత్యర్థః। ఆశ్రితత్వస మవా
యాదిసంబంధేన వృత్తిమత్త్వం విశేషణాత్ తయాణి తాన్యనామపిరూపాదౌ వృత్తేః। ఇదానీం ద్రవ్యస్యైవ
వవిశిష్టసాధర్మ్యం వక్తుముపక్రమతే క్షిత్యాదీనాం నవానాం తు ద్రవ్యత్వం గుణాయోగితా క్షితి
ఽపర జలం తథా తేజః పవనో మన ఏవ చ పరాపరత్వమూర్తత్వక్రియావేగాశ్రయాశ్చ అమీ పృథివ్య
ప్తేజోవాయుమనసాం పరత్వమపరత్వమూర్తత్వం క్రియావత్త్వం వేగవత్త్వం చ సాధర్మ్యం నను
త్రుటావపరత్వమపరత్వం చ నాస్తి తత్రావ్యాప్తిరితి వాచ్యం। పరత్వాదిసమానాధికర
ణద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్। మూర్తత్వమపకృష్టపరిమాణవత్త్వం
తచ్చ ఏతేషామేవ గగనాదిపరిమాణస్య కుత్రాప్యపకృష్టత్వాభావాత్ మూర్తవత్త్వం
వత్త్వం కర్మసమానాధికరణద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వం వేగవత్త్వం వేగవద్వృత్తిద్రవ్యత్వ
వ్యాప్యజాతిమత్త్వం చ బోధ్యం। కాలఖాత్మదిశాం సర్వగతత్వం పరమం మహత్॥

= స్వరూపయోగ్యత్వం విషయతావచ్ఛేదకధర్మవత్త్వం = ౪

౧౦ కాలఖాత్మదిశాం సర్వగతత్వం సర్వమూర్తద్రవ్యసంయోగిత్వం పరమమహత్త్వం। పరమమహత్త్వం
జాతివిశేషః। అపకర్షానాశ్రయపరిమాణత్వం వాక్షిత్యాది పంచభూతాని క్షిత్యప్తేజోవాయ్వాకా
శానాం భూతత్వం తచ్చ బహిరింద్రియగ్రాహ్యవిశేషగుణవత్త్వం అత్ర గ్రాహ్యత్వం తాత్త్వికత్ర
త్యక్షస్వరూపయోగ్యత్వం యోగ్యత్వం। తేన జ్ఞాతో ఘట ఇతి ప్రత్యక్షే జ్ఞానస్యాప్యుపనీతస్యా
స్వవిషయతావచ్ఛేదకత్వేన తిపాప్తిః స్వాత్ర తన్నష్టా విషయరూపాపాదిమతి పరమాణ్వా
దావవ్యాప్తిః తస్యాపి స్వరూపయోగ్యత్వాత్ ... మహత్త్వలక్షణాంతరానంతరాస క్షిత్యా
నాం క్షేత్రస్థితన్నష్టం। అథవా ఆత్మావృత్తివిశేషగుణవత్త్వం భూతత్వం చతావదిస్పర్శవ
తిపృథివ్యప్తేజోవాయూనాం స్పర్శవత్త్వం ద్రవ్యారంభకత్వం ఇతి ద్రవ్యారంభకత్వం తుష్షణ్ణాం ౮
దధాకాశకాలదిఙ్మనసాం అప్రవృత్తిక్షణికత్వం విశేషగుణా ఇష్యతే। పృథివ్యప్తేజోవాయు
షు చతుర్షు ద్రవ్యారంభకత్వం। ద్రవ్యానారంభకేషు ఘటాదావవ్యాప్తిః। ద్రవ్యసమ
వాయికారణావృత్తిద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్। అత ఇతి ఆకాశాత్మ

విశేషగుణవత్వం ౧

నాం। అవ్యాప్యవృత్తిక్షణికవిశేషగుణవత్వం। తథాహి। ఆత్మాకాశస్య విశేషగుణాః సుఖః సహావ్యాప్యవృ
త్తిః యథా కించిదవచ్ఛేదేన శబ్దః ఉత్పద్యతే తదన్యావచ్ఛేదేన తదభావస్యాపి సత్వాత్ క్షణికత్వం
తృతీయక్షణావృత్తిధ్వంసప్రతియోగిత్వం। యోగ్యవిభువిశేషగుణానాం స్వోత్తరవిశేషగుణ ౨ యోంత్వం ౨
నాశ్యత్వాత్ ప్రథమశబ్దస్య ద్వితీయశబ్దేన నాశ్యత్వాత్ ఏవం జ్ఞానాదీనామపి జ్ఞానాదికం
హి ఆత్మవిభోశ్శరీరావచ్ఛేదేనోత్పద్యతే ఘటావచ్ఛేదేన తదభావోప్యస్త్యేవ। జ్ఞానా
౬ వ్యా దికమపి క్షణద్వయస్థాయి ఇత్యపి అవ్యాప్యవృత్తివిశేషగుణవత్వం క్షణికవిశేషగుణవత్వం చ
దర్శః। పృథివ్యాదౌ రూపాదివిశేషగుణస్సోస్త్యేవ అవ్యాప్యవృత్తిత్వమస్తి। పృథివ్యాదావవ్యాప్యవృ
త్తిసంయోగాదికమస్తి విశేషేతుపపత్తేః నరూపాదీనామపి కదాచిత్ తృతీయక్షణే నాశః।
శబ్దాత్మనికవిశేషగుణవత్వం క్షితావపి అవ్యాప్తమితి వాచ్యం। చతుర్థక్షణావృత్తిజ
న్యవృత్తిజాతిమద్విశేషగుణవత్వస్య తదర్థత్వాత్। అపేక్షాబుద్ధిః క్షణత్రయం తిష్ఠతి
క్షణానువృత్తయం తునైవ పి జన్యజ్ఞానాదికం తిష్ఠతి రూపత్వాదికం తు క్షణచతుష్టయ

స్థాయి నశ్వపి రూపాదౌ వర్తత ఇతి తదుపదాసః । ఏకైకశ ఇతి జ్ఞానస్య చతుర్ధక్షణావృత్తిత్వాద్వ్యాప్యత్వస్య త
ద్వృత్తిత్వాఙ్గీకారే న తదుక్తం । యద్వా ఏకైకశః జాత్యం సామాన్యధర్మవత్ తదా జ్ఞానేన తిరోధేయం దేవదత్తత్వాదికమా
దాయ లక్షణం సంభవాత్ పరమమహత్త్వ సత్తాద్యన్యగుణత్వావచ్ఛిన్నచతుర్ధక్షణే దివత్వాదేరపినా
శాభావప్రాగభావాదివత్త్వాదేరపి తథాత్వాత్ తద్వారణాయ విశేషణముక్తం । త్రిక్షణావృత్తిత్వం వా
చ్యం । ఇత్థాచ్చాదికమాదాయాత్మని లక్షణసమన్వయాత్ తథాపి । రూపత్వత్వప్రత్యక్షయో
గిత్వం ప్రథమార్థః । పృథివ్యాం జలం । రూపవత్త్వం ద్రవత్వమిత్యన్వయ ప్రత్యక్షవిషయత్వం చాత్ర ధర్మః
చక్షురాదీనాం । జఙ్గమత్వాల్లక్షణవత్త్వేరూపస్పర్శరూపవత్త్వం । మానమితి వాచ్యం । తత్రాపి తై
జసత్వాదినా రూపానుమానాత్ ఏవం వాయోర్వర్తపృథివీజలతేజోభాగానామపి పృథివీ
త్వాదినా రూపానుమానం । అత్ర ధర్మః । నను ఘటాదౌ ద్రవత్వత్వాదిజాతిత్రైజనిద్రవత్వ
వత్త్వమవ్యాప్తమితి వాచ్యం । ద్రవత్వవద్వృత్తిద్రవత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వా
త్ ఘృతజతుప్రభృతిషు పృథివీషు ద్రవత్వాదితైజసద్రవత్వస్య సత్త్వాత్ తత్ర

వ్యాప్తమితి

చప్రభృతిత్వావిసత్వాత్తదాందాంయు లక్షణాం సమన్వయః నచప్రత్యక్షవిషయత్వం పరమా
ణ్వాదావవ్యాప్తం రూపాదావతివ్యాప్తం చాక్షుషతాం కిం ప్రత్యక్షవిషయద్రవ్య తావ
త్తిద్రవత్వవ్యాప్యజాతిమత్వస్య వివక్షితత్వాత్ శిత్వసతివ్యాప్తి వాకజయచాక్షుషేతి
గురుణేతి గురుశ్చేద్వరసవత్వద్వయోర్నైమిత్తికేంద్రియగ్రాహ్యః గురుత్వం రసవత్వం చ పృథివీజల
యోరితద్ధర్మః నవస్త్రాణేంద్రియాదీనాం వాయ్వాదీనాం పార్థివభాగానాం రసాదిమత్వే కిం
మానమితి చేన్న తత్రాపి పృథివీత్వాదీనాం తదనుమానం తద్వయోరితి పృథివీతేజసోరిత్యర్థః
నచ నైమిత్తికద్రవత్వం ఘటాదౌ వహ్నిసంయోగవ్యాప్తమితి వాచ్యం నైమిత్తికద్రవత్వసమానా
ధికరణద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్వస్య వివక్షితత్వాత్ అత్రా సాంభూతవగార్ణస్త్ర విశేషగు
ణయోగిశః యదుక్తం యస్య సాధర్మ్యం వైధర్మ్యమితరస్య తత్పృథివ్యప్తేజసాం వాయ్వో
తాం శాత్వానాం విశేషగుణవత్వమితి తద్ధర్మః యదుక్తమితి జ్ఞేయతత్వాదికం విహాయ
తిబోధవం తత్తు నకస్యాపి వైధర్మ్యం కేవలాంశేయితత్వతాసర్వశాంగదయో ష్టావేగా

ఖ్యస్సంస్కారో మరుతో గుణాః స్పర్శాద్యష్టౌ రూపవేగౌ ద్రవత్వం తేజసో గుణాః స్పర్శాదయోష్టౌ వేగశ్చ
ద్రవత్వంచ గురుత్వకం రూపం రసస్తథా స్నేహో వారిణ్యేతే చతుర్దశ స్నేహహీనా గంధయుతాః క్షితావేతే చ
తుర్దశ బుద్ధ్యాదిషట్కం సంఖ్యాదిపంచకం భావనా తథా ధర్మాధర్మౌ గుణా ఏతే ఆత్మనస్స్యుశ్చతుర్దశ సం
ఖ్యాదిపంచకం కాలదిశోః శబ్దశ్చ తే చ ఖే సంఖ్యాదిపంచకం బుద్ధిరిచ్ఛా యత్నోపి చేశ్వరే పరాపర
త్వే సంఖ్యాదిపంచ వేగశ్చ మానసే సాధర్మ్యవైధర్మ్యే నిరూప్య ప్రతిప్రత్యేకం పృథివ్యాదికం నిరూ
పయతి తత్రేతి తత్ర క్షితిర్గంధహేతుర్నానారూపవతీ మతా షడ్విధస్తు రసస్తత్ర గంధస్తు ద్వివిధో
మతః గంధహేతురితి గంధసమవాయికారణమిత్యర్థః యద్యపి గంధవత్వమాత్రం లక్షణము
చితం తథాపి పృథివీత్వజాతౌ ప్రమాణోపన్యాసాయ సమవాయికారణత్వముపన్యస్తం తథాహి పృథివీ
త్వం హి గంధసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా సిద్ధ్యతి అన్యథా గంధత్వావచ్ఛిన్నస్య ఆకస్మికత్వాప
పత్తేః నచ పాషాణాదౌ గంధాభావాద్గంధవత్వమవ్యాప్తమితి వాచ్యం తత్రాపి గంధసత్వాత్ అనుప
లబ్ధిస్తు అనుత్కటత్వేనాప్యుపపద్యతే తద్భస్మని గంధః ఉపలభ్యతే చ తస్యైవ హి పాషాణ

తత్త్వ ౧

ధ్వంసజనకత్వాత్ పాంషూంస్యోపాదానోపాదేయత్వం సిధ్యతి। యద్ద్రవ్యం యద్ద్రవ్యధ్వంసజనకం తత్తదుపా
దానోపాదేయమితి వ్యాప్తేః। దృష్టం చైత పటతంతుకపాలఘటధ్వంసజనకే ఇత్థం చ పాంషూణాం పరమా
ణూనాః పృథివీత్వాత్ తత్ర జనకపాంషూణాం సామపి పృథివీత్వం తథా చ తస్యాపి గంధవత్త్వేనానుమితానాం వః
నానారూపవతీ శుక్లనీలాదివిశేషేణ నానాజాతీయత్వం రూపం పృథివ్యామేవ వర్తతే తు జలాదౌ తత్ర సత
శుక్లరూపమేవ పృథివ్యాం తు ఏతస్మిన్ ధర్మిణి పాకవశేన నానారూపసంభవాత్। నవ నానారూపే
యత్ర సమోత్పన్నం తత్రాప్యపి రీతివా వ్యం రూపవద్ద్రవ్యవద్వృత్తిద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వ
స్వరూపనాశవద్వృత్తిద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వస్యావివక్షితత్వాత్ వైశేషికనయే పృథివీపరమా
ణౌ రూపనాశస్వరూపాంతరస్య చ సత్వాత్ న్యాయనయే ఘటాదావపి తత్సత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః
షడ్విధ ఇతి మధురకటుకషాయామ్లలవణతిక్తభేదేన షడ్విధో రసః పృథివ్యామేవ జలే తు మధుర ఏవ అత్రాపి
పూర్వవద్రసవద్వృత్తిద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్ గంధస్తు ద్వివిధ ఇతి
వస్తుస్థితిమాత్రం న తు ద్వివిధగంధవత్త్వమపి లక్షణం ద్వివిధత్వస్య వ్యర్థత్వాత్ ద్వైవిధ్యం సౌర

ఖ్యాం సాంఖ్యభి నజ్ఞేయాం స్పర్శస్తస్యాస్తు విజ్ఞేయో హ్యనుష్ణాశీతపాకజః తస్యాః పృథివ్యాః అను
ష్ణాశీతస్పర్శవత్త్వం వాయావపి వర్తత ఇత్యుక్తం పాకజ ఇతి ఇదం చ పృథివ్యాః స్పర్శః అను
ష్ణాశీత ఇతి జ్ఞాపనార్థం తు దుక్తం పాకజస్పర్శవత్త్వమాత్రం లక్షణం అధికస్య వ్యర్థత్వా
త్ | యద్యపి పాకజస్పర్శః పటాదౌ నాస్తి తథాపి పాకజస్పర్శవృత్తిద్రవ్యత్వవ్యాప్యజాతి ద్రవ్యశ
మత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్ | నిత్యేవతి నిత్యానిత్యా చ సా ద్వేధా నిత్యా స్యాదణులక్షణా అనిత్యా తు
తదన్యా స్యాత్సైవావయవయోగినీ | సా ద్వివిధా నిత్యానిత్యా చ తత్ర ధర్మః | అణులక్షణా పరమా
ణురూపా పృథివీ నిత్యా తదన్యా తత్సాన్యాః భిన్నా పృథివీ ద్వ్యణుకాదిరూపా సర్వానిత్యైవ తత్ర ధర్మ
ః స్సైవానిత్యా పృథివీ అవయవవతీత్యర్థః | నను అవయవినికిం మానం పరమాణు పుంజైరే
వోపపత్తేః | న చ పరమాణూనామతీంద్రియత్వేన ఘటాదేరప్యతీంద్రియత్వాపత్తిరితి వా
చ్యం | ఏకస్య పరమాణోరతీంద్రియత్వేపి తత్సమూహస్య ప్రత్యక్షత్వాత్ యథా ఏకస్య
కేశస్య దూరే అప్రత్యక్షత్వేపి తత్సమూహస్య ప్రత్యక్షత్వం న చ ఏకః స్థూలో ఘట ఇతి బుద్ధి

రనుపపత్తిరితి వాచ్యం । ఏతేనాణుమహత్త్వానవస్థాశంకితి నిరుపపత్తేః । మైవం । పరమాణోరతీం
ద్రియత్వేన తత్సమవాయస్యాపి ప్రత్యక్షత్వాయోగాత్ తదూరస్యైకదేశస్య నాతీంద్రియః సన్ని
ధానే తస్యైవ ప్రత్యక్షతాపత్తేర్న చ తదాహః ద్వ్యణుకానాం పరమాణూనాం చ పుంజస్య తత్త్వేన తాపన్నత్ర
త్యక్షత్వవిరోధ ఇతి వాచ్యం । ద్వ్యణుకస్య ద్వ్యణుకానుపాదానత్వాత్ అణ్వ ద్వాదశత్వ చక్షురూపహత్య ౪ వా
దిశ । తత్రాకదాచిద్ద్వ్యణుకత్వప్ర సంగాత్ సహాతి తత్తైలాంద్రాకర్షమద్వ్యణుకపరమాణ
స. త్రుటేః ద్వ్యణుకపరమాణోత్పత్తిరితి వాచ్యం । తత్ర తదంతః పాతిభిః ద్వ్యణుకపరమాణ్వాదయః
స్తైః ద్వ్యణుకపరమాణోత్పత్తేరభ్యుపగమాత్ అనవస్థా ద్వ్యణుకస్య ద్రవ్యాణుకైః సకథం ద్వ్యణుకత్రసరే
ణూత్పత్తిరితి వాచ్యం । యతో నవయం ద్వ్యణుకత్వమద్వ్యణుకత్వం వా కస్యచిత్ స్వభావా
దాపేక్షం పరంతు మహత్త్వోద్భూతరూపాదితారతమ్యానాం సముదాయవశాద్ద్వ్యణుకత్వమద్వ్యణుక
త్వం తద్దశాయామేవాద్వ్యణుకత్వం తద్దశాయాం త్రసరేణూత్పత్తేః తావత్ప్రత్యక్షత్వం । నతు దేవ ... తో దేః
తద్దశాయాం తస్మాత్ తవ స్వతైదం స. భవతి పరమాణోరుత్పత్తా వ్యవహారా ... వయ
విసిద్ధాంతే ఘటాదుత్పత్తివినాశయోః ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాదనిత్యత్వం తేషాం । అవయవద్వారా

౧౪ యోః అనంతత్వే మేరుసర్షపయోరపి సామ్యప్రసంగః అతః క్వచిద్విశ్రామో [illegible]ః యత్ర తు విశ్రామః
తస్యానిత్యత్వేవ అసమేతతారోహ్యతత్త్వప్రసంగాత్ తత్సర్వనిత్యత్వం మహత్పరిమాణతారతమ్యస్య
గగనాదౌ విశ్రాంతత్వమివ అణుపరిమాణతారతమ్యస్యాపి క్వచిద్విశ్రాంతత్వమస్తీతి తస్యాప
పరమాణుత్వసిద్ధిః నను త్రసరేణావేవ విశ్రామోస్త్వితి వాచ్యం త్రసరేణుస్సావయవః చాక్షుషద్ర
ఘు వ్యత్వాత్ ఘటవత్ ఇత్యనుమానేన తదవయవసిద్ధౌ త్రసరేణ్వవయవాః సా[illegible]యవాః మహ
దారంభకత్వాత్ కపాలవత్ ఇత్యనుమానేన తదవయవసిద్ధిః నను దమప్రయోజకః అప[illegible]
రపష్టమహత్వం ప్రతి అనేకద్రవ్యత్వస్య ప్రయోజకతావశ్యకత్వేన క్రమేణ తదవయవధారా
పి సిధ్యతీతి వాచ్యం అనవస్థాభయాత్ తదసిద్ధేరితి సా[illegible]త్రిధేతి సా చ త్రిధా భేదే దేహమింద్రియం
విషయస్తథా సా చ తాం స్వరూపం ప్రదర్శయతి త్రివిధా శరీరేంద్రియవిషయభేదాదిత్యర్థః తత్ర
దేహం ముదాహరతి యోనిజాదిరితి యోనిజా[illegible]భవేద్దేహమింద్రియం ఘ్రాణలక్షణం
యోనిజమయోనిజం చేత్యర్థః యోనిజం ద్వివిధం జరాయుజం అండజం చ జరాయు
జం శరీరం మనుష్యాదీనాం అండజం సర్పాదీనాం అయోనిజమపి ద్వివిధం స్వేదజం ఉద్భిజ్జ

దితంజన్యదజాంఃక్షి మిదం శాదాన్యః ఉద్భిజ్జాః తరుగుల్మాదాన్యః
[redacted] నను మనుష్యాదిశరీరాణాం పార్థివత్వే కిం మానమితి వాచ్యం. గంధాదిమత్త్వస్యైవ [redacted]
ప్రమాణత్వాత్తన్నక్లేదోష్మాదిరుపలంభాదాప్యత్వాదికమపి సిద్ధ్యేదితి వాచ్యం. తథా సతి జల ది౨
త్వపృథివీత్వాదీనాం సాంకర్యప్రసంగాత్. నను తర్హి జలత్వాదికమేవాస్తు న తు పార్థివత్వమితి
వాచ్యం. క్లేదాదీనాం విసర్గోపి శరీరత్వే ప్రత్యక్షజ్ఞానాత్ గంధాద్యు
పలబ్ధేః పృథివీత్వసిద్ధిః తేన పార్థివాదిశరీరే జలాదీనాం నిమిత్తత్వమాత్రం బోధ్యం. శరీరత్వ
ం తు న జాతిః పృథివీత్వాదినా సాంకర్యాపత్తేః. తు చేష్టాశ్రయత్వం. వృక్షాదీనామపి చే
ష్టావత్త్వాన్న వ్యాప్తిః. నను వృక్షాదేః శరీరత్వే కిం మానమితి వాచ్యం. ఆధ్యాత్మికవాయుసం
బంధస్యైవ ప్రమాణత్వాత్. నను తర్హి వకిం మానమితి వాచ్యం. భగ్నక్షతసంరోహణాదినా
తదుపన్యాసనాత్ యది కం స్యాదా శరీరవ్యవహారో న సంభవతి తదా అంత్వావచ్ఛి
న్నత్వేన విశేషణీయం. నను యత్ర శరీరే చేష్టా న జాతా తత్రావ్యాప్తిరితి వాచ్యం. తాదృశ

ఠీ రెప్రత్యక్షాం గోశ్యాం వాంత తత్ర ఆధారాం విష్టాం వరం త్వాప వయవివృత్తిద్రవ్య సత్వ వాంవృజాతిమత్వం లంతాప్రి
౧౩ వయవిమాత్రవృత్తి విష్టాం వద్వాత్రిజాతిమత్వం వా తద్ధర్మః మోగుషత్వ చైత్రత్వాదికమాదాయ లక్ష్యే ౩౦౨
గాం సమన్వయః నజస్ప్రసుం హాం శరీరకథం లక్ష్యేగాం సమన్వయః తత్ర ఘ్రాహ్యత్వ సన్న ఏకవ్యక్తివృ॥
త్తిత్వే నజ్ఞాం తిత్వానాం వాత జలత్వయ్యవత్తైజస శరీరవృత్తి తయోరాం దేవతవసాపిజ్ఞాం తిత్వావ్యా
వాం దితి వాంప్యం తల్పభైదేన స్పసిం హాం శరీరస్పనాం నాం త్వేన ఘ్రాహ్యం తవజ్ఞాం త్వాలక్ష్యేగాం సమన్వయం ౧సిం
త ఇంద్రియమితిప్రూం స్త్రేంద్రియం పాంథ్ర్యవమిత్వధర్మః పాంథ్ర్యత్వం కథమితి చేత్ ఇత్థం ప్రూం స్త్రేం
ద్రియం పాంథ్ర్యవం రూపాం దిషు మధ్యేవ గం ధస్త్రైవాం భివ్యంజకత్వాత [illegible] పం కుమగం ధాం భివ్యం
జక [redacted] గం ధాం భివ్యంజకజలైస్త్రైతాం త్రికజ ఇతి వాంప్యం॥
తస్యసత్తురసాం భివ్యంజకత్వాత్ యద్వాపరకీయ్యవృత్తినదేయం వాం యూంవకీత సురభిగ్నాంగస్వ
దవ్యష్టాం తతవసంఘవాంత [illegible] ప్రూం స్త్రేంద్రియసన్నికర్షస్యగంధమాత్రవ్యం జకత్వాత్ తత్ర వనభి
వాం రఇతి వాంప్యం ద్రవ్యతేవ సత్వతి విశేషగోత విషయ ఇతి విషయో ద్వ్యణుకాదిస్త్రుబ్రహ్మాం

౪ గొంప్పతవత [illegible] నదృష్టాం తెసవకియ్యరూపాభిక్యం జ్జకత్వాత తవసిద్ధిరితి వాంప్యం పరకియ్యరూపాం ద్వవభిక్యం జ్జకతస్య వావ
పాం౧ ౧౫

దాం తదుదాహృతః ఉపష్టంభకసాధకం హి విషయః సర్వమేవ హి తాదృగ్జాతమదృష్టాధీనం య
క్షతార్థం యదదృష్టాధీనం తత్తదుపష్టంభకసాక్షాత్పరం పరయా వా జనకమిత్యేవ । నహి జలజప్రయో
జనాభావం వినా తేషాముత్పత్తిరస్తి తైజసద్రవ్యాణుకాదిబ్రహ్మాండం తం సర్వమేవ విషయో భవతి శరీరేం
ద్రియయోర్విషయత్వేనాప్రసిద్ధత్వాత్ తత్ర నాపసాదః శిష్యబుద్ధివైశద్యార్థః జలం నిరూపయ
తి వర్ణః శుక్లేతి వర్ణః శుక్లో రసస్స్పర్శః జలే మధురశీతతాస్నేహాస్తత్రత్రితత్వం తు సాంసిద్ధికత్వ
ముదాహృతం స్నేహం సమవాయికారణం తావచ్ఛేదకతయా జలత్వజాతిస్సిద్ధ్యతి యద్యపి స్నేహ
త్వం నిత్యానిత్యవృత్తితయా న కారణతావచ్ఛేదకం తథాపి జన్యస్నేహత్వం తథాస్తు అథ పర =
మాణౌ జలత్వం న స్యాత్ తత్ర జన్యస్నేహప్రాగభావాత్ తస్య నిత్యస్య స్వరూపయోగ్యత్వే ఫలావ
శ్యంభావనియమాదితి జన్యస్నేహం జనకతావచ్ఛేదకతయా జన్యజలత్వజాతిస్సిద్ధా తదవచ్ఛిన్న
జనకతావచ్ఛేదకతయా జలత్వజాతిసిద్ధిః శుక్లరూపవత్త్వమేవ జలస్యేతి దర్శయతి యదుక్తం వర్ణః
శుక్ల ఇతి న తు శుక్లరూపవత్వం లక్షణం అథవా నైమిత్తికద్రవత్వవద్వృత్తి శుక్లరూపవద్వృత్తిద్రవత్వ
సాక్షాద్వ్యాప్యజాతిమత్వం లక్షణం స్వరశుక్లేతరరూపాసమానాధికరణరూపవద్వృత్తిద్రవత్వ శుక్ల

ముక్తావళి

పాకజేతరస్పర్శవదవృత్తిశీతస్పర్శవద్వృత్తిజాతిమత్త్వం

సాక్షాద్వ్యాప్యజాతిమత్త్వం పాకజరసః జలస్య మధుర ఏవ రసః శీత ఏవ స్పర్శః తిక్తరసవదవృత్తిమధురరసవద్వృత్తిద్రవ
త్వసాక్షాద్వ్యాప్యజాతిమత్త్వం ప్రదర్శితం తేన శరకరాదౌ నాతివ్యాప్తిః శిలా [redacted]
78 [redacted] తేన జలత్వవిశేషేణావ్యాప్తిః నను ౨౩
శుక్లరూపమేవేతి కుతః కాళిందీజలాదౌ నీలిమోపలబ్ధేరితి చేన్న నీలజనకతావచ్ఛేదికాయాః పృ
జల థివీత్వజాతేరభావాత్ జలే నీలరూపాసంభవాత్ కాళిందీజలాదౌ నీలరూపప్రతీతి స్త్వాశ్రయ
దోషాదధికరణాంతరే వల్తత ఏవ యత్ విక్షిప్తే జలే ధవళిమోపలబ్ధేః అథ జలే మాధుర్యే కిం మాన
౨వ సంనికర్షప్రత్యక్షేణ కిం రసః తత్ర సుఘాయతే నారికేళే జలాదౌ మాధుర్యముపలభ్య
త ఏవేతి వాచ్యం తస్యాశ్రయోపాధికత్వాత్ అన్యథా జంబీరరసాదౌ అమ్లాద్యుపలబ్ధేరమ్లా
దిమత్త్వమపి స్యాత్ ఇతి చేత్ హరీతక్యాదిభక్షణానంతరం జలరసవ్యంజకతాయాః హరీతక్యామే
వ జలే తృష్ణాసంయోగాద్రసాంతరోత్పత్తిరితి వాచ్యం కల్పనాగౌరవాత్ పృథివీత్వస్యామ్లా
దిజనకతావచ్ఛేదకతాకల్పనే తస్యామ్లాదికం జంబీరరసాదౌ తావత్ర యోగాధిక ప్రతీతిః

తం జనక శీతస్పర్శజనకతావచ్ఛేదకం జలత్వం. జన్యజలత్వం వా బోధ్యం. ఘృష్టచందనాదౌ శీత
స్పర్శోపలబ్ధిః తదంతర్వర్తిశీత[illegible]జలస్యైవ తేజసం యోగాజ్జాతే ఉష్ణత్వప్రతీతిః శిలాపాదికే
స్ఫటికే తత్ర ప్రాంతాసంభవాత్ [illegible] ఇతి స్మృతాదావపి తదంతర్వర్తిజలస్యైవ స్నేహః జ
లత్వస్యైవ స్నేహసమవాయికారణతావచ్ఛేదకత్వాత్ జల ఏవ స్నేహ ఇతి తు. తత్త్వం సాంసిద్ధిక
ద్రవత్వత్వం జాతివిశేషః ప్రత్యక్షసిద్ధః తదవచ్ఛిన్నజనకతావచ్ఛేదకమపి తదైవేతి భావః. తైలాదావపి
జలస్యైవ ద్రవత్వం స్నేహః ప్రకర్షేణానుకూలమితి వక్ష్యతే నిత్యతాదితి నిత్యతాదిప్ర
ధమవర్ణితం తు దేహమయోనిజం పృథివ్యా ఇవ తద్ధర్మాః తథాపి జలం ద్వివిధం నిత్యం
మనిత్యం చ పరమాణురూపం నిత్యం ద్వ్యణుకాదిరూపమనిత్యం. అవయవసమవేతం చాని
త్యమపి త్రివిధం శరీరేంద్రియవిషయభేదాత్ పృథివీతో యోనివిశేషస్త్వాహం కిం త్వత్ర
నిజమేవేత్యర్థః జలీయశరీరమయోనిజం వరుణలోకే ప్రసిద్ధం ఇంద్రియమాహ [illegible]యం రస (బి)౧
నం సింధుహిమాదివిషయోమతః ఇంద్రియం రసనం జలీయమిత్యర్థః తత్ర రసనం

శ్రీ

౧౨ జలియ్యం గం ధాదవ...: జనకత్వేన తిరసత్వం జకతాకతాసత్ము.. రసా.. ఖిన్నం జకిమాదరవతారసభస ఖ్యిక
షేణవ్వభిచారవారణాయ ద్రవ్యత్వం విశేషణం దియ. శేషయం దర్శయతి సింధు హిమాదిరిత్రిసిం
ధు: సముద్ర: హిమం తుషార: అభిపదాత్ఫలిత్వాసారకతరతాదిసహైతాప్తిగ్రాహ్య: ... హిమకరకయో:
కఠినత్వా... త్పాద్రిగవత్వమితి ...చ్యం. ఉష్ణరవిలీనయో: తయో: జలత్వస్యప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్
యద్రవ్యం యద్ద్రవ్యధ్వంసజన్యమితి వ్యాప్తే: జలోపాదానోపాదేయత్వసిద్ధే: అదృష్టవిశేషేణ
ద్రవత్వప్రతిరోధాత్కరకతాయాం. కాఠిన్యప్రత్యయస్య భ్రాంతత్వాత్. తేజో నిరూపయతి
స్పర్శ ఉష్ణ ఇతి స్పర్శ ఉష్ణస్తేజస స్తుస్యాద్రూపం శుక్లభాస్వరం. ఉష్ణత్వం స్పర్శనిష్ఠో జాతివిశే
ష: ప్రత్యక్షసిద్ధ: ఇద్ధ్వంస జన్యోష్ణస్పర్శసమవాయితావచ్ఛేదకతయా తేజస్త్వజా
తిసిద్ధి: తస్యపరమాణ్వాదివృత్తిత్వం జలత్వసేనహానుసంధేయం. అనుష్ణస్పర్శవత్వం చంద్రకిరణాదా
వవ్యాప్తయితివాచ్యం. తత్రాప్యుష్ణత్వసత్వాత్ కిం తు తేదం ...త: పాతిజలస్పర్శేనాభిభవాదగ్ర
హా: ఏవం రత్నకిరణాదౌ పార్థివస్పర్శేనాభిభవాత్ చక్షురాదౌ అనుద్భూత త్వాత్ అగ్ర

రూపం౧
తన్న౹

౫౧ హం॥ రూపమితి తైశ్చావశేషమరకతత్కి శ్వాదావపాంధి స్వరూపే ౧ అఖిఖపాత్స్వవత్త + గుహ॥ [illegible] నసు తద్రూ
పాగ్రహాద్ధర్మిగ్రహణాపి బాహ్యపత్వం నస్యాదితి చేన్న అనుభవయరూపేన్ద్రైవ ధర్మిగ్రహణాద్గ్రహం సం॰ ఖపాత
యథా॰ శ॰ ఖస్సైవ పిత్రపీత్రిమ ౹ వహ్న్యస్తు శుక్లరూపం॰ నాభిభూతం॰ కింతు తదియ్యం॰ శుక్లత్వమభి॥
భూతమితవస్సైవస్సైమేతి కద్రువతవం తు నిత్యతాదివపూర్వవత్‌౹ సువర్ణాదిరూపే తేజసి తత్స॥
త్వపరస్య చస్సై మితి కద్రువతవం॰ దహనాదాంవ పాప్పిం॰ పులితాదాంవతి పావ్తమితి పాయసం పృథివ్య
వృత్తిస్సైమితి కద్రువత్వపద్వాత్రి జాతిమతవస్య విపక్షైత్వాపపూర్వవదితి జలస్యైవ తత్త్వధర్మః తథాహి ౨౬
తతు ద్వివిధం॰ నిత్యమనిత్యం॰ చ పరమాణురూపం॰ నిత్యం॰ తదన్యమనిత్యం॰ అవయవివత్తచ్చ త్రివిధం
శరీరేంద్రియ విషయభేదాత్‌ శరీరమయోనిజమేవ తచ్చ సూర్యలోకే ప్రసిద్ధం॰ ఇంద్రియం విశేషస్తుమా
హ॰ ఇం॰ ద్రియమితి ఇంద్రియం॰ న [illegible] చక్షుస్తైజసం పరకియ్య స్పర్శాద్యవ్యంజకత్త్వసతి పరకీ
య్యరూపవ్యంజకత్వాత్‌ ప్రదీపవత్‌ ప్రదీపస్యసివయోవస్తుశ్చ వ్యంజకత్వాద్వాద్యం పరకీ॥
యేతి స్వరూపే॰ సివయ్యరూపవ్యంజకతావత్త వన భిచారః రూపాయదివ తీయం పరకియ్యేతి
అథవా ప్రభాయాః దృష్టాంతత్వసంభవాదాద్యం పర [illegible] కియ్యేతి నేదయం త్రవణాయకపృథి

సనుచక్షుష్తైజసత్వే కిం మానమితిచేన్న

ద్వాంవ్యభిచారవారణాయ ద్రవత్వం పరకీయావత్తిదె యమెవచక్షుస్సన్నికర్షేవ్యభిచారవారణాయ
ద్రవత్వం విశేషణాం దేయం విషయం దర్శనాయ తి[illegible]రీతి వహ్నిః స్వర్ణాదివిశేషణాం మతః
ననుసువర్ణస్య తైజసత్వే కిం మానమితి చేన్న సువర్ణం తైజసం అసతి ప్రతిబంధకే అత్యంతా
నలసంయోగే సతి అనుచ్ఛిద్యమానద్రవత్వవత్త్వాత్ యన్నైవం తన్నైవం యథా పృథివీ నచాప్రయో
జకత్వం ద్రవత్వనాశ అగ్నిసంయోగనాశవత్తావత్[illegible]ను పీతిమగురుత్వాశ్రయస్య పార్థివస్యాపి
తదానీం ద్రవత్వవత్త్వాద్వ్యభిచార ఇతి వాచ్యం జలమధ్యస్థ[illegible]ఘృతాదవత్తస్యాద్రవ
త్వాత్ అపరేతు పీతిమగురుత్వాశ్రయస్య అత్యంతానల[illegible]సంయోగే సతి రూపపరావృత్త్య
దర్శనాత్ తత్ప్రతిబంధకే విజాతీయద్రవద్రవ్యసంయుక్తత్వం కల్ప్యతే తథాహి
అగ్నిసంయోగే పీతిమగురుత్వాశ్రయః విజాతీయరూపప్రతిబంధకద్రవద్రవ్యసం
యుక్తః అత్యంతానలసంయోగే సతి పూర్వరూపవిజాతీయరూపానధికరణత్వాత్
[illegible] జలమధ్యస్థపీతపటవత్ తస్య పృథివీజలభిన్నస్య తైజసత్వని యమావాయుః

పృథివీ

సులావ్

నిరూపయతి అపాకజ ఇతి అపాకజో నుష్ణాశీతః స్పర్శస్తు పవనే మతః తిర్యగ్గమన
వానేషః జ్ఞేయః స్పర్శాదిలింగకః అనుష్ణాశీతస్పర్శస్య పృథివ్యామపి సత్వాదత ఉక్తమపాకజ ఇతి అపా
కజస్పర్శస్య జలాదావపి సత్వాదత ఉక్తమనుష్ణాశీత ఇతి ఏతేన వాయౌ విజాతీయస్పర్శో
దర్శితః తజ్జనకతావచ్ఛేదకం వాయుత్వమితి భావః ఏషః వాయుః స్పర్శాదిలింగకః వాయుర్హి
స్పర్శశబ్దధృతికంపైః ప్రాణైరేవానుమీయతే విజాతీయస్పర్శవిజాతీయశబ్దసత్తృణాదీనాం ధృత్యా
శాఖాదీనాం కంపేన వాయోరనుమానాత్ యథా వాయుర్నప్రత్యక్షః తథాగ్రే వక్ష్యతే॥
రూపవదితి పూర్వవన్నిత్యతాద్యుక్తం । వాయుర్ద్వివిధః నిత్యోనిత్యశ్చ నిత్యః పరమాణురూపః త
దన్యోనిత్యః అవయవసమవేతః స పునస్త్రివిధః శరీరేంద్రియవిషయభేదాత్ తత్ర శరీరమయో
నిజమతీంద్రియం పిశాచాదీనాం పరం తు జలీయతైజసవాయవీయశరీరాణాం పార్థివా
వష్టంభాదుపభోగక్షమత్వం జలాదీనాం ప్రాధాన్యాత్ జలీయత్వాదికమితి అత్ర
యోర్విశేషమాహ । దేహవ్యాపీతి దేహవ్యాపి త్వగింద్రియం శరీరవ్యాపకం స్పర్శగ్రా

తీ

౧౮

హంత-మింద్రియం • [illegible] త్వగ్వాయవీయం రూపాదిషు మధ్యే స్పర్శస్యైవ గ్రాహకత్వాత్ అంగసం
గిసలిలశైత్యాభివ్యంజకవ్యజనపవనవత్ విషయం దర్శయతి ప్రాణాదిరితి ప్రాణాదిస్తు మహావా
యుపర్యంతో విషయో మతః యద్యప్యనిత్యో వాయుశ్చతుర్విధః తస్య చతుర్థభేదః • త్వం ప్రా
ణాదిత్వతమాకరేతద్ధ్వాపి సంక్షేపాదేకత్ర త్రైవిధ్యముక్తం • ప్రాణస్త్వేక ఏవ హృదాదినానాస్థానవశా

శ్రీ

త్ ముఖనిర్గమనాదిక్రియాభేదాచ్చ నానాసంజ్ఞాం లభత ఇత్యాకాశం నిరూపయతి ఆకాశస్యే
తి ఆకాశస్య తు విజ్ఞేయః శబ్దో వైశేషికో గుణః ఆకాశకాలదిశాం ఏకవ్యక్తిత్వాదాకాశత్వా
దికం న జాతిః కిం తు శబ్దాశ్రయత్వం వైశేషిక ఇతి కథనం తు విశేషగుణాంతరవ్యవచ్ఛేదాయ
ఏతేన ప్రమాణం దర్శితం తథాహి శబ్దో గుణః చక్షుర్గ్రహణాయోగ్యబహిరింద్రియ
గ్రాహ్యజాతిమత్వాత్ స్పర్శవత్ శబ్దో ద్రవ్యసమవేతః గుణత్వాత్ సంయోగవదిత్యను
మానేన శబ్దస్య ద్రవ్యసమవేతత్వసిద్ధౌ శబ్దో న స్పర్శవద్విశేషగుణః అగ్నిసంయోగాసమ
వా[illegible]యికారణకత్వాభావే సతి అకారణగుణపూర్వకప్రత్యక్షత్వాత్ సుఖవత్పా

౧ సత్యంతం. పటరూపాదౌ వ్యభిచారవారణాయ అకారణగుణపూర్వకేతి జలపరమాణురూపాదౌ వ్యభిచారవారణాయ ౧

కజరూపాదౌ వ్యభిచారవారణాయ ప్రత్యక్షత్వేతి న దిక్కాలమనసాం గుణాః విశేషగుణత్వాత్ రూపవత్ నాత్మవి
శేషగుణః బహిరింద్రియగ్రాహ్యత్వాత్ రూపవత్ ఇత్యష్టభ్య ఏతం శబ్దాధికరణం నవమద్రవ్యం గగనాత్మకం సిద్ధ్యతి
నను వాయవీయావయవేషు సూక్ష్మశబ్దక్రమేణ వాయౌ కారణగుణపూర్వకః శబ్ద ఉత్పద్యతామితి వాచ్యం
అయావద్ద్రవ్యభావిత్వేన వాయువిశేషగుణత్వాభా వాత్ తత్ర స్వశరీరస్వవిషయస్వాంగ్రాహ్యా ఇంద్రియం
దర్శయతి ఇంద్రియ ఇమితి ఇంద్రియం తు భావశ్రోత్రమేకశ్కశ్కుల్యుపాధితః నానాకాశం లాఘవాదేకం సిద్ధం శ్రోత్రం
ఉత్తా తు పురుషభేదాద్భిన్నం కథమాకాశస్యైకత్వేఽపి ఏకస్యపీతి ఆకాశః ఏకస్యాపి ఉపాధిభేదాత్ భేదః తేనైకశష్కుల్య
వచ్ఛేదాద్భిన్నః శ్రోత్రాత్మకో భవతి తద్ధర్మః. కాలం నిరూపయతి జన్యానామితి జన్యానాం జనకః కాలః
జగతామాశ్రయో మతః తత్ర ప్రమాణమాహ జగతామాశ్రయ ఇతి సర్వాధారః ఇదానీం ఘట ఇ
త్యాదిప్రతీతిః యది సూర్యపరిస్పందాదికం విషయీకరోతి తదా సూర్యపరిస్పందాదినా ఘటా
దేస్సంబంధో వక్తవ్యః స చ న సంయోగాదిరిత్యభవత్ ఇతి కాల ఏవ సంబంధఘటకః కల్ప్యత ఇత్యవి
తస్యాశ్రయత్వమేవ సమర్థ్యంతే పరత్వాపరత్వేతి పరాపరత్వధీహేతుః పరత్వా
పరత్వబుద్ధేరసాధారణం నిమిత్తం కాల ఏవ పరాపరత్వయోరసమ వాయికారణ

సంయోగాశ్రయతయా కాలమపాదతి ● రితః కల్ప్యత ఇతి భావః। నన్వేకత్వాత్కాలస్య క్షణాదిసమాసవ
క్షణాదిసమయుషైదోనాప్యవదతశిహక్షణాదిస్వావదుపాధిత ఇతి కాలస్యైకత్వే పునపాధిషైదాత్క్ష
ణాదివ్యవహారవిషయః ఉపాధిస్తు స్వజన్యవిభాగప్రాగభావావచ్ఛిన్నం కర్మ పూర్వసంయోగావ
చ్ఛిన్నవిభాగో వా పూర్వసంయోగనాశావచ్ఛిన్న ఉత్తరసంయోగప్రాగభావో వా ఉత్తరసంయో
గావచ్ఛిన్నం కర్మ వా అంతరసంయోగానంతరం క్షణాన్తవ్యవహారో ప్యాదితి వాచ్యం కర్మాంత
రసత్తావసమకాలప్రళయమహాక్షణాదివ్యవహారోపయోగ ● త్తే తదా ధ్వంసైరేవోపపాదనీయః
దినాదివ్యవహారస్తు తత్తత్క్షణకూటైరేవోపపా ● దనీయః। దిశం నిరూపయతి ● ంతికత్వ
ధీహేతురేకానిత్యాదిగుచ్యతే దూరత్వమంతికత్వం చ దైశికపరత్వమపరత్వం చ తద్బు
ద్ధేరసాధారణం బీజం దిగేవ దైశికపరత్వాపరత్వయోరసమవాయికారణసంయోగాశ్ర
యతయా దిక్సిద్ధ్యతీతి భావః నన్వేకైవ దిగ్యది తదా ప్రాచీప్రతీచ్యాదివ్యవహారః కథముపప
ద్యత ఇత్యత ఆహ ఉపాధిభేదాదితి ఉపాధిభేదాదేకాపి ప్రాచ్యాదివ్యపదేశభాగ్యతత్పురుషసూర్యో
దయగిరిసన్నిహితా యా దిక్సా తత్పురుషస్య ప్రాచీ ఉదయగిరివ్యవహితా దిక్ప్రతీచీ ఏవం

తత్పురుషస్య సుమేరుసంనిహితా దిక్ ఉదీచీ సుమేరువ్యవహితా దిక్ అవాచీ [illegible] పరేషాం మేవ వపర్గ
శ్చ । మేరోరుత్తరతస్స్థితిరితి నియమో నాస్తి అత్రాత్మానం నిరూపయతి । [illegible] త్రింద్రియాద్యధిష్ఠాతా
కరాణాం హింసకత్వాత్ । ఆత్మత్వజాతిస్తు సుఖదుఃఖాదిసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా సిద్ధ్యతీత్య — సుక
శ్వ [illegible] రపి సా జాతిరస్త్యేవ [illegible] దృష్టాదికారణాభావాదుత్పత్తిః । నిత్యస్య స్వరూపయో
గ్యత్వే ఫలానవచ్ఛిన్నం భావ ఇత్యస్య ప్రయోజకతావచ్ఛేదకతయా శ్రవణే సా జాతిర్నాస్త్యేవ ప్రమాణా
భావాత్ [illegible] దశమద్రవ్యత్వాపత్తిః । జన్యనిత్యత్వేన విభజనాదిత్యాహుః । ఇంద్రియాణీతి । ఇంద్రియా
ణాం శరీరస్య చ పరంపరయా [illegible] స్య సంపాదకః । యద్యప్యాత్మనః [illegible] సుఖతాదృశప్రత్యక్షవి అ
షయత్వమస్త్యేవ తథాపి విప్రతిపన్నం ప్రతి ప్రథమత ఏవ శరీరాదిభిన్నః తత్ప్రతీతిగోచర ఇ
తి ప్రతిపాదయితుం నశ్వర ఇతి ప్రమాణం । శఙ్కయతి కరణాం [illegible] బుద్ధీనాం । బుద్ధీ [illegible]
రణానాం కర్తారమంతరేణ ఫలానుపధానాత్ । దృష్టం [illegible] జ్ఞానాం సకరణానాం చక్షురాదీనాం క
ర్తారమంతరేణ ఫలోపధానమపి నోపపద్యత ఇతి అతిరిక్తః కర్తా కల్ప్యత ఇతి [illegible] శరీరస్యైవ
కర్తృత్వమస్త్విత్యత ఆహ శరీరస్య [illegible] చైతన్యం । మృతేషు వ్యభిచారకత్వాత్ చైతన్యం । జ్ఞానాదికమేవ ముక్త్వా
మం

-(క్షా)

త్వానాం తవ స్మృత ఇవ మృత శరీరాణామపి తదభావేన తత్క్షతిః ప్రాణాద్యభావేన జ్ఞానాభావస్య సిద్ధత్వాత్ తథాచ శరీర
౭౧ స్య చైతన్యే బాల్యే విలోకితస్య స్థావిరే స్మరణానుపపత్తేః శరీరాణామవయవోపచయాపచయైరుత్పా
దవినాశశాలిత్వాత్ న చ పూర్వశరీరోత్పన్నసంస్కారేణ ద్వితీయశరీరే సంస్కార ఉత్పద్యత ఇతి వాచ్యం
అనంతసంస్కారకల్పనాగౌరవాత్ ఏవం శరీరస్య చైతన్యే బాలకస్య స్తన్యపానే ప్రవృత్తిర్న స్యాత్ ఇష్టసా
ధనతాజ్ఞానస్య తద్ధేతుత్వాత్ తదానీమిష్టసాధనతాస్మారకాభావాత్ మన్మతే తు జన్మాంతరేఽను వాక్య
భూతేష్టసాధనత్వస్య తదానీం స్మరణాదేవ ప్రవృత్తిః న చ జన్మాంతరానుభూతమన్యదపి స్మర్యేత
తి వాచ్యం ఉద్బోధకాభావాత్ అత్ర తు జీవనాదృష్టమేవోద్బోధకం తల్వాత్తై ఇత్థం చ
సంసారస్యానాదితయా ఆత్మనోఽనాదిత్వసిద్ధౌ అనాదిభావస్య నాశాసంభవాత్ నిత్యత్వం సిద్ధ్యతి
నను చక్షురాదీనాం జ్ఞానాదౌ కరణత్వం కర్తృత్వం వాస్తు విశేషాదేవమానాభావాదత ఆహ త
థాత్వం చేతి తథాత్వం చేదింద్రియాణాముపఘాతే కథం స్మృతిః తథాత్వం చైతన్యమిత్యర్థః
ఉపఘాతే నాశే సతి అర్థాచ్చక్షురాదీనామేవ తద్ధర్మిత్వే పూర్వం చక్షుషానుభూతా
నాం చక్షురభావే స్మరణం న స్యాత్ అనుభవితురభావాత్ అన్యేనానుభూతస్యాన్యస్య స్మరణా

ప్రత్యక్ష

సంభవాత్ అనుభవస్మరణయోః సామానాధికరణ్యేన తార్కికాణాం ఘావాదితివివాదః నను వస్తు
రాణిసాంప్రత [illegible] త్వం పూర్వాస్తమనసస్తుని తస్యస్వస్త్రత స్వంసాంప్రతాలతభిహామనసోపీతి, మనసోపి నతథా
జ్ఞానాద్యన్యథవక్షం తదాభావేతనతధానదేతన్యం జ్ఞానాదితిమనసోయుతావత్ ప్రత్యక్షమహత్వ
స్వహేతుత్వాత్ మనసి జ్ఞానసుఖాదిసత్వేవ తత్ప్రత్యక్షంనుపపత్తిరితి తద్ధర్మః యథా మనసోయుత్వం
తథాగ్రేవక్షమతేనవస్తువిజ్ఞానమేవఖిత్వాం తస్యసవే తత్ప్రతాశరూపతావత్తైతనత్వం జ్ఞానసుఖా
దికం తస్యవాతార [illegible] విశేషః తస్యభావత్వాదేవ క్షణికత్వం పూర్వపూర్వవిజ్ఞానస్యోత్తరోత్తరవి
జ్ఞానేహేతుత్వాత్ సుషుప్త్యవస్థాలయేవిజ్ఞానధారానిరోధాద్వైవస్థాగమదర్శనయోః
వసనఇవ పూర్వపూర్వవిజ్ఞానజనితసంస్కారానేవ తదోత్తరవిజ్ఞానేసంక్రాంతత్వాన్నాసుప
పత్తిస్మరణాదేరితి [illegible] తస్యజగద్విషయకత్వసార్వజ్ఞపత్తిః యత్కించిద్విషయకత్వ [illegible] గమతాథా ౧౧౪
వాలత్ సుషుప్త్యవపివిషయాంవధా సప్రసంగాచ్చతదానీం నిరాంతారాంభిత్సం తతిరనువర్తత ఇతి
౧౭ భిన్నతసాంప్రత [illegible] శత్రేవక్రమాణాం వాత్ అనుభవఘటాదీనామపి జ్ఞానతాపత్తిః నచిష్టాపత్తిః
విజ్ఞానవ్యతిరిక్తవస్తునోలభావాద్విత్తి [illegible] ప్య:। ఘటాదేరనుభూయమానస్య అపలపితే

మశక్యత్వాత్ తాదృశవిశేషప్రవాహాయం విజ్ఞానస్యేతి క్షణికమ్ యమాంకారో లతిరిక్తే విజ్ఞానాత్తహింసమా
యాతం విజ్ఞానవ్యతిరిక్తస్యాతిరిక్తత్వే తహింసమాపన్నం బహిర్లాంతరోపి తాకారస్యాత్ సవ
రూపత్వో విజ్ఞానస్యావిశేషాత్ అపోహరూపో నీలత్వాది విజ్ఞానధర్మ ఇతి చేన్న నీలత్వా
దీనాం విరుద్ధానామేకస్మిన్ సమావేశాత్ ఇతరథా విరోధావధారణస్యైవ దురుపపాదత్వాత్
సరావాసనాసంక్రమః సంభవతి మాతృపుత్రయోరపి వాసనాసంక్రమప్రసంగాత్ నమోపాదా
నోపాదేయభావో నియామక ఇతి వాచ్యం వాసనాయాః సంక్రమాసంభవాత్ తత్ర తస్మిన్
త్పత్తిరేవ సంక్రమ ఇతి చేన్న తదుత్పాదకాభావాత్ చితామేవోత్పాదకత్వే తదానంతవత్ప్రసం
గః క్షణికవిజ్ఞానే షవతిశయవిశేషః కల్ప్యత ఇతి చేత్ మానాభావాత్ కల్పనాగౌరవాచ్చ ఏతేన
క్షణికశరీరే షవపి చైతన్యమిత్యపి ప్రత్యుక్తం గౌరవాదతిశయమానాభావాచ్చ బీజాదావపి సహ
తారిసమవధానా సమవధానాభ్యామేవోపపత్తేః కురుద్రూపత్వాకల్పనాత్ ... క్షణిక
విజ్ఞానే గౌరవాన్నిత్యవిజ్ఞానమేవాత్మాలవినాశీవాయమిత్యాహ జ్ఞానమాత్రం
హ్యాత్మాది శ్రుతేరితి చేన్న తస్య సవిషయకత్వాసంభవస్యదర్శితత్వాత్ నిర్విషయకస్య జ్ఞానత్వే

మానాభావాత్ సవిషయకత్వస్యైవాననుభవాత్ అతో విజ్ఞానభిన్నో నిత్యోఽభిన్నాత్మేతి సిద్ధం నిత్యం=
జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మపరం జీవేషు నైవ ప్రయుజ్యతే జ్ఞానాజ్ఞానసుఖత్వాదిభిః జీవానాం భే
దప్రసిద్ధ్యా సుతరాం మిథః స్వరూపభేదః అన్యథా బంధమోక్షానుపపత్తేః ఈశ్వరాభేదే చాఽబోధకో వేదః
స్యాంపి తదభేదేన తద్విద్యత్వం ప్రతిపాదయచ్ఛాస్త్రం అభేదజ్ఞానేన హ్యుపయతి తదస్మి ఇతి పద
తి అతఏవ సర్వ ఏవాత్మానస్సముపేతా ఇతి శ్రూయతే మోక్షదశాయాము జ్ఞాననివృత్తౌ అభేదో
జాయత ఇత్యపి న భేదస్య నిత్యత్వేన తన్నాశాసంభవాత్ । భేదనాశేఽపి వ్యక్తిద్వయం స్యాత్ స్వతేన
వ్యవచ్ఛిత్త్వముపి న వ్య త్తిపాద్యం తన్నిర్ద్ధారణముసఙ్గే బ్రహ్మణి సత్వతాపవ్యాప్తేఽపి త్వన్యస్వరూపం స౭
తదితి వక్తదివత్వాన్నాఽవేపి ద్వయోరపి తన్త్రే విత్రిసు వచత్వాత్ మిథ్యాత్వాభావాదేవ ధికర
రత్వాత్ తత్ర సత్వత్వమితి చేత్ ఏకత్వాభావే వ్యక్తిద్వయోస్తత్త్వైకో దివత్వముపపద్యతాం ప్ర
త్యక్షమేకత్వమపి పృథివీజలయోర్న గంధ ఇతివద్ద్వయోరైక్యమిత్యసత్సర్వజనసిద్ధత్వా
త్ యోఽపి తదానీము భేదప్రతిపాదకశ్రుతిగణః సోఽపి నిరుపాధితావదిసాంసామ్యం ప్రతిపాదయన్
స్త్రీతి సంపదాధిక్యేన పురుషోత్తమా హి తత్రారాజా సంపత్త్యా ఇతి వత్ అతఏవ నిరంజనః పరమం సామ్య

ముపైత్తీతిశ్రూంతెకఈశ్వరోపినజ్ఞానసుఖాత్మాకిం తు విజ్ఞానాద్యాశ్రయః నిత్యం విజ్ఞానరూపం దబ్రహ్మైతత్స్వ
దావిజ్ఞానపదేనజ్ఞానాశ్రయ ఏవోక్తః యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాద్యన్యసురూపాత్ తాదాత్మ్యం దమిత్యత్రాత్మనం
ఛవదిత్యర్థః ఏవం దోపి దుఃఖాభావో నోపపద్యతే కారాద్యపగమే సుఖసంవృత్తోపాహమితి వత్ అస్య
౧౨ పాతస్యకాలనం దోనత్వసాపానం దః లసుఖవితి శృత్తేః నవిద్యతే సుఖం యస్యేతి కృతోపి నార్థక్షేత్రే
చికిత్సకలపనాపత్తేః ప్రకరణం విరోధాచ్చ కాలనం దమిత్యత్ర మత్వర్థీయాస్య ప్రత్యయవిరోధాదితి సంక్షేపః
ఏతేన ప్రకృతిః కర్త్రీ పురుషః పుష్కరపలాశవన్నిర్లేపః కిం తు చేతనః కార్యకారణయోరభేదాత్కార్య
సాక్షి సతి కార్యరూపతయా నాశే నాన సాక్షిభితి కార్యేణ తద్వం తస్య బుద్ధిగతచేతనాభిమానాన్యథా
సుపపత్త్యాత త్కల్పనం బుద్ధిః ప్రకృతేః పరిణామస్సైకమహత్తత్త్వమంతః కరణమిత్యుచ్యతే తత్ర
త్వాపసత్వాదర్శ్యం పురుషస్య సంసారోపవర్గ తస్యాం ఏవేంద్రియప్రణాళికయా పరిణతిః జ్ఞానరూపా
ఘటాదీనాం సంబంధః పురుషేపి తత్తావభిమానః బుద్ధౌ చైతన్యాభిమానశ్చైవ దాత్రుపదమేదం
తన్యమితి మదంశః పురుషోపరాగః బుద్ధేస్స్వచ్ఛతయా తత్ప్రతిబింబాదతాత్వికః శర్షస్యస్వ
వముఖోపరాగః ఇదమితి విషయోపరాగః ఇంద్రియప్రణాళికయా పరిణతిఖైదః తాత్వి

కః నిశ్వాససాంభిహంత ఉదర్శనాం చైవమ అనివారకర్తవ్యమితి వ్యాపారాదేశః తేనాం శత్రస్తత్ బుద్ధిః తత్ప య
అయం స్మృతి రిణామె ష్టేజ్ఞానేన పురుషస్యాన్వితాత్వికస్య సంబంధః దర్శనాం ... మ అనిమిత్తేవము ఖచెన్య ఫల జిరిత్వస్య
తేజ్ఞానేన తత్సు ఖదుఃఖాద్యా దేవ ప్రయత్న ధర్మాధర్మ ... విముక్తేరితకృతి సాంఖ్యానాం భిక్షర నైవ ప్రవృత్తేః స
మ౪ చయుక్తి ష్టైతనాపరిణామితాపత ఇతిమత్పాస్తం కృత్య దృష్టయోగానాం మిదవైతన్యస్యాప్యపి సాంఖ్యానాం
సాంఖ్యానాం భిక్షర నైవ ప్రవృత్తేః తద్భిన్నే ఖ్యానాం శ్రాహాద్వైతె తదేవాం హాంకరోమితి ప్రవృత్తేః చైత
న్యాంశే ప్రమ ఇతి చేత కృత్వం శపి కిన్నె న్వ తెలి స్వధామ జ్ఞానే తప్పతేవ మోక్షాభావః అనిత్యత్వేవ త
త్పాపరవమసంసారాపత్తిః నచైవ చేతనాయాః ప్రకృతేః తాం స్వతావ ద్బుద్ధౌ చైతన్యం తాన్యతారణాంతరా
న్తరా ... దాత్మాన ఇతి చేన్న అసిద్ధేః కర్తుః జ్ఞశ్చేన్న తేవమానాభావాత్ అవ్యతరాగ జన్యాదర్శనాదనాదిత్వం
అనాదేనాశాసంభవాన్నిత్యత్వం తత్త్వం ప్ర ... కృత్యాదికల్పనైన చ ప్రకృతేః త్రిగుణమాత్మనిగుణైక్య
మానాం సర్వజ్ఞః అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇత్యనేన విరోధ ఇతి వాచ్యం
ప్రకృతేః అదృష్టస్య గుణైరిష్టాదిభిః కర్తాహం కర్తాహమితి తదర్శనాత్ తత్ర తం పతికర్తా

పశ్యత్యశ్రుతఋద్ధితాపస్నసహేశ్వతిముక్షతః ॥

రమాత్మానం కేవలం తు యుక్తిజ్ఞత్వాదివదతా భగవతా ప్రకటీకృతం యమాత్మయ ఉపరిష్టాదితి సంక్షేపః
ధర్మాధర్మాశ్రయ ఇతి ధర్మాధర్మాశ్రయోఽధ్యక్షో విశేషగుణయోగతః । ఇత్యేతస్య సహజత్వే శరీరస్య తదా
ఏ తే శ్రయత్వే దేహాంతరకృతకర్మణాం దేహాంతరే భోగానుపపత్తేః । విశేషగుణేతి యోగ్యవిశేషగుణసం
బంధాదాత్మప్రత్యక్షం న తు సర్వథా అహం సుఖీ అహం దుఃఖీ అహం జానామీత్యాదిప్రతీతేః । ప్రవృత్త్యా
౨౪ దీతి ప్రవృత్త్యనుమేయోఽయం రథగత్యేవ సారథిః । ఆత్మా పరదేహాదౌ ప్రవృత్త్యాదినా అనుమీయ
తే ప్రవృత్తిరత్ర చేష్టా జ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నాదీనాం దేహేఽభావస్యోక్తత్వాత్ చేష్టాయాం
ప్రయత్నసాధ్యత్వాత్ చేష్టయా ప్రయత్నవానాత్మా అనుమీయత ఇతి భావః । తత్ర దృ-
ష్టాంతమాహ రథేతి యద్యపి రథకర్మ చేష్టా న భవతి తథాపి చేతనకర్తృకం సారథిరనుమీయతే తథా అను
మీయతే తథా చేష్టాత్వేన కర్తృపరాత్మా అనుమీయత ఇతి భావః । అహంకారస్యేతి అహంకారస్య
స్యాశ్రయోఽయం మనోమాత్రస్య గోచరః । అహంతా రోహమితి ప్రత్యయః తస్యాశ్రయః వి
షయః । ఆత్మా న శరీరాదిః మనోమాత్రేతి మనోభిన్నేంద్రియాజన్యప్రత్యక్షావిషయః మాన
సప్రత్యక్షవిషయశ్చేత్యర్థః రూపాద్యభావేన ఇంద్రియాంతరాయోగ్యత్వాదిత్యాహురితి

…అనుభూతత్వవ్యాప్యజాతిమత్త్వం … అనుభూతిత్వం తుర్య్యభేదః । తస్య చాంతుర్య్యభేదం దర్శయతి ప్రత్యక్షమితి ఏతాసాం చతస్రః

మూ౧ విభుబుద్ధ్యాదిగుణవాన్ విభుత్వం పరమమహత్త్వత్వం తత్ర పూర్వముక్తమపి స్పష్టార్థముక్తం బుద్ధి
సుఖదుఃఖేచ్ఛాదయః ఆత్మవిశేషగుణాః పూర్వముక్తా ఇతి తాత్పర్యం. అత్రైవ ప్రసంగాత్ స్మృతిస్వ
యం బుద్ధేః ప్రపంచం దర్శయతి బుద్ధిస్తు ద్వివిధా స్మృతిరనుభవశ్చ విధం స్ముత్పాదయతి అనుభూతి
స్మృతిశ్చ స్మర్యత్వాదితి అనుభూతిస్తు ద్వివిధా అనుభూతిస్తూ చతుర్విధమ్ స్ముత్పాదయతి ప్రత్యక్షమ
నుమితిస్సబూపమితిశ్శబ్దజ్ఞానం ఇంద్రియజన్యం జ్ఞానం ప్రత్యక్షం యద్యపి మనోరూపేంద్రియజ
న్యం స్మరణమపి జ్ఞానం తథాపి ఇంద్రియత్వేన రూపేణ ఇంద్రియాణాం యత్ర జ్ఞానే తాదృశం త్వం
తత్ప్రత్యక్షమితి వివక్షితం ఈశ్వరప్రత్యక్షం తు న లక్షణం ఇంద్రియార్థసన్నికర్షజత్వస్య
పదేశ్యత్వం … సామాన్యం ప్రత్యక్షమితి సూత్రే తద్ధేతోక్తత్వాత్ అతః జ్ఞానా
కరణం జ్ఞానం ప్రత్యక్షం అనుమితిత్వాద్యవ్యాప్తిర్జ్ఞానస్య ఉపమితేస్సాదృశ్యజ్ఞానస్య … శాబ్దబో
ధే పదజ్ఞానస్య స్మరణే అనుభవస్య కరణత్వాత్ తత్రాతివ్యాప్తిః ఇదం చ లక్షణం శక్రప్ర
త్యక్షసాధారణం పరామర్శజన్యం జ్ఞానమనుమితిః యద్యపి పరామర్శప్రత్యక్షాదికం
పరామర్శజన్యం తథాపి పరామర్శజన్యం హేతువిషయకం జ్ఞానమనుమితిః

మూ౪ …

[redacted] నవతా
ఽనిత్యత్వేనాఽనువిషయతానుమితౌ వ్యాప్తిరితి వాచ్యం తాదృశజ్ఞానవృత్త్యనుభవత్వవ్యాప్యజాతిమ
త్వస్య వివక్షితత్వాత్ అథవా వ్యాప్తిజ్ఞానకరణకం జ్ఞానమనుమితిః ఏవం సాదృశ్యజ్ఞానకరణకం
జ్ఞానముపమితిః పదజ్ఞానకరణకం జ్ఞానం శాబ్దబోధః వస్తుతః యత్కించిదనుమితిత్వ[illegible]మాదా
[redacted] ప్రత్యక్షం విభజతే ఘ్రాణజాదిప్రభేదేన ప్రత్యక్షం
షడ్విధం ఘ్రాణజం రాసనం చాక్షుషం స్పార్శనం శ్రౌత్రం మానసమితి షడ్విధం ప్రత్యక్షం
ననీశ్వరప్రత్యక్షస్యావిభజనాన్న్యూనత్వమితి వాచ్యం జన్యప్రత్యక్షస్యైవ నిరూపణీయతయా తత్
ఉక్తసూత్రానుసారాత్ ఘ్రాణస్యేతి ఘ్రాణస్య గోచరో గంధో గంధత్వాదిరపి స్మృతః
గోచరో గ్రాహ్య ఇత్యర్థః గంధత్వాదిరిత్యాదిపదాత్ సురభిత్వాదిపరిగ్రహః గంధస్య ప్రత్య
క్షత్వాత్ తద్వృత్తి జాతిరపి ప్రత్యక్షా గంధాశ్రయగ్రహణే తు ఘ్రాణస్య న [illegible] మధ్యక్షమితి
బోధ్యం [illegible] థా రసస్తథా [illegible] థా రసో రసజ్ఞాయాః తథా శబ్దోఽపి చ శ్రుతేః [illegible] థా రసత్వాదిసహి
త ఇత్యర్థః గంధో రసో [illegible] తథా శబ్దత్వాదిసహిత ఇత్యర్థః [illegible]

రూపం॰ న యశస్య గోచరయోగ్రాహ్యాణి తద్వత్ పృథక్త్వసంఖ్యావిభాగసంయోగపరాపరత్వస్నేహ
ద్రవత్వం పరిమాణయుక్తం। క్రియా। జాతి। యోగ్యవృత్తిస్సమవాయ [illegible] తాదృశః। త్రి [illegible]
దానవసు ద్భూతమితి న తత్ప్రత్యక్షం తద్వ [illegible] తి ఉద్భూతరూపవత్ పృథక్త్వాదికముపి యోగ్యవృత్తి వృత్తితి యో
గ్యం తాదృశః యోగ్యవృత్తిప్రతిః చక్షుర్యోగ్యత్వమిదం కథం తదాహ యోగ్య [illegible] తిత్వప్రత్యక్షే చక్షుస్సంబంధా
దాలోకాద్భూతరూపయోః ఉలోకసంయోగోద్భూతరూపం బహాక్షుప్రత్యక్షేకారణం ద్రవ్య
చాక్షుషం ప్రతి తయోస్సమవాయసంబంధేన తత్కారణత్వం ద్రవ్యసమవేతప్రత్యక్షే స్వాశ్రయసమవా
యసంబంధేన ద్రవ్యసమవేతసమవేతప్రత్యక్షే స్వాశ్రయసమవేతసమవాయసంబంధేన ఉద్భూతే
తి ఉద్భూతస్పర్శనద్రవ్యం యో వశః నాపిచత్వచః నాపి ఉద్భూతస్పర్శాపి స్పర్శత్వాదిసంహతః
రూపాస్పర్శత్వం యోగ్యం రూపభిన్నం రూపత్వాదిభిన్నం యత్ చక్షుర్యోగ్యం తత్ తద్గిం
ద్రియస్యాపి గ్రాహ్యం। తథాచ పృథక్త్వ [illegible] సంఖ్యాదయో ఉభయచక్షుర్గ్రాహ్యాః గుణః ఉక్తాః ఏవం క్రి
యాజాతయః యోగ్యవృత్తయః [illegible] త్వ యోగ్రాహ్యా ఇతి రూపమత్రాపి తాంరణం త్వాచ [illegible]
ఇతి అత్రాపి త్వగింద్రియజన్యద్రవ్యప్రత్యక్షే పర [illegible] తారణం తథా చ బహింద్రియజన్యద్రవ్య

ప్రత్యక్షమాత్రే రూపవత్తాకారణం। నవీనాస్తు బహిరింద్రియజన్యద్రవ్యప్రత్యక్షే న రూపవత్తాకారణం। ప్రమాణాభావాత్। కింతు బాహ్య
ప్రత్యక్షే రూపవత్తాకారణం స్పార్శనప్రత్యక్షే స్పర్శవత్తాకారణం। [illegible] యత్ర [illegible] తీతాత్। బహిరింద్రియ [illegible] ద్రవ్య
ప్రత్యక్షమాత్రే కింతాకారణమితి విశ్లేషించి [illegible] విశేషగుణవత్త్వం ప్రమాణాభావాత్ కించ [illegible] రూపవత్త్వా
కారణత్వే లాఘవమితి విభావనీయం। [illegible] ప్రసంగాత్। ఇష్టాపత్తిరితి చేత్। [illegible] స్పర్శ
౨౮ వత్త్వం లాఘవాత్కారణమస్తు। ప్రభాయాం అప్రత్యక్షత్వ ఇష్టాపత్తిరితి [illegible] సత్త్వాత్। తత్ర [illegible] ప్రభాం పశ్యామీతి ప్రత్యయ
స్పర్శాభావాదితి ప్రత్యయసత్త్వాదనయోరపి ప్రత్యక్షత్వం [illegible] బహిరింద్రియజన్యద్రవ్యప్రత్యక్షమాత్రే మహత్త్వం
రూపస్పర్శాన్యతరవత్త్వం తు తత్తదింద్రియజన్యప్రత్యక్షే కారణం [illegible] పిశాచాదేః [illegible] ప్రత్యక్షాపత్తిః
[illegible] అనుభూతరూపవత్త్వాత్ [illegible] మహత్త్వం బాహ్యప్రత్యక్షమాత్రే
కిం తత్ర ప్రమాణం। సుఖాదిప్రత్యక్షం పరిత్యజ్య [illegible] జన్యప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి కారణమిత్యర్థః।
సంజాతి [illegible] ప్రతి [illegible] రూపం [illegible] కారణం [illegible] తత్ర [illegible] మితి [illegible]
[illegible] తదభావాత్ [illegible] ప్రత్యక్షం [illegible] ప్రత్యక్షవత్త్వా [illegible]
ప్రత్యక్షత్వం [illegible] జ్ఞానాభావాత్ [illegible] ప్రత్యక్షం [illegible] తత్త్వం
[illegible] జ్ఞానాభావాత్ [illegible] ఇత్యనుభవః। [illegible] కల్పనే [illegible] ప్రత్యక్షం తత్త్వం
[illegible] తదింద్రియ [illegible] కల్పనే [illegible]

యోగినాం తు। అథ జ్ఞానమాత్రే ప్రత్యక్షత్వం యోగస్య యది తారకత్వం తదా నాసనబాహ్యేష్వాదిప్రత్యక్షతా తేత్రావత్ప్రత్యక్షం స్యాత్ విష
యత్వకత్వం యోగస్య తజ్జ్ఞానస్య యోగస్య వస్తావత్। పరస్పర ప్రతిబంధకాదికమపి జ్ఞానం న స్యాత్। అత్ర కేచిత్ యోగోద్వ్యక్తయుక్త్యా
తజ్జ్ఞానస్య యోగస్యైవ తత్ర సిద్ధేః చాక్షుషం విషయం ప్రాప్యం స్పార్శనాదిప్రతిబంధకత్వం అనుభవానుసారేణాత్ర కల్ప్యత ఇతి అన్యే తు
యుక్తస్య సంయోగాదేర్వా తస్య యోగస్య జ్ఞానమాత్రే హేతుత్వం కల్ప్యతే। చాక్షుషాదిప్రత్యక్షతా తేత్రజ్ఞానస్య యోగస్యైవ తత్। న
చాపప్రత్యక్షమితి వదంతి। మనోగ్రాహ్యమితి। మనోగ్రాహ్యం సుఖం దుఃఖమిచ్ఛా ద్వేషో మతిః క్షే మనోగ్రాహ్యం మనోజ ప్రవృత్తిః
స్య ప్రత్యక్షవిషయ ఇత్యర్థః। మతిః జ్ఞానం కృతిః ప్రయత్నః। ఏతం సుఖత్వదుఃఖత్వాదికమపి మనోగ్రాహ్యం। ఏవమాత్మా
మనోగ్రాహ్యః కిం తు మనో మాత్రస్య గోచర ఇత్యనేన పూర్వముక్తత్వాదత్రోక్తం జ్ఞానమితి జ్ఞానం యద్యపి సర్వాఖ్యం తదపి
క్రియమిష్యతే తథాపి సంయోగాద్యనంతరం ఘట ఇత్యాకారకం ఘటత్వవిశిష్టజ్ఞానం న సంభవతి పూర్వం విశేషణస్య ఘటత్వ
స్య జ్ఞానాభావాత్ విశిష్టబుద్ధౌ విశేషణజ్ఞానస్య కారణత్వాత్ తథాచ ప్రథమతో ఘటఘటత్వయోః వైశిష్ట్యానవగా
హ్యేవ జ్ఞానం జాయతే తదేవ నిర్వికల్పకం తచ్చ న ప్రత్యక్షం తథాహి విషయానవగాహి జ్ఞానస్య ప్రత్యక్షేణ సంభవ

ష్టవైశి

తి ఘటమహం జానామీతి ప్రత్యయాత్ తత్రాత్మని జ్ఞానం ప్రకారీభూయ భాసతే జ్ఞానే ఘటః తత్ర ఘటత్వం. యః
ప్రకారః స ఏవ విశేషణమిత్యుచ్యతే విశేషణే యద్విశేషణం తద్విశేషణతావచ్ఛేదకమిత్యుచ్యతే విశేషణతావచ్ఛేదక
ప్రకారకం జ్ఞానం విశిష్ట(వైశి)ష్ట్యజ్ఞానే కారణం. నిర్వికల్పకే ఘటత్వాదికం న ప్రకారః తేన ఘటత్వాదివిశిష్టవైశి
౨౭ ష్ట్యభానం జ్ఞానే న సంభవతి। ఘటత్వాద్యప్రకారకం చ ఘటాదివిశిష్టజ్ఞానం న సంభవతి। జాత్యతిరిక్తపదార్థ
జ్ఞానస్య కించిద్ధర్మప్రకారకత్వనియమాత్। మహత్త్వమితి మహత్త్వం షడ్విధే తు ఇంద్రియం కరణం
మతం ద్రవ్యప్రత్యక్షే మహత్త్వం సమవాయసంబంధేన కారణం। ద్రవ్యసమవేతప్రత్యక్షే స్వాశ్రయసమ సమవే౨
వేతసమవాయసంబంధేన కారణం। ఇంద్రియమితి అత్రాపి షడ్విధ ఇత్యనుషజ్యతే ఇంద్రియత్వం తు
న జాతిః పృథివీత్వాదినా సాంకర్యాత్ కిం తు। శబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణానాశ్రయత్వే సతి జ్ఞానకారణ

౨ భూతేతి

మనస్సంయోగాశ్ర యత్వం జాత్యాదికారణాయ సత్వాత్తం ఉద్భూతవిశేషగుణాన్ స్వశ్రోత్రే పిత్వాత్మకత్వేతతేతి
విశేషగుణాన్ స్వరూపాదిః చక్షురాదౌ సత్వాదుద్భూతత్వం తు న జాతిః శుక్లత్వాదినా సాంకర్యాత్ । న చ శుక్లత్వా
దివ్యాప్యం నానైవోద్భూతత్వమితి వాచ్యం ఉద్భూతరూపత్వాదినానాచాక్షుషజనకత్వానుపపత్తేః । తత్ర శుక్లత్వా
దివ్యాప్యమనుద్భూతత్వం నానాతదభావకూటమ్ ఉద్భూతత్వం తత్రసంయోగాదావవ్యాప్తిస్తదభావశబ్దే త
త్వోద్భూతగుణాః సంయోగాదిః చక్షురాదావవ్యాప్తిస్తత్రైతః విశేషితాలాదావతివ్యాప్తివారణాయ విశేష్య
దళం । ఇంద్రియాణామయతవిషయాణామసంయోగాగస్య పిత్రాణాం మతే ప్రత్యక్షజనకత్వాదింద్రి
యాణామయవాదావతివ్యాప్తివారణాయ తాలాదావ్యాప్తే ప్రత్యక్షే సంస్ఫిర్కషర్షస్తటస్తయాంతా
రణేభూతచక్షుస్సంయోగాశ్రయ స్పతాలాదేరతివ్యాప్తివారణాయ మనః పదం జ్ఞానకారణత్వే సతి త
ద్వారణాయ కరణమితి అసాధారణకారణం కరణం అసాధారణత్వం వ్యాపారవత్వం విషయేంద్రియసం [illegible]

పాఠః॥ సంనికర్షః షడ్విధః॥ షడ్విధసన్నికర్షముదాహరణద్వారా దర్శయతి ద్రవ్యగ్రహ ఇతి ద్రవ్యగ్రహస్తు సంయో
గాత్ సంయుక్తసమవాయతః ద్రవ్యేషు సమవేతానాం తథా తత్సమవాయతః తత్రాపి సమవేతానాం శబ్దస్య సమ
వాయతః తద్వృత్తీనాం సమవేతసమవాయేన తు గ్రహః విశేషణతయా తద్వదభావానాం గ్రహో భవేత్
౨౮ ప్రత్యక్షం సమవాయస్య విశేషణతయా భవేత్ ద్రవ్యప్రత్యక్షమింద్రియసంయోగజన్యం ద్రవ్యసమవే
తప్రత్యక్షం ఇంద్రియసంయుక్తసమవాయజన్యం ఏవమగ్రేపి। వంసే తస్య ద్రవ్యచాక్షుషం ప్రతి చక్షుస్సంయో
గః కారణం ద్రవ్యసమవేతచాక్షుషం ప్రతి చక్షుస్సంయుక్తసమవాయః కారణం ఏవమన్యత్రాపి విశేష్యతా
ర్యతాకారణభావః పరంతు పృథివీపరమాణుగతశైత్యలత్వం పృథివీపరమాణౌ చ పృథివీత్వం చక్షుషా గ్రాహ్య
తే। న గృహ్యతే తత్ర పరం పరమాణుద్వ్యణుకరూపసంబంధస్య సత్వేపి సంబంధస్య చ దృశ్యమానత్వాత్ తథాపి
శిలత్వజాతిరేకైవ ఘటనీతపరమాణుగతశైత్యత్వే తథాపి మహత్వసంబంధో ఘటనిష్ఠమహదాయవత్వ
తెరూపసంబంధస్య యమహదాయవత్వాదివిశిష్టావిశేషఘటాదికమహదాయమహత్వసంబంధో
యో ద్రవ్యః ఏవం చాత్ర తద్వ్యవస్థాపనీయం తత్ర యత్ చాక్షుషప్రత్యక్షం స్యాత్ తస్మాదుద్భూతరూపం
వన్నిష్ఠమహత్వవన్నిష్ఠచక్షుస్సంయుక్తసమవాయస్య ద్రవ్యసమవేతప్రత్యక్షే తాదృశచక్షుస్సంయుక్త
సమవేతసమవాయస్య ద్రవ్యసమవేతసమవేతప్రత్యక్షే కారణత్వం వాచ్యం ఇత్థం చ పరమాణునీలా

౧యు ౪వృ హ౫

డాని లతావ్యక్త్యాపాక్షుషం పరతూంగాయుచక్షుస్సం. యోగస్య రూపం తావచ్ఛిన్నతావచ్ఛాం వా తవ.
వా యూవడానస త్వాపాక్షుషం తత్ర చక్షుస్స. యోగస్య రూపాం సవచ్ఛిన్న తావత్ ప. చ. యు స్వర్ష ట స్వ స్పర్శ
వఛి [illegible] దే శఃలౌకిక సం. యోగః చక్షుస్సం. యోగస్య వర్గా వచ్ఛేదన తత్ర ఘట ప్రత్యక్షా గ్రాం వా తతి లౌకిక సం. యో
గావచ్ఛిన్న తవం చక్షుస్సం. యోగ నివిశేషణం. యోగ్యం. ఏవం. శ్రవ్యసాశబ్ద నప్రత్యక్షే తవక్తం. యోగః. శ్రవ్యసమ
వేతసాశబ్ద నప్రత్యక్షే తవక్తం. యుక్తసమవాయః. శ్రవ్యసమవేతసమవేతసాశబ్ద నప్రత్యక్షే తవక్తం. యు
క్తసమవేతసమవాయః. అత్రాపి ప్రత్యాసత్తావచ్ఛిన్న తవ. ఉద్భూతసరూపవచ్ఛిన్న తవం చ పూర్వవదూహ్యం.
ఏవం. గం. ఘ్రాణప్రత్యక్షే ఘ్రాణసం. యుక్తసమవాయః. రసన సమవేత రూపా స సప్రత్యక్షే రసనా సం. యుక్తసమవేత
సమవాయః. త్వాశగం. శబ్దప్రత్యక్షే శ్రోత్రావచ్ఛిన్న సమవాయః. శబ్దత్వసమవేత త్వా వేనా ప్రత్యక్షే శ్రో
త్రావచ్ఛిన్న సమవేతసమవాయః. అభావ విశేషణప్రత్యక్షం. తాత్త్వికం. యోగ్యం. చక్షుసమా నౌ తౌకిక ప్రత్య
క్షయోః త్రియుసం. యోగాదికం. విసాంపి చక్షు తి ఏవమాం త్వక్ ప్రత్యక్షే మనస్సం. యోగః. జ్ఞానాదిత్వం. జా
సమవేత త్వాం న సప్రత్యక్షే మనస్సం యుక్తసమవాయః. జ్ఞాత్వత్వసమవేత త్వం న సప్రత్యక్షే మనస్సం. యు
క్తసమవేతసమవాయః. జ్ఞాత్వం. ఇన్ద్రియ ప్రత్యక్షే సమవాయః ప్రత్యక్షే చ ఇం. ద్రియ సం. బం. ధవిశేషణా
త్వం హేతుః జైశేషికసమవేత సమవాయో నప్రత్యక్షః. అత్ర యోగ్యః విశేషణం తానాం నావిధా

భూతలాభావో ఘటాభావాత్మకః సంయుక్తవిశేషణతయా గృహ్యతే సంబంధావరూపాద్యభావాత్మకః సంయుక్తసమవేతవి
శేషణతయా గృహ్యతే శబ్దత్వావరూపాద్యభావాత్మకః సంయుక్తసమవేతసమవేతవిశేషణతయా గృహ్య
తే శబ్దాభావాభావాత్మకః శ్రోత్రావచ్ఛిన్నవిశేషణతయా కత్వాభావో ఖత్వావచ్ఛాభావాత్మకః శ్రోత్రావచ్ఛిన్నసమవేతవిశేషణత
౨౮ యా గృహ్యతే ఏవం ఘటత్వావచ్ఛిన్నాభావే [illegible] ఘటాభావాదికం విశేషణతయా గృహ్యతే ఏవం ఘటాభావా
భావో ఘటాభావాత్మకః సంయుక్తవిశేషణతయా గృహ్యత ఏవమన్యదపి ద్రష్టవ్యం తదభావే విశేషణతా తేన ఏకైవ
సాంగత్యతే అన్యథా హి అభావసన్నికర్షః ఇతి ప్రత్యక్షం ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దా ఇతి యది సా [illegible] పలభ్యతే
తే ఏవం యత్ర ప్రసజ్యతే ఘటాభావప్రత్యక్షయోగ్యానుపలబ్ధిః తాత్పర్యం తత్ర [illegible] భూతలాభావో ఘటా
దిజ్ఞానే జాతే ఘటాభావాదికం న జాయతే తేన అభావప్రత్యక్షే ప్రతియోగ్యనుపలంభః ఘటాభావః తాదృశానాం
తత్ర యోగ్యతా హ్యపేక్షితా సా చ ప్రతియోగిసత్త్వప్రసంజనప్రసంజితప్రతియోగికత్వరూపా తదర్థస్తు
ప్రతియోగినో ఘటాదేః సత్త్వప్రసక్త్యా ప్రసంజితః ఉపలంభరూపః ప్రతియోగీ యస్య సః అనుపలం
భావః అభావప్రత్యక్షహేతుః [illegible] యత్రాలోకసంయోగాదికం వర్తతే తత్ర యది అత్ర ఘటస్స్యా
త్తర్హి ఉపలభ్యేత తావన్మాత్రం ఆపాదయితుం శక్యతే తత్ర ఘటాభావాదిప్రత్యక్షం భవతి అంధకారే తు నాపా
దయితుం శక్యతే తేన ఘటాభావాదికం అంధకారే న చాక్షుషప్రత్యక్షం స్పార్శనప్రత్యక్షం భవత్యేవ తత్ర ఆలోకసం

ం. శం. వినాపి సావ్యశ్గస ప్రత్యక్షస్య వ్యాపార యిత్యుం. శక్యత్వాత గురుత్వావచ్ఛిన్నం. యద యోగ్యం. తద గ్రాహకస్య న యోగ్యం. తత్ర
ఘుస రుత్వాది ప్రత్యక్షస్య వ్యాపార యిత్యుం. శక్యత్వాత వా యతో ఉద్భూత రూపాద్గ్రాహక. సా స్పర్శ శాస్త్ర ర గ్రాహకః గ
ఘటిత్వాగ్రాహక. దస్త్రే అను పస్యాం గ్రాహక. శ్రోత్రే శబ్దాగ్రాహకః అత్ర నిస బాగ్రాహకః. ఎవమాదయః తత్ర ఇంద్రియ
త్రయ గత్యాం తె తత్ర ప్రత్యక్షస్య వ్యాపార యిత్యుం. శక్యత్వాత స. గ్రాహకాద్ ప్రత్యక్ష ప్రతియోగికో యోగ్యత్వం.
తత్ర అనౌపచార్య గ్రాహక ప్రత్యక్షే అధికరణం యోగ్యత్వం. అం. తః. సంఘాతోపి శాస్త్ర టి యోపి పక్షు షాగ్యహ్య త్ర
ప్రత్యక్షం. తాం కింతాం తాం కిం [illegible] షె టెసవివిధం. తత్ర తాం కి ప్రత్యక్షె హొ ద్రా సం. న్నికర్షః ఉక్తాః అతో కసన్నికర్ష
విదాసరూం హ అతాంకి [illegible] తి అతాంకి కసు వ్యాపారః. ప్రి విధ స వి కతి గతః సామాన్య లక్షణ జ్ఞాన లక్షణా
యోగజస్తథా వ్యాపారః. స న్నికర్ష పగః సామాన్యం. లక్షణం. యన్నిష్ఠ తద్ధర్మః. తత్ర లక్షణా పదేన యది స్వరూపం
కుచ్యతె తదా సామాన్యస్వరూపం. ప్రత్యాసత్తిరిత్యర్థః [illegible] లస్వప్రత్యక్ష ఇంద్రియ సంబంధ విశేష్యక జ్ఞాన ప్ర
తాం ఏతత్ [illegible] యోద్భవం. తదాహి యత్ర ఇంద్రియ సంబంధ ధూమాదిః ప్రదృశ్యతే. ధూమ ఇతి
జ్ఞానం. జాతం. తత్ర ధూమత్వం [illegible] ప్రతాసం. తత్ర ధూమత్వం సన్నికర్షేణ. ధూమ ఇత్యేవం రూపం. సకల ధూమ
మవిషయకం. జ్ఞానం. జాయతె అత్ర యది ఇంద్రియ సంబంధ మిత్యుచ్యతె తదా యత్ర ధూమ ఉపటతె ధూమ
ఇతి జ్ఞానం. తత్ర సకల ధూమ విషయకం. జ్ఞానం. నస్యాత తత్ర ధూమత్వే న సహ ఇంద్రియ సంబంధాభావాత

మన్యతేతు ఇంద్రియసంబద్ధం ధూమాలోకపట లం తద్విశేష్యకం ధూమ ఇతి జ్ఞానం తత్రప్రకారీభూతం ధూమత్వం ప్రత్యాస
త్తిః ఇంద్రియసంబంధశ్చ తాదృశో గ్రాహ్యః ఇదం చ బహిరింద్రియస్థలే బోధ్యం మానసస్థలే తు జ్ఞానప్రకారీభూ
తం సామాన్యం సన్నికర్షః పరం తు సమానానాం భావః సామాన్యం తచ్చ క్వచిన్నిత్యం ధూమత్వాది క్వచిదనిత్యం
ఘటాది యత్రైకో ఘటః సంయోగసంబంధేన భూతలే సమవాయసంబంధేన కపాలే జ్ఞాతః తదనంతరం సర్వే
షాం తద్ఘటవతాం భూతలాదీనాం జ్ఞానం సంభవతి తత్రేదం బోధ్యం పరం తు సామాన్యం యేన సంబంధేన జ్ఞా
యతే తేన సంబంధేన అధికరణానాం ప్రత్యాసత్తిః కిం తు యత్ర తద్ఘటనాశానంతరం తద్ఘటవత్తః స్మరణం జా
తం తత్ర సర్వేషాం తద్ఘటవతాం జ్ఞానం న స్యాత్ సామాన్యస్య తదానీమభావాత్ కిం చ ఇంద్రియసంబద్ధ
విశేష్యకం ఘట ఇతి జ్ఞానం యత్ర జాతం తత్ర పరదినే ఇంద్రియసంబంధం వినాపి తాదృశజ్ఞానప్రకారీభూ
తసామాన్యస్య సత్త్వాత్ సకలవిషయకం జ్ఞానం కథం న జాయతే తస్మాత్ సామాన్యజ్ఞానం ప్రత్యాసత్తిః న
తు సామాన్యమిత్యాహ ఆసత్తిరితి ఆసత్తిః ప్రత్యాసత్తిః ఆశ్రయాణాం తు సామాన్యజ్ఞానమిష్యతే తదింద్రియజత
ద్ధర్మబోధసామగ్ర్యపేక్షతే ఆసత్తిః ప్రత్యాసత్తిరిత్యర్థః తథా చ సామాన్యలక్షణా ఇత్యత్ర లక్షణశబ్ద
స్య విషయోఽర్థః తేన సామాన్యవిషయకం జ్ఞానం ప్రత్యాసత్తిరిత్యర్థో లభ్యతే నను చక్షుఃసంయోగా
దికం వినాపి యత్ర సామాన్యజ్ఞానం వర్తతే తత్ర సకలఘటాదీనాం చాక్షుషప్రత్యక్షం స్యాత్ అ

తళితాంతదింద్రియమితి అస్యార్థః యదాలిహింద్రియం ... సామాన్యలక్షణాయాం జ్ఞానం జనని యస్య తదా

౨ మాన్య యుత్తింభిధ్న [illegible] ర్మిణ తత్సాస్య తదింద్రియ [illegible] యుజన్యజ్ఞానసామగ్రీ అపేక్షితా సాంనసామగ్రీ చక్షుస్సంయోగాలోక

సంయోగాదికం తేనాం ధత్తారా చాక్షుషరాదిసాక్షాదృశజ్ఞానం న జన్యతే నను జ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తిః

జ్ఞానస్వరూపా యదిసామాన్యలక్షణాపి జ్ఞానస్వరూపా తదా తయోర్భేదో న స్యాత్ అత అహ విష

యీ యస్యేతి విషయీ యస్య తస్యైవ వ్యాపారో జ్ఞానలక్షణః సామాన్యస్వరూపా ప్రత్యాసత్తిరన్య

తదాత్ర యస్య జ్ఞానం జనయతి జ్ఞానలక్షణప్రత్యాసత్తిస్తు యద్విషయకం జ్ఞానం తస్యైవేతి అత్రాయ

మర్థః ప్రత్యక్షే సన్నికర్షం వినా [illegible] భానం స్యాత్ తి ధూమత్వేన సకలధూమానాం వహ్నిత్వేన సకలవహ్ని

నాం భానం కథం భవతి తదర్థం సామాన్యలక్షణా స్వీక్రియతే న సకలధూమవహ్నిజ్ఞానాభావే తావ క్షతిరితి వా వ

చ్యం ప్రత్యక్షధూమే వహ్నిసంబంధస్య గ్రహేంత తావత్ అన్యధూమస్య వా నుపస్థితత్వాత్ ధూమో వహ్ని

వ్యాప్యో న వేతి సంశయో నుపపత్తేః మన్మతే తు సామాన్యలక్షణాయా సకలధూమోపస్థితౌ [illegible] తాం తరవ్యా ౮

దేశాంతరీయ [illegible] ధూమే వహ్నివ్యాప్యత్వసందేహః సంభవతి నను సామాన్యలక్షణాంగీకారే ప్రమేయత్వేన

సకలప్రమేయజ్ఞానే జాతే సార్వజ్ఞ్యాపత్తిరితి [illegible] ప్రమేయత్వేన సకలప్రమేయజ్ఞానే జాతేపి విశే

ష్యసకలప [illegible] దాధారణాత్ అజ్ఞాతత్వేన సార్వజ్ఞ్యాభావాత్ ఏవం జ్ఞానలక్షణాయాః అనంగీకారే

సం౬

సురభిచందనమితి జ్ఞానేసౌర్భ[ఘ్రా] నంచక్షుఃసాన్నిధ్యమపిసౌరభస్య లక్షణాయాంపిసౌరభజ్ఞానం సంభవతితత
థాపిసౌరభత్వజాతిభానం జ్ఞానలక్షణయా ఏవం ధూమత్వేనధూమజ్ఞానే పటలం యత్ర జ్ఞాతత్వం తత్ర ధూమ
పటలస్యాప్యనువ్యవసాయేభానం జ్ఞానలక్షణయా యోగజ ఇతి యోగజో ద్వివిధః ప్రోక్తో యుక్తయుం
జానభేదతః యుక్తస్య సర్వదాభానం చింతాసహకృతోపరః యోగాద్ద్వివిధః యుక్తయుంజాన
శ్చలితేషాం యోగజధర్మసాన్నిధ్యాదేవ విషయమితాన్యపి యోగజ ఇతి యుక్తస్య తావద్యోగజధర్మస
హకారేణమనసాశేషపదార్థానాంసదానిఖిలపదార్థగోచరం జ్ఞానం సర్వదైవ భవతి ద్వితీయస్య
స్యచింతాతోవిశేషోపిస్యాత్॥ ప్రత్యక్షంసమాప్తం॥
అథానుమితింవ్యుత్పాదయతి। వ్యాపారస్తు పరామర్శః కరణం వ్యాప్తిధీర్భవేత్॥
అనుమాయాం। అనుమితౌ వ్యాప్తిజ్ఞానం కరణం పరామర్శో వ్యాపారః। తథాహి యేనపురుషే
ణమహానసాదౌ ధూమేవహ్నివ్యాప్తిర్గృహీతా పశ్చాత్స ఏవపురుషః క్వచిత్పర్వతాదౌ అవచ్ఛిన్న
మూలాం అభ్రంలిహాం ధూమరేఖాం పశ్యతి తదనంతరం ధూమోవహ్నివ్యాప్య ఇత్యేవంరూపం
స్మరణం తస్యభవతి పశ్చాత్ వహ్నివ్యాప్యధూమవానయం పర్వత ఇతి జ్ఞానం భవతి స ఏవ పరామర్శ ఇత్యు
చ్యతే తదనంతరం పర్వతో వహ్నిమానితి జ్ఞానం జాయతే తదేవానుమితిః। అత్రప్రాచీనాః వ్యాప్య
త్వేనజ్ఞాయమానం ధూమాదికం లింగమనుమితికరణమితి తద్దూషయతి లింగంతు కరణం

న హి లింగస్యానుమిత్యకరణత్వే యుక్తిరూపం అనాగతాదితి అనాగతాదిలింగేన సాధ్యానుమితిస్స్యాత్।
యద్యనుమితౌ లింగం కరణం స్యాత్తదా అనాగతే వినష్టే వా లింగే నానుమితిర్న స్యాత్ అనుమితికరణ-
స్య లింగస్య తదానీమభావాదితి। వ్యాప్యస్య పక్షవృత్తిత్వధీః పరామర్శ ఉచ్యతే। వ్యాప్తివిశిష్టస్య పక్షేణ సహ వై-
శిష్ట్యావగాహి జ్ఞానమనుమితిజనకం। తద్వ్యాప్యః పక్షే [illegible] ఇతి జ్ఞానం పక్షో వ్యాప్యవానితి జ్ఞానం వా అను-
మితిస్తు పక్షో వ్యాప్య ఇతి జ్ఞానాత్ పక్షః సాధ్యవానిత్యాకారికా। పక్షో వ్యాప్యవానితి జ్ఞానాత్ పక్షః సా-
ధ్యవా[illegible]నిత్యాకారికా। ద్వివిధాదపి పరామర్శా[illegible]త్ పక్షః సాధ్యవానిత్యేవ అనుమితిః తద్వ్యా-
సనవహ్నివ్యాప్యధూమవానయం పర్వత ఇతి జ్ఞానం వినాపి యత్ర పర్వతో ధూమవానితి ప్రత్య-
క్షం తతో ధూమో వహ్నివ్యాప్య ఇతి స్మరణం తత్ర జ్ఞానద్వయాదేవ అనుమితేర్దర్శనా-
త్ వ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి జ్ఞానం సర్వత్ర న కారణం కింతు వ్యాప్యతావచ్ఛేదకప్రకార-
కపక్షధర్మతాజ్ఞానత్వేన కారణం తచ్చ లింగస్య కర్తృత్వాత్ విశిష్టజ్ఞాన[illegible] సకలసాధారణా-
త్ [illegible] వ్యాప్యతావచ్ఛేదకాజ్ఞానేపి వహ్నివ్యాప్యవానితి జ్ఞానాదనుమిత్యుత్పత్తే[illegible]ః। ధూ-
మవాంశ్చ వ్యాప్తిప్రకారకపక్షధర్మతాజ్ఞానత్వేన హేతుత్వం కించ ధూమవాన్ పర్వత ఇతి
జ్ఞానాద[illegible]నుమిత్యాపత్తేః। వ్యాప్యతావచ్ఛేదకధూమత్వధూమవత్త్వప్రకారకపక్షధర్మ-

౭౨

తాజ్ఞానస్య సత్త్వాత్తన్న గృహ్యమాణవ్యాప్యత్వావచ్ఛేదకప్రకారకపక్షధర్మతాజ్ఞానత్వేన హేతుత్వం వాచ్యం। తథా సతి ద్వైత్రస్య వ్యాప్తిగ్రహే మైత్రస్య పక్షధర్మతాజ్ఞానాదనుమిత్యాపత్తేః యది తు త[illegible]త్పురుషీయవ్యాప్తిగృహ్యమాణవ్యాప్యతావచ్ఛేదకప్రకారకతత్పురుషీయపక్షధర్మతాజ్ఞానం తత్పురుషీయానుమితౌ కారణమిత్యుచ్యతే తర్హి నంతతాదృశతాదృశకారణాభావాత్ కుత్రచిత్తు సమూహాలంబనేన వ్యాప్తిప్రకారకపక్షధర్మతాజ్ఞానం సమూహాలంబనేనానుమితిం జనయతీత్యుక్తేర్నానంత తాదృశకారణాభావః యదితు వ్యాప్తిప్రకారకం జ్ఞానం పక్షధర్మతాజ్ఞానం చ స్వతంత్రకారణమిత్యుచ్యతే తదా తాదృశకారణాభావ[illegible]ద్వయం వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్ ఆలోకవాన్ పర్వత ఇతి జ్ఞానాదనుమితిః స్యాత్ ఇష్టం యత్ర జ్ఞానద్వయం తత్రాపి విశిష్టజ్ఞానం కల్పనీయం ఫలముఖగౌరవస్యాదోషత్వాత్ వ్యాప్యో హి సామాన్యాత్ త్రయః త[illegible]త్ర వ్యాప్తిః సాధ్యవదన్యస్మిన్నసంబంధ ఉదాహృతః వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యం వహ్నిః సాధ్యవాన్ పర్వతః తదన్యో జలహ్రదాదిః తదవృత్తిత్వం ధూమస్యేతి లక్షణసమన్వయః ధూమవాన్ వహ్నేరిత్యాదౌ సాధ్యవదన్యస్మిన్నయఃపిండాదౌ వహ్నేః సత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః [illegible] అత్ర యేన సంబంధేన సాధ్యం తేనైవ సంబం

శ్లో ౧ ౪ వ్యాప్తిః సైవ్యతదుదాహృతా ౯౨

ధేన సాధ్యవాన్ ఘటో ధ్వః అన్యథా సమవాయసంబంధేన వహ్నిమాన్ వహ్న్యవయవ తః తదవయవ
వాన్ సాధిః తత్ర ధూమస్య విద్యమానత్వాదవ్యాప్తిప్రసంగాత్ సాధ్యవదన్యస్తు సాధ్యవత్తావద్వహ్నిమన్న
ప్రతియోగితాకభేదవాన్ ఘటో ధ్వః తేన యత్కించిద్వహ్నిమతో మహానసాదేర్భిన్నః పర్వతా
దౌ ధూమస్య సత్త్వేపి న క్షతిః। యేన సంబంధేన హేతుతా తేనైవ సంబంధేన సాధ్యవదన్యావృత్తిత్వం
ఘటో ధ్వం తేన వహ్నిమదన్యస్మిన్ ధూమావయవే ధూమస్య సమవాయసంబంధేన సత్త్వేపి న క్షతిః। సా
ధ్యవదన్యావృత్తిత్వం సాధ్యవదన్యవృత్తిత్వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావః తేన ధూమవాన్ వహ్నే
రిత్యాదౌ సాధ్యవదన్యస్మిన్ జలహ్రదాదౌ హేతోరవృత్తిత్వేపి నాతివ్యాప్తిః। అత్ర యద్యపి ద్రవ్యం
గుణకర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్తావదిత్యాదౌ విశిష్టసత్తాయాః శుద్ధసత్తాయా నైతాన్యత్వాత్ సాధ్యవదన్య
స్మిన్ గుణాదౌ తదవృత్తిత్వం నాస్తి తథాపి హేతుతావచ్ఛేదకరూపేణ అవృత్తిత్వం వాచ్యం హేతుతా
వచ్ఛేదకం వృత్తితా అనవచ్ఛేదకమితి ఫలితార్థః। న చ కేవలాన్వయిని ఇదం వాచ్యం జ్ఞేయత్వాదిత్యా
దౌ సాధ్యవదన్యస్యాప్రసిద్ధత్వాదవ్యాప్తిః కిం చ సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ సాధ్యవదన్యస్మిన్ సా
మాన్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సమవాయేన వృత్తేరప్రసిద్ధత్వాదవ్యాప్తిరత ఆహ

ఘట ఇతి। అథవా హేతుమన్నిష్ఠవిరహాప్రతియోగినా సాధ్యేన హేతోరైకాధికరణ్యం వ్యాప్తిరుచ్యతే। అథవేతి హే
తుమన్నిష్ఠా వృత్తిర్యస్య సః తథా విరహో భావః తథా చ హే త్వధికరణవృత్తిర్యో భావః తదప్రతియో
౨౮ గినా సాధ్యేన సహ హేతోస్సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిః। అత్ర యద్యపి వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ హే
౨౨ త్వధికరణ పర్వతాదివృత్త్యభావప్రతియోగిత్వం తత్తద్వహ్న్యాదేరస్తి త్వవ్యాప్తిః నచ సమానాధికరణ్యవ
హ్నిధూమయోరేవ వ్యాప్తిరితి వాచ్యం తద్వహ్న్యాదేరప్యన్యయోః భావసత్త్వాత్ ఏకసత్త్వేపి ద్వయం నాస్తీ
ప్రతీతేః గుణాన్యద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేః తథాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకం ప్రతియోగితానవచ్ఛేద
కం తదవచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరితి వాచ్యం ననురూపత్వవ్యాప్యజాతిమత్ పృథివీత్వా
దిత్యాదౌ సాధ్యతావచ్ఛేదికాః రూపత్వవ్యాప్యజాతయః తాసాం శుక్లత్వాదిరూపాణాం నీలఘ
టాదౌ వృత్త్యభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వమస్తీత్యవ్యాప్తిరితి చేన్న అత్ర పరంపరయా రూప
త్వవ్యాప్యజాతిత్వస్యైవ సాధ్యతావచ్ఛేదకత్వాత్ నహి తాదృశధర్మావచ్ఛిన్నాభావః తాపి పృథి
వ్యాం నాస్తి రూపత్వవ్యాప్యజాతిమాన్నాస్తీతి బుద్ధ్యాపత్తేః ఏవం దండాదౌ సాధ్యే పరంపరయా
దండత్వాదికం సాధ్యతావచ్ఛేదకమితి సాధ్యాదిభేదేన వ్యాప్తిభేదాత్ తాదృశస్థలే సాధ్యతావచ్ఛే

దకతావచ్ఛేదకంప్రతియోగితావచ్ఛేదకతానవచ్ఛేదకమిత్యేవలక్షణాఘటకమిత్యపివదంతి హేతువదధికర
ణం హేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్టాధికరణం బోధ్యం తేనద్రవ్యం గుణకర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్వాదిత్యాదౌ
శుద్ధసత్తాధికరణగుణాదినిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వేపిద్రవ్యత్వస్య నావ్యాప్తిః హేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధేన హేతువదధికరణం బోధ్యం తేనసమవాయేనధూమాధికరణం తదవయవనిష్ఠా=
భావప్రతియోగిత్వేపివహ్న్యాద్యవ్యాప్తిః అభావశ్చప్రతియోగివ్యధికరణో బోధ్యః తేనక
పిసంయోగీఏతద్వృక్షత్వాదిత్యత్రమూలావచ్ఛేదేనఏతద్వృక్షవృత్తికపిసంయో[illegible]గాభావ
ప్రతియోగిత్వేపికపిసంయోగస్యనావ్యాప్తిః న చ ప్రతియోగివ్యధికరణత్వం యదిప్రతియో
గ్యనధికరణావృత్తిత్వం తదా తద్ధైనావ్యాప్తిః ప్రతియోగినః కపిసంయోగస్యాపి అనధికరణే గు గ౨
ణాదౌవర్తనాత్ యోన్యభావః తస్యైవ సమూలావచ్ఛేదేన వృక్షేసత్వాత్ యది ప్రతియోగ్యధికర
ణావృత్తిత్వం తదా సంయోగీ సత్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిః సత్తాధికరణగుణాదౌ యః సంయో
గాభావః తస్యప్రతియోగ్యధికరణద్రవ్యవృత్తిత్వాదితి వాచ్యం హేతుమదధికరణే ప్రతియోగ్యన
ధికరణ[illegible]స్యవివక్షితత్వాత్ సప్రతియోగ్యనధికరణీభూతహేతుమదధికరణావృత్త్యభావ ఇతి

భా॥ వృత్తిత్వవిశిష్టం

నిష్పన్నః ప్రతియోగ్యనధికరణం యత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణం యోగ్యం తేన విశిష్టసత్తాభావ జాతేరిత్యాదౌ
జాత్యధికరణం గుణాదేః విశిష్టసత్తాభావప్రతియోగిసత్తానధికరణత్వేపి న క్షతిః అత్ర చ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగ్య
నధికరణత్వం బోధ్యం తేన జ్ఞానవాన్ సత్త్వాదిత్యాదౌ సత్తాధికరణం ఘటాదేః విషయతాసంబంధేన జ్ఞానాధికరణత్వేపి న క్షతిః పి ౧
౨౪ ఇత్థం చ వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ ధూమాధికరణే సమవాయేన వహ్నిరహితస్య సత్త్వేపి న క్షతిః న చ ప్రతియోగితావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నస్య యస్య తస్యానధికరణత్వం తత్సామాన్యస్య యత్కించిత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణ
త్వం వా వివక్షితం ఆద్యే కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యత్ర అవ్యాప్తిః కపిసంయోగాభావస్య హి ప్రతియోగితావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నో వృక్షావృత్తికపిసంయోగో భవతి తదధికరణం వృక్షః ఇతి ద్వితీయే తు ప్రతియోగివ్యధికరణాభావా
ప్రసిద్ధిః సర్వస్యాప్యభావస్య పూర్వక్షణావృత్తిత్వవిశిష్టస్వాభావాత్మకప్రతియోగ్యధికరణత్వం యద్యపి పర్వతా
దౌ తథాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన తత్ప్రతియోగ్యనధికరణత్వమస్త్యేవేతి తథా ప్రతియోగివ్యధికరణా
భావాప్రసిద్ధిరితి వాచ్యం ఘటాభావే యో ఘటత్వావచ్ఛిన్నాభావః తస్య ఘటాభావాత్మకతయా ఘటాభావస్య చ ప్రతి
తియోగితదధికరణం పర్వతాదిరితి తత్రైవ ప్రతియోగివ్యధికరణస్య అప్రసిద్ధత్వాత్ యది చ ఘటాభావాదా
వస్థాభావాదిభిన్నత్వమిష్యతే తదా ధూమాభావవాన్ వహ్న్యభావాదిత్యాదావవ్యాప్తిః తత్ర సాధ్యతావ
చ్ఛేదకసంబంధః స్వరూపసంబంధః తేన సర్వస్యాప్యభావస్య పూర్వక్షణావృత్తిత్వవిశిష్టస్వాభావాత్మకప్రతియో
గ్యధికరణత్వం తదధికరణస్య ప్రతియోగిత్వాత్ కపిసంయోగాభావవాన్ సత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః అత్ర

ఉగి సమానాధికరణం ... । వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ ఘటాభావాదేః పూర్వక్షణావృత్తిత్వవిశిష్టస్వాభా త్మకప్రతియోగ్యధి

శిష్టవృత్తిః కపిసంయోగాభావాభావః కపిసంయోగః తస్య గుణత్వాత్ తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం గుణసామాన్యా
భావత్వమపి తదవచ్ఛిన్నాధికరణత్వం చేత్ తదధికరణాసావ్యత్వ న ఇతి మతం యాదృశప్రతియోగితావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నాధికరణత్వం చేత్ తు మతః తాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్యాలక్షిత తావత్ సమా
భావేషు కాలత్వాల పరిమాణాదిత్యాదౌ ప్రతియోగివ్యధికరణాభావాప్రసిద్ధిః తదధికరణాస్యమహా
కాలస్య జగదాధారతయా సర్వేషాం భావానాం సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన కాలికవిశేషణతయా
ప్రతియోగ్యధికరణవృత్తిత్వసత్త్వాత్ ఇతి చేత్ అత్ర కేచిత్ మహాకాలాన్యత్వవిశిష్టఘటాభావః తత్ర
ప్రతియోగివ్యధికరణః మహాకాలస్య ఘటాధారత్వేపి మహాకాలాన్యత్వవిశిష్టఘటానాధార
త్వాత్ మహాకాలేతి మహాకాలభేదాభావాత్ తత్ తస్య తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగ్యనధికరణీభూతత్వే తదధికరణవృత్తిత్వస్యాభావప్రతియో
గితాసామానాధికరణ్యయత్సంబంధావచ్ఛిన్నత్వయద్ధర్మావచ్ఛిన్నత్వ ఉభయాభావః తేన సంబంధేన త
ద్ధర్మావచ్ఛిన్నస్య తద్ధేతువ్యాపకత్వం సాధ్యం వ్యాపకసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిః సాధ్యతా
వచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యాధికరణత్వం తు తావచ్ఛేదకసంబంధేన హేతోర్వృత్తిత్వం యత్సంబంధః
సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధః యద్ధర్మః సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మః తత్ర యదియద్ధర్మావచ్ఛిన్నతావధార

మాత్రముచ్యతే తదా వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ సమవాయేన వహ్న్యభావః తస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదక
సంబంధః సమవాయః తేన ప్రతియోగ్యనధికరణం పర్వతాదివృత్తిస్స ఏవ తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం వహ్నిత్వం
తదవచ్ఛిన్నత్వసత్వాదవ్యాప్తిస్స్యాత్ యది విషయత్సంబంధావచ్ఛిన్నత్వమాత్రముచ్యతే తదా తత్రైవావ్యాప్తిః
౭శే తాదృశసంయోగేన ఘటాభావస్య ప్రతియోగితాయాం సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్య తావదభావాత్
ప దళు ఇత్థం చ తాలో ఘటవాన్ కాలపరిమాణాదిత్యాదౌ సంయోగసంబంధేన ఘటా భావప్ర
యోగినో ఘటసామాన్యాధికరణస్య మహాకాలత్వేన తన్మాత్రస్య ఏకసంయోగేన ఘటాభావస్య ప్రతియోగితాయా
ంతాదికసంబంధావచ్ఛిన్నత్వ ఘటత్వావచ్ఛిన్నత్వయోః యాం భా వస్తావన్నావ్యాప్తిః నను ప్రమేయత్వ
౬ ప్ర హ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ యత్ర హ్నితావచ్ఛిన్నత్వమత్రః ఇత్థం గురుధర్మస్యానవచ్ఛేదకతావత్
తిత్వస్య సంబంధావచ్ఛేదిమాన్నాస్తీతి ప్రతీత్యా సంబంధాది మతావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావిషయా
కరణేన గురుధర్మస్యాప్యవచ్ఛేదకత్వస్వీకారాదితి యదా వహ్నిత్వసమానాధికరణాద్యభావస్య
భావస్యాప్యవృత్తితావత్ప్రతియోగివైయధికరణ్యం నివేశ్యం అత్రాతిలాఘవం అన్యత్ర రూపాంతర
త్వవది త్రిసంక్షేపః పక్షవృత్తిత్వమిత్యత్ర పక్షత్వం కిం తత్ సిసాధయిషావిరహసహకృతసిద్ధ్యభా
త్రుసతి ఘటితసపక్షత్రవృత్తిత్వమితి ఏతత్ సిషాధయిషా విరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతా

తదాభావపక్షే తు త్వన్మతే సిషాధయిషామాత్రం న పక్షతా వినాపి సిషాధయిషాం ఘనగర్జితేన మేఘానుమానాత్ అ
త ఏవ సాధ్యసందేహోపి న పక్షతా వినాపి సాధ్యసందేహం ప్రత్యక్షే సతి మేఘానుమానాత్ ప్రత్యక్షే సత్యా
మపి సిషాధయిషాసత్వే అనుమితిర్భవత్యేవ అతః సిషాధయిషావిరహవిశిష్టత్వం సిద్ధౌ విశేషణం త
[illegible] యత్ర సిద్ధిర్నాస్తి తత్ర సిషాధయిషాయాం సత్యామసత్యామపి పక్షతా యత్ర సిషాధయిషా అస్తి తత్ర సిద్ధౌ
సత్యామసత్యామపి పక్షతా యత్ర తు సిద్ధిరస్తి సి[illegible]షాధయిషా నాస్తి తత్ర న పక్షతా సిషాధయిషావిరహ
విశిష్టసిద్ధేస్సత్వాత్ అనుమానే యత్ర పరామర్శానంతరం ప్రత్యక్షం సిద్ధిః తతః సిషాధయిషా తత్ర సిషాధయిషాకాలే
పరామర్శసత్వాన్నానుమితిః యత్ర సిషాధయిషా క్రమేణాంతరం తత్ర సిషాధయిషాంతరోత్పత్తినాశాత్ప్రతిబంధకతా
భావాదేవానుమితిః యత్ర సిషాధయిషాసిద్ధిపరామర్శాః తత్ర పరామర్శనాశాంతే సంస్కారే సత్యేవ యత్రాపి సిద్ధితా
తపరామర్శనాశాంతే చ న సిషాధయిషాయోగ్యవిభువిశేషగుణానాం యౌగపద్యనిషేధాత్ అతః సిషాధయిషావిరహవిశిష్ట
త్వం సిద్ధౌ విశేషణమితి [illegible] యత్ర వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్ పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రత్యక్షం స్మరణం వా తతః సిసా
ధయిషా తత్ర పక్షతా సంపత్తయే తదా [illegible] విశేషణం స్యాదవశ్యం తావదితి అత్రేదం [illegible] దయం దృశ్యయం దృశ్యసిసాధయిషా
సత్వేపి సిద్ధిసత్వేపి యస్మిన్ సతి నానుమితిర్జాయతే తాదృశసిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః తల్లింగతానుమితౌ పక్షతా
తేన సిద్ధిపరామర్శసత్వేపి యత్కించిద్జ్ఞానం జాయతాం [illegible] ఇత్యాకారికాయామపి నానుమితిః వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్

పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రత్యక్షస్యైవ ప్రత్యక్షాత్మకత్వం జ్ఞానం జాయతామితీచ్ఛాయాం [redacted] తు సత్త్వాదేవం ధూ
మపరామర్శస్యైవ లింగోపహితవహ్నిమనుమినుయామితీచ్ఛాయాం మపి సానుమితిః సిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్య
భావః సిద్ధిస్తేనానుమితిః తాదృశసిద్ధివిశిష్టవత్త్వాభావ ఏవ పక్షతా తథా సిషాధయిషాయాం సత్యామపి సిద్ధ్యభావః
౭౬ పక్షతైవ స్యాదనుమితేరనిరోధః పరం తు పక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యేన సాధ్యసిద్ధావపి తదవచ్ఛేదేన అనుమితి
దర్శనాత్ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితిం ప్రతి పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సిద్ధిరేవ ప్రతిబంధికా పక్షతావచ్ఛేద
కసామానాధికరణ్యేన అనుమితిం ప్రతి సిద్ధిమాత్రం విరోధి ఇదం తు బోధ్యం యత్రాయం పురుష ఇతి సం
శయానంతరం పురుషత్వవ్యాప్యకరాదిమానితి జ్ఞానం తత్రాసత్యామనుమిత్సాయాం పురుషత్వస్య ప్రత్యక్షం
భవతి న త్వనుమితిః అతోనుమిత్సావిరహవిశిష్టసమానవిషయకప్రత్యక్షసామగ్రీ కామినీజిజ్ఞాసాదివత్ ప్రత్య
క్షం ప్రతిబంధికా ఏవం పరామర్శానంతరం వినా ప్రత్యక్షేచ్ఛాం ప్రత్యక్షానుత్పత్తేః ప్రత్యక్షేచ్ఛావిరహవిశిష్ట
అనుమితిసామగ్రీ భిన్నవిషయకప్రత్యక్షే ప్రతిబంధికేతి సంక్షేపః ఇమాం తావదభ్యాసే నిరూపయతి అనైకాంతో విరుద్ధ
స్త్వాప్యసిద్ధః ప్రతిపక్షితః కాలాత్యయాపదిష్టశ్చ హేత్వాభాసాస్తు పంచధా ఏతల్లక్షణం తు యద్విషయకత్వేన జ్ఞా
నస్య అనుమితివిరోధిత్వం తత్త్వం హేత్వాభాసత్వం తద్వ్యభిచారాదివిషయకత్వేన జ్ఞానస్య అనుమితివిరో
ధి తావత్త్వేన హేత్వాభాసః యద్విషయకత్వం యాదృశవిశిష్టవిషయకత్వం బోధ్యం తేన ధాతుప్ర
మస్య అనుమితివిరోధిత్వేపి న క్షతిః తత్ర విశిష్టస్య అప్రసిద్ధత్వాత్ సోపాధిదోషః యత్ర వహ్ని వ్యాప్య

సాధ్యానుయత్వవ్యాప్తిః పరామర్శజ్ఞానావచ్ఛిన్నాన్యధూమాదుష్టహేతుత్వం నన్వేతత్ప్రవిశిష్టస్యాప్రసిద్ధత్వా
దితి చేన్న తావత్తేః అనుభావాదనాన్యస్యానిత్యధూమాదుత్వాపత్తేః తస్మాదత్ర వహ్న్యభావవ్యాప్యపాషాణమ
యత్వం నిత్యపరామర్శజ్ఞానావచ్ఛిన్నాన్యధూమాదుష్టసాధ్యత్వం తు ప్రమాదనుమితిప్రతిబంధకమ
త్రం హేతుపక్షవదుష్టః ఇత్యేవం విశేష్యాభ్యామవతరత్త్వాత్ హేత్వాభాసకం దోషం తదవత్త్వాపహేతో యేనజ్ఞానేన పిసంబం
ధనేతి నచాన్యః పరేతు యద్విషయకత్వేన జ్ఞానస్యానుమితివిరోధిత్వం తద్వత్త్వం తత్త్వం సత్ప్రతిపక్షే విరో
ధివ్యాప్త్యాదికమేవ తద్భావ తద్వత్త్వం హేతోః జ్ఞాన [illegible] పసంబంధేన నత్వైవం పక్షహేతో వహ్న్యభావవద్ధూమాదిత్యాదౌ
బాధభ్రమస్య పత్తేః సాధ్యాభావ [illegible] విషయకత్వేన అనుమితివిరోధిత్వాత్ జ్ఞానవత్తాపసంబంధేన తద్వత్త్వస్యాపి సత్వా
త్సద్ధేతోరపి హేత్వాభాసత్వాపత్తిరితి చేన్న తత్ర జ్ఞానస్య సంబంధతావచ్ఛేదకానాత్ అత్ర సత్ప్రతిపక్షస్థలే వ్యవహారికతత్వ
లనాత్ తత్ర బాధితత్వవద్ధూమాదిత్యాకారకానుమితివిరోధితత్వం [illegible] అనుమితితత్కరణజ్ఞానా
న్యతరప్రతిబంధకత్వం త్రినవ్యభిచారిణి నాన్యాప్తిః హేతుపక్షజ్ఞానే యద్వైశిష్ట్యావగాహిత్వాత్ ప్రతిబంధకత్వాభావేన అవ్యాప్తే వ్య
భిచారజ్ఞానేపి తస్య తజ్ఞానం అనుమితుత్వాత్తదాత్త్వదభావానవగాహిత్వాద్ వ్యభిచారజ్ఞానస్యానుమి
తివిరోధిత్వాదితి సంక్షేపః యాదృశసాధ్యపక్షకహేతౌ యావంతో దోషాః [illegible] తావద
న్యాన్య [illegible] తత్రాంతికత్వం సాధారణః సాధ్యవదన్యవృత్తిః వివాద్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకః క్రియ
త్వే సాధారణః సపక్షవృత్తిత్వం సాధ్యనిశ్చయ [illegible] సాధ్యనిశ్చయః తదానాసాధారణత్వం తత్ర హేతో
నిర్ణయాదిత్యాహుః అనుపసంహారి [illegible] ప్రతి [illegible] సాధ్యత్వాదిః అనేనచవృత్తికవ్యాప్తిజ్ఞాన

ఆసాధారణః సాధ్యసమానాధికరణాః తేన సామానాధికరణ్య [illegible] ప్రతిబధ్యతే [illegible] —
విషయకం తద్ధేతుతాయా

భిత్వం తత్ర హేత్వాభాసత్వం పంచత్వకథనం తు [illegible] స్థలాభిప్రాయేణ ఏవం సాధారణాదయస్త

ప్రతిబంధకత్వ యతే । విరుద్ధస్తు సాధ్యవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిమాన్ యథా ... ధ్యాభావవత్త్వగ్రహసామగ్ర్యేవ సప్ర
తిబంధకః । సత్ప్రతిపక్షస్తు ప్రతిహేతుః సాధ్యాభావసాధకః । అత్ర హేతుశేష ఏవేతి విశేషః సాధ్యాభావసాధకత్వేన సా
౭౭ ధ్యసాధకత్వేన తు పక్షస్య ఇత్యర్థః విశేషో హేతావచ్ఛేదకవిశేషః సత్ప్రతిపక్షః సాధ్యాభావవ్యాప్యవాన్ పక్షః అప్రామా
ణ్యాప్రామాణ్యకసాధ్యవ్యాప్యవత్త్వేన తు పక్షితితాంతిన తదభావవ్యాప్యవత్త్వేనాపక్షితివిషయ ఇత్యనైవ అత్రవపర
స్పరాభావవ్యాప్యవత్త్వజ్ఞానాత్పరస్పరానుమితిప్రతిబంధః ఫలం । అత్రైవ చ తయా యథా హ్రదో వహ్న్యభావవ్యాప్యవత్త్వజ్ఞా
నేఽపి ధూమవత్త్వసంయోగేన ప్యుట వత్త్వజ్ఞానం జాయత ఏవ ధూమవత్త్వపి వహ్న్యభావవ్యాప్యవత్త్వం తదవత్త్వజ్ఞా ౮౬
ఛ౭ పి త్రాదిదోషేశః । ఏవం హేత్వాదయ వ్యాప్యదర్శనే పి హేతుత్వదయ యస్య ప్రత్యక్షరూపః స । శయో
శయత్తి తథా స ప్రతిపక్షస్య తేసంశయరూపానుమితిః తత్త్వేవ యత్ర వక హేతుత్వ వ్యాప్యదర్శనంత
త్రాదికబలతయా దివతి హేతుత్వాభావప్రతిబంధాప్తిసంశయః ఫలవత్త్వేన అధికబలసమబలభావః కల్పిత ఇత్యా
హుః । తత్ర తదభావవ్యాప్యవత్త్వజ్ఞానేన తితదుపక్షత్వాభావ విశేషణాప్తమోధాదేరనుదయంతాకికనప్రికప్రాణాజన్యదోషస్య ౭౪
ప్రాజన్యభూనాపరత్వ ప్రత్యక్షజ్ఞానమాత్రేత్తస్య ప్రతిబంధకతాలంఘనాం తత్తపూర్వత్వాభావవిశేష్ణా జన్మోదిత వ్యధ
ప్రతి బంధకతాగారానాచ్ఛదాభావప్రతిబంధకసత్తావత్కధమ నుమితిం ఇతాంతాకికసప్రికనస్థలే ప్రత్యక్షమిష్ట ప్రతి
పక్షస్థలేసంశయాంతారాను మితిః ప్రామాణ్యాసానుమిత్యే స్థలే నాపి విశేషణవ్యంయత్ర కోటిద్వయవ్యాప్యవత్త్వజ్ఞానం ప్ర

తత్రొంశయత్రాప్రామాణ్యజ్ఞానాభావసంశయః సాధ్యదాంశగ్రహాంశాప్రామాణ్యకస్యైవిరోధిజ్ఞానస్యప్రతిబంధకతాయా ఇతి లసిద్ధిస్తావత్ర యాసిద్ధ్యా
ద్యస్యతమ ః అత్రయాసిద్ధిః పక్షే పక్షతావచ్ఛేదకసాధ్యాభావః యత్రతాం చనమ యవచ్ఛేతొం తహ్యామా? తిసాధ్యతె తత్ర పరత్వతొం నతాం చనమయ
ఇతి జ్ఞానైవిద్యమానేతాం చ న మయపరత్వతె పరామర్శప్రతిబంధకః ఫలస్వరూపాసిద్ధిస్తు పక్షే సాధ్యాభావభ్రమ తస్యాభావః అత్ర పర్వతొ
త్రవ్యం ధూమాదిత్యాదౌ పక్షె సాధ్యవత్వభ్రమ తస్యహేతోరభావే జ్ఞాతె పక్షే సాధ్యవ్యాప్యహేతుమత్తాజ్ఞానరూపస్య పరామర్శస్య ప్రతి స్య౨
బంధకః ఫలం సాధ్యాభావ యస్తు వ్యాప్యతావసిద్ధిః సాధ్యసాధ్యతావచ్ఛేదకసాధ్యాభావసాధ్యప్రసిద్ధిః ఏతద్జ్ఞానే జాతె తాం చనమ యవచ్ఛిన్నమా
౨ప్రసిద్ధ్యా నిత్యాదౌ సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టసాధ్యపరామర్శప్రతిబంధకః ఫలం ఏవం హేత్వాహేతుతావచ్ఛేదకస్యాభావః సాధనాప్రసిద్ధిః యథా స్యా
తాం చనమయధూమాదిత్యాదౌ అత్రహేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్టహేతుజ్ఞానాభావాత్ తద్విషయకవ్యాప్తిజ్ఞానాదేరభావః ఏవం వహ్ని
మాన్నీలధూమాదిత్యాదౌ గురుత్వయాన్నీలధూమ త్వస్యహేతుతానవచ్ఛేదకత్వమపి వ్యాప్యత్వాసిద్ధిరిత్యపి వదంతి నాధస్తు పక్షే
సాధ్యప్రసిద్ధిః ఏతస్యాభావమితి ప్రతిబంధకః ఫలం తత్ప్రతిబంధకతదభావనిశ్చయః తాకికస్యప్రకాశస్య దోషవిశేషః ఇత్యా
హర్యత్ర ధర్మినకత్వాద్యమాత్రవిరోధి ఇతి సంశయసాధారణం పక్షసాధ్యసంబంధత్వజ్ఞానమనుమితౌ తారణం తద్విరో
ధితయాం చనాధసత్ప్రతిపక్షహేత్వాభాసత్వమితి యుక్తం అత్రసిద్ధసాధ్యతానుమిత్సాపత్తేః సాధ్యసంశయాదిరంవినాప్య
నుమిత్య త్తేః ఏవం సాధ్యాభావవజ్ఞానెప్రమాత్వజ్ఞానమపినప్రతిబంధకం ప్రమాణాభావానిర్ణయాద్ అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కందితప్రత్యక్షాదౌ
వపితదభావవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానస్యప్రమాత్వనిశ్చయకత్వేనప్రతిబంధకత్వాపత్తేః కించ తత్వజ్ఞానసాపేక్షవితానాధ్యక్షః
ప్రతిబంధకతాతత్రప్రమత్వశంకావిఘటనేనప్రామాణ్యజ్ఞానంకల్పనీయం యుజ్యతెనసాధ్యసత్తెపక్షేహేతుసత్వేవ్యభిచారః

వత్త్రాజ్ఞానం తత్ర ౨

పక్షేహేతువ్యాపకే స్వరూపాసిద్ధేరితి భావః। బాధజ్ఞానస్య వ్యభిచారజ్ఞానాదేః కో భేదః కించ యత్ర పరామర్శానంతరం బాధబుద్ధిః
తత్ర వ్యభిచారజ్ఞానానిరకిం చిత్కరత్వమితి బాధస్యైవానుమితి ప్రతిబంధకత్వం వాచ్యం ఏవం యత్రైతత్పత్తిక్షణే వహ్ని వ్యాప్యధూమవాంశ్చ
ధవాన్ వహ్నిమాన్ పర్వత ... బాధస్యైవ ప్రతిబంధకత్వం వాచ్యం సపక్షేషు చైకం ధర్మ తాత్పర్యం బాధ ఇతి వాచ్యం పక్షతావచ్ఛేదకతాలా
౭౮ వచ్ఛేదకవాధస్యానుమితి విధితాధతివాధత్వాద్వ్యభిచారస్య హేతుత్వాభాసత్వదాప్యసిద్ధ్యా పితస్మిన్నేవాంతర్భావం తి
... హేతుత్వాభాసాంతర్భావసంగాత్ బాధవ్యాప్యసత్ప్రతిపక్షః బాధ ఏవ సత్ ఇత్యత్రైవ పృథగుపదేశాత్ సత్ప్రతిపక్షవ్యాప్యసత్ప్ర
తిబంధక ఇతి ... ధారణస్యాసాధారణో పరః తత్రైవానుపసంహారి త్రివిధానైకాంతికం యస్య సపక్షవిపక్ష
విపక్షవ్యావృత్తత్వాద్ధారణస్య సపక్షవ్యావృత్తిస్సాధారణ ఇత్యర్థః సపక్షః నిశ్చితసాధ్యవాన్ విపక్షః సాధ్యవన్నిశ్చయః విరుద్ధవారణాయ
సపక్షవ్యావృత్తత్వముక్తం వస్తుతో విపక్షవ్యావృత్తత్వమేవ ... విరుద్ధస్యాసాధారణత్వేపి దూషకతాబీజ స్వభిన్నత యాంతస్యాసా
ధారణాత్వాస్తు ... ఇతి తత్రైవ సపక్షవిపక్షవ్యావృత్త ఇత్యర్థః సప క్షసాధ్యవత్త్వం
నిశ్చితః విపక్షస్సాధ్యాభావవత్ యథా నిత్యత్వే। శబ్దోనిత్యః శబ్దత్వాదిత్యాదౌ యథా శబ్దే నిత్యత్వసంశయదశాయాం సపక్షత్వం
ఘటాదీనామేవ ... నిత్యత్వం శబ్దత్వమితి అసాధారణః యథా హేతు శబ్దేనిత్యత్వనిశ్చయదశాయాం సాధారణః ఇత్యర్థం ప్రాచీనాం మతేన
వినమతం తు ఘటత్వముక్తం। తత్రైవానుపసంహారి కేవలాన్వయిపక్షక ఇతి సర్వమనిత్యం ప్రమేయత్వాదిత్యాదౌ సర్వస్యైవ పక్షత్వాద
త్ సాధారణ ఇత్యర్థ ... మితిః ఇదం తు సపక్షే పక్షైకదేశే సహచారగ్రహోపి పక్షత్వే రాధ్యానాం
స్తు ... తాదాప్యవ్యాప్తిజ్ఞానరూపాసిద్ధిరేవ సతు హేతుత్వాభాసత్వం తస్య తథా పికేవలాన్వయిసాధ్యకత్వంత
త్వమిత్యుక్తం। యత్సాధ్యవతి నైవాస్తి సవిరుద్ధ ఉదాహృతః ఏవ తాం శ్లో సాధ్యాభావకరణాత్త్వవచ్ఛేదకహేతు ... తవసాధ్యం

౨౦౦

౯౨ పక్ష

మొఢితః తద్భావసాధ్యవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగితదర్శనః । అసిద్ధిం విభజతే । తత్రయాసిద్ధిరాద్యసాధ్యప్రసరూపాసిద్ధిరప్య
ఖ । వ్యాప్యత్వాసిద్ధిరపరా సాధ్యదసిద్ధిరతత్రిధా । పక్షాసిద్ధిర్యత్ర పక్షాంశ ఏవ ఖణ్డ్యమయోగి ఇతి । త్రాం జోం [illegible] ద్యం భూమవత్త్వా
దత్రాసిద్ధిరభావపరా । వ్యాప్యత్వాసిద్ధిరపరా శిల భూమాదిహేతుర్భవేత్ । పక్షాసిద్ధిరితి । అత్రయాసిద్ధి తద్వ్యర్థః । అపరాప
రూపాసిద్ధిరిత్యర్థః । శిల భూమాదిత్వేతి । శిల భూమత్వం గురుత్వయోగ్యం తుతావద్భేదకం సపక్షమానాధికరణ వ్యాప్య
తావద్భేదకత్వం తత్పాఘుటుత్వ వ్యాప్యతావచ్ఛేదకతావత్ । భూమత్వం గ్రాహకనావత్వవశం ప్రకర యస్య సమానాధికర
ణత్వేతి విరుద్ధయోః పరామర్శో నహి హేతోరప్ప ప్రతిపక్షితేతి కపిసం యోగతద్భావ వ్యాప్యవత్వా పరామర్శ ఏపి సత్ప్ర
తిపక్షితత్వమత ఉక్తం విరుద్ధయోరితి తద్భావ సాధ్య విరుద్ధసాధ్యాభావ వ్యాప్యవత్వా పరామర్శ నాలికే [illegible] సాధ్య
వ్యాప్యవత్వా పరామర్శ విషయ ఇత్యర్థః । సాధ్యభూమస్యైత్యతి । సాధ్యభూమస్యాయత్ర పక్షస్య సాధకబాధ్యతి ।
అతఃప్తి తాంత్రికేషు బోధం భావాదియర్థసాధ్యతే పక్షః పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టత్యర్థః । తేన ఘటే గంధసత్వే విపక్షతిః । ప్ర
వం మూలాం పక్షి క్షవృష్టః కపిసంగి త్వత్రాపి నాధ్యం ॥ ౧౫ ॥ ఇతి శ్రీవిశ్వనాథపంచానన భట్టాచార్య విరచితం తార్కిక
రక్షా వ్యాఖ్యా అనుమానపరిచ్ఛేదః ॥ ౫౫ ॥ ౫౫ ॥ ౫౫ ॥ ౫ ॥ ౫ ॥ ఉపమితిం నమతాం పదయతి త్రాణం నా పప్ర ధమత్వః ప
శ్యతోః గవయాదికం । సాదృశ్య వీక్షణాదినాం యాం సాధ్యతాంకరణం [illegible] మత్తః । సాంత్యాదర్శనాత్తి దేశస్య ప్రాప్తి వ్యాప్త
సాదృశ్యతే గవయాదిపదానాం తు శక్తిధీ [illegible] రుపమాఫలం । యత్రారణ్యకే నగరే గ్రామీణో యోగ్యం గోసదృశో
గవయపదవాచ్యమితి పశ్చాత్ప్రామీణేనారణ్యచరతో దాగవయోదృష్టః । తత్ర గోసాదృశ్యదర్శనం జాతం తదు
పమితి కరణం తదనంతరం గోసాదృశ్యం గవయపదవాచ్యమితి [illegible] సంస్కారాయ తేతదుపమితిః । గవయోగవయపదవాచ్యమిత్యు
పమితిః । గ [illegible] వయాం తదేశం త్రాహ్మనాపరసంగతా ॥ [illegible] త్యుపమానం ॥ శ్రీ విశ్వేశ్వరా [illegible] ప్రపూర్ణ యనమః ॥ ॥ ॥

[illegible]

శ్రీగణేశాయనమః॥ శాబ్దబోధప్రకారం దర్శయతి। పదజ్ఞానం తు కరణం ద్వారం తత్ర పదార్థధీః। శాబ్దబోధః ఫలం తత్ర శక్తిధీః సహ-
కారిణీ॥ పదజ్ఞానం కరణం న తు జ్ఞాయమానం పదం పదాభావేఽపి మౌనిశ్లోకాదౌ శాబ్దబోధదర్శనాత్। పదార్థధీరితి పదజన్యపదార్థ-
స్మృతిర్వ్యాపారః। అన్యథా పదజ్ఞానవతః ప్రత్యక్షాదినా పదార్థోపస్థితావపి శాబ్దబోధాపత్తేః। తత్రాపి వృత్త్యా పదజన్యత్వం బోధ్యం। అ-
న్యథా ఘటాదిపదాత్ సమవాయసంబంధేన జ్ఞాతాకాశస్య స్మరణే జాతే జ్ఞాతాకాశస్యాపి శాబ్దబోధాపత్తేః। వృత్తిశ్చ శక్తిలక్షణాన్యతరసంబంధః। అత్ర
వృత్తిజ్ఞానస్యోపయోగః పూర్వం శక్తిగ్రహణాభావే పదజ్ఞానేఽపి తత్సంబంధేన తత్స్మరణానుత్పత్తేః పదజ్ఞానస్య సంబంధిజ్ఞానవిధయా
పదార్థోపస్థాపకత్వం। శక్తిశ్చ పదేన సహ పదార్థస్య సంబంధః సా చాస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వరేచ్ఛారూపా। ఆధునికే నా-
మ్ని శక్తిరస్త్యేవ ఏకాదశేఽహని పితా నామ కుర్యాదితీశ్వరేచ్ఛాయాః సత్త్వాత్। ఆధునికసంకేతితే తు న శక్తిరితి సంప్రదాయః। నవ్యాస్తు ఈశ్వ-
రేచ్ఛా న శక్తిః కింతు ఇచ్ఛైవ తేనాధునికసంకేతితేఽపి శక్తిరస్త్యేవేత్యాహుః। శక్తిగ్రహస్తు వ్యాకరణాదితః। తథా హి శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోప-
మానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ। వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతః సిద్ధపదస్య వృద్ధాః ఇతి। ధాతుప్రకృతిప్రత్యయాదీ-
నాం శక్తిగ్రహో వ్యాకరణాద్భవతి క్వచిద్బాధకే త్యజ్యతే యథా వైయాకరణైరాఖ్యాతస్య కర్తరి శక్తిరుచ్యతే చైత్రః పచతీత్యా-
దౌ కర్త్రా సహ చైత్రస్యాభేదాన్వయః తచ్చ గౌరవాత్త్యజ్యతే కింతు కృతౌ శక్తిర్లాఘవాత్। కృతిశ్చైత్రాదౌ ప్రకారీభూయ భాసతే [illegible]
[illegible] చైత్రాదిపదోత్తరం [illegible] సంఖ్యాభిధానస్య తత్ర తత్ర తావత్ సంఖ్యాభిధాన [illegible]
[illegible] ప్రథమాంతపదోపస్థాప్యః కర్తృత్వాదితత్వ [illegible] ఇతరవిశేషణత్వే [illegible] విషయత్వమర్థః
[illegible] చైత్ర ఇవ మైత్రో గచ్ఛతి [illegible] యత్ర కర్మాదౌ [illegible] విశేషణం తత్ర [illegible] యత్ర ప్రథమాంతం తేతి।
[illegible] ప్రథమపదార్థే చైత్ర ఇవ మైత్రో గచ్ఛతి [illegible]
[illegible] ఏవం [illegible] శక్తిగౌరవాత్।

రత్నోంగఘతేత్యాదౌ తస్యాపాంశైత్ర్యయతిప్రవాలక్షణాజాంస్యాత్తత్ర్యాదౌ శైత్ర్యయతిప్రనశ్చత్తత్వాదౌత్ర తియోగిత్వేలక్షణా ఉపమానాధ్యాహా
శక్తిగ్రహస్తథాస్తం ఏవం శ్చాన్తాదపి శక్తిగ్రహః సతిబాధకే కవచిత్త్యజ్యతే యథా కలాదిపదానాం నీలరూపాద్యాకలాదివిశిష్టే శక్తిః
కోంశే కృత్యత్వాదినా తథాపి లాఘవాన్నీలాదౌ శక్తిః కలాదివిశిష్టే లక్షణేతి॥ ఏవమాప్తవాక్యాదపి శక్తిగ్రహః యథా కోకిలః పిక
పదవాచ్య ఇత్యాదిశబ్దాత్ పికాదిపదే శక్తిగ్రహః ఏవం వ్యవహారాదపి యథా ప్రయోజకవృద్ధేన ఘటమానయ [illegible] త్యుక్తే ప్రయోజ్య
ప్రయోజ్యవృద్ధేన ఘటానయనే కృతే తదవధార్య పార్శ్వస్థో బాలో ఘటానయనరూపం కార్యం ఘటమానయేతి శబ్దప్రయోజ్య
మిత్యవధారయతి। తతశ్చ ఘటమానయ గాం బధానేత్యాదివాక్యాదావాపోద్వాపాభ్యాం ఘటాదిపదానాం కార్యాన్వితఘ
ఘటాదౌ శక్తిం గృహ్ణాతి ఇత్థం చ భూతలే ఘట ఇత్యాది శబ్దాత్ సిద్ధార్థబోధః। ఘటాదిపదానాం కార్యాన్వితఘటాదిబో
ధే సామర్థ్యావధారణే లాఘవాత్ కార్యతాబోధం ప్రతి చ [illegible] దీనాం సామర్థ్యం తదభావాన్న సిద్ధార్థబోధ ఇతి [illegible] కేచిత్ తన్న ప్రథ
మతః కార్యాన్వితే ఘటాదౌ శక్త్యవధారణేపి లాఘవేన పశ్చాత్తస్య పరిత్యాగౌచిత్యాత్ అత ఏవ చైత్రపుత్రస్తే జాతః కన్యా తే గ
ర్భిణీత్యాదౌ ముఖప్ర [illegible] సాదముఖమాలిన్యాభ్యాం సుఖదుఃఖే అనుమాయ తత్కారణత్వేన పరిశేషాత్ ద్విబోధం
నిర్ణయ్య తద్వత్తయాం తం శబ్దమేవధారయతి తథాచ వ్యుత్పత్త్యాతో వాక్యార్థే శక్తిః సమత్రే [illegible] తం పశ్చాద్యాదిశబ్దాంతర
సమభివ్యాహారేణ సాహాయ్యం చైత్రపుత్రస్తే జాతో [illegible] మృతస్తే త్యాదౌ తత్ జ్ఞానాత్ ఇత్యంపి లాఘవాదేవ తత్త్యాపి శక్తిః త్యాత్తాప
ఘటపదస్య ఘటమాత్రే శక్తిమవధారయతి ఏవం వాక్యశేషాదపి శక్తిగ్రహః యథా యవమయశ్చరుర్భవతీత్యత్ర యవ
పదస్య దీర్ఘశూకవిశిష్టే ఆర్యాణాం ప్రయోగః కంగౌ తు మ్లేచ్ఛానాం ప్రయోగః తత్ర హి యత్రాన్యా ఓషధయో మ్లాయంతే
అథైతే మోదమానా ఇవోత్తిష్ఠంతీ వసంతే సర్వసస్యానాం జాయతే పత్రశాతనం మోదమానాశ్చ తిష్ఠంతి యవాః కణిశశా
లిన ఇతి వాక్యశేషాత్ దీర్ఘశూకవిశిష్టే శక్తిర్నిర్ణీయతే కంగౌ తు మ్లేచ్ఛప్రయోగః సా శక్తిభ్రమాద్గౌరవాదేవాదిపదాద
దీ

౪౦

౨ ... గమునాం విశేషణత్వాం శక్తికల్పనం ఏకం విశేషణే అపి శక్తిగ్రహః విశేషణానాం తు తత్సమానాధికరణపదాం త ... శేణ తదధికరణం యు
ధాంశు టూనాస్తి తత్ప్రత్యేకశోనాస్తి తత్ప్రత్యేక విశేషణే ... ఏకం పదత్వ ప్రత్యక్షస్య ... ఇతి విశేషణతా ఆఖ్యాత తస్య యత్ర అధికరణత్వం
కల్ప్యతే ఏవం ప్రసిద్ధ పదసాన్నిధ్యాదపి శక్తిగ్రహః యథా ... సహంకారత రామ ధురం పి ... తత్త్వాత్ ... పదస్య ... తెశక్తి
గ్రహ ఇతి జాతావేవ శక్తిః కథం వ్యక్తౌ వ్యభిచారాత్ ఆనంత్యాచ్చ వ్యక్తిం వినా జాతిభానస్యాసంభవాత్ । వ్యక్తావపి ...
తిరోహిత తత్ర శక్తిం వినా పి వ్యక్తిభానాత్ ... పపత్తేః ... వ్యక్తౌ లక్షణా ... పత్తిః ప్రతిసంధానం ... పిశాబ్దబోధాత్ ... వ్యక్తిః
త్త్వానం తద్వ్యక్తిసకల వ్యక్తౌ ... శక్తిః ... తారాత్ ... తవ ... గత్వం ... ద్వేశేవ ... గమకత్వాత్ ... వ్యక్తిః
గ్రహో యది తదావ్య ... త్రా శక్తిః యది తు ... తత్వం శక్య ... తిశక్తిగ్రహః తదా ... తత్ప్రకారక పదార్థస్య ...
... మా ... ప్రకారకత్వేన శక్తిజ్ఞానస్య పదార్థస్మరణాం ... జం ప్రతి ... తు తాత్పర్య ... తేవ యది ...
... తదా ... తత్వం ... వ్యక్తౌ ... తత్వం తు ... తిత్వేన ... సకల ... తత్వం తదా ...
... తా ... తదా ... ప్రవేశాత్ ... గౌరవం ... తత్తత్ ... వ్యక్తి ... వ్యక్తి ... సుపపత్యా ... శక్తిః
వ్యక్తౌ ... ప్తి ... పదం ... యౌగికం ... రూఢం ... యోగరూఢం ... యోగికరూఢం యత్రావయవార్థ ఏవ బుధ్యతే తద్యౌగికం
యథా పాచకాది పదం యత్రావయవశక్తినైరపేక్ష్యేణ సముదాయశక్తిమాత్రేణ బుధ్యతే తద్రూఢం । యథా గోపదం యత్ర తు అవయవశక్తివి
షయే సముదాయశక్తిరస్తి తద్యోగరూఢం యథా పంకజాదిపదం తథాహి పంకజపదమవయవశక్త్యా పంకజనికర్తృత్వరూపం
... రూఢిజ్ఞానస్య కేవల ... ప్రతిబంధకత్వాదితి ప్రాచాం ... సముదాయశక్త్యుపస్థిత ...
పంకజనికర్తృ ... భవతి ... యత్ర రూఢ్యర్థస్య ... ప్రతిసంధియ్యతే తత్ర లక్షణయా ... సముదాయ ...
ధః యత్ర సముదా ... తేవ ... రూపేణ ... పద ... ధః తత్రావయవశక్తిమాత్రేణ ... హ ఇత్యాహుః

౧ శక్త్యాపరమ్పరయైవ రూపేణాభావః యదితు స్థలపంకజంవిజాతీయమేవ తదాక్షణా

యత్ర స్థలపద్మాదావయవార్థ [illegible] ధః తత్ర సముదాయస్యార్థరూపస్యార్థస్యాభావః స్వతంత్రస్యాభావః తత్ర శక్యాగికరరూపం యథాడు
క్షీరాదిపదం తత్రహి ... తరుగుల్మాదిశబ్దపి ... యోగవిశిష్టోపి లక్షణా శక్యసంబంధస్తాత్పర్యానుపపత్తితో గంగా
యాం ఘోష ఇత్యాదౌ గంగాపదస్య శక్యార్థప్రవాహరూపే ఘోషస్యాశ్రయానుపపత్తిస్తాత్పర్యానుపపత్తిర్వా యత్ర ప్రతిసంధీయతే
తత్ర లక్షణా యాతీరస్యబోధః సాచ శక్యసంబంధః తథాహి ప్రవాహరూపశక్యార్థసంబంధస్య తీరేగృహీత తాత్పర్యస్య స్మరణం తతః
శాబ్దబోధః పరంతు యద్యన్వయానుపపత్తిర్లక్షణాబీజం స్యాత్తదా యష్టీః ప్రవేశయ ఇత్యత్ర లక్షణా న స్యాత్ యష్టిషు ప్రవేశానుపపత్తే
రభావాత్ తేన ప్రవేశస్య భోజన తాత్పర్యవిషయతావానుపపత్త్యా యష్టిధరే లక్షణా ఏవం తాత్పర్యాత్ కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామిత్యాదౌ కాకశ
దస్య దధ్యుపఘాతకే లక్షణా సర్వేభ్యో దధిరక్షాయాః తాత్పర్యవిషయత్వాత్ ఏవం ఛత్రిణో యాంతీత్యాదౌ ఛత్రిపదస్య ఏకసార్థ
వాహకే లక్షణా ఇయమేవ అజహత్స్వార్థలక్షణేత్యుచ్యతే ఏకసార్థవాహిత్వేన రూపేణ ఛత్ర్యఛత్రిబోధాత్ యదివాన్వ
ప యానుపపత్తిర్లక్షణాబీజం స్యాత్తదా క్వచిద్గంగాపదస్య తీరే క్వచిద్ఘోషపదస్య మత్స్యాదౌ లక్షణేతి నియమో న స్యాత్ ఇదం తు బోధ్యం
శక్యార్థసంబంధో యది తీరత్వేన రూపేణ గృహీతః తదా తీరత్వేన రూపేణ తీరబోధః యదితు గంగాతీరత్వేన రూపేణ గృహీతః
తదా తేనైవ రూపేణ బోధః అతఏవ లక్ష్యతావచ్ఛేదకే పి న లక్షణా తత్ప్రకారకబోధస్య లక్షణాం వినాప్యుపపత్తేః పరంతు ... శక్యతా
వచ్ఛేదకే పి శక్తిః స్యాత్ తత్ప్రకారకపదార్థస్మరణం ప్రతి తత్పదస్య సామర్థ్యాదిత్యస్య ... యత్రతు శక్యార్థ ౩
సంబంధః స్య పరంపరాసంబంధరూపా లక్షణా సా లక్షితలక్షణేత్యుచ్యతే యథా ద్విరేఫాదిపదాద్యస్య సంబంధః భ్రమరపదే జ్ఞాయతే భ్రమరప
దస్య సంబంధో భ్రమరే జ్ఞాయతే తత్ర లక్షితలక్షణేత్యుచ్యతే కింతు ... [illegible] ... స్యశాబ్దబోధే
పదాం [illegible] తరం తారణం శక్తిలక్షణాన్యతరసంబంధేన జ్ఞాతపదార్థ ... శక్యార్థ ... శాబ్దబోధం ప్రతి పదార్థానాం సామర్థ్యా
వధారణే ... శక్యసంబంధరూపా లక్షణా ... యత్రతు గభీరాయాం నద్యాం ఘోష ఇత్యుక్తం తత్ర న
దీపదస్య నదీతీరే లక్షణా గభీరపదార్థస్య ... దేశాంశ ... తత్ర ఏక
దేశాంశే ... యతేత దానది పదస్య గభీరనదీతీరే లక్షణా గభీరప [illegible] తాత్పర్య ... బహువ్రీహావప్యేవంత

రా౨ ౧సొం హ౨ సొంధ౫ అషె౧

ముక్తావళీ॥ చిత్ర చిత్రగుపదాదౌ యద్యేకదేశాన్వయః స్యాత్ యత్తేతదాగోపదస్య మతిలక్షణాగని చిత్రపదార్థస్యైకదేశాన్వయః యదితు ఏక
దేశాన్వయో న స్యాత్ యత్తేతదాగోపదస్య చిత్రగోమతి లక్షణా చిత్రపదం తాత్పర్యగ్రాహకం. ఏవం. త్రిరూఢవానరో వృక్ష ఇత్యా
దౌ వానరపదస్య వానరాహంకర్తృణి లక్షణా త్రిరూఢపదం తాత్పర్యగ్రాహకం. ఏవమన్యత్రాపి తత్పురుషే తు పూర్వపదే లక్షణోత్తరపదే
రాజపురుష ఇత్యాదౌ రాజపదార్థేన సహ పురుషపదార్థస్య సాక్షాన్నాన్వయః ప్రతీతిశక్త్యా మూర్ధన్యోః సాక్షాదన్వయో దా
నవయస్య అవ్యుత్పన్నత్వాత్ ... రాజపురుష [illegible] తత్ప్రతీతి తథాన్వయస్యాపి ఘటో న పట ఇత్యాదౌ ఘటపటాభ్యాం న ఇదర్థ
స్యైకాంత్యేదేవాన్వయానపేక్షితా త్రికణిలాన్వయ ఇత్యాద్యెనానార్థయోః అభేదేనాన్వయాద్యేకేతి నచరాజపురుష ఇత్యా
దౌ ఋష్ఠ్యివిశేషః స్మరణాం కల్పనామితి వాచ్యం అసత్యవిశేషేతః ఇతరోపో ఘాదయోగతత్సారాజపురుష ఇత్యాదౌ రా
జన. బం. ఛినిలక్షణోతస్యపురుషేణాసహాభేదేనాన్వయః దవం. తేవతు షష్ఠ్యది శాస్త్రం. ఇత్యాదౌ ధవశ్చ [illegible] ఖదిరశ్చ విశేషణ ధవత్వ
తేవప్రత్యానేనాబుద్ధ్యతే తత్ర నిలక్షణోనచసాహిత్యేలక్షణేతివాచ్యం సాహిత్యస్యానవ్యోరపి దవం. దవదర్శనాంతర [illegible]
త్రయాణానవయితవరూపం సాహిత్యమస్తీతివాచ్యం త్రయాణాపదేపిధవఖ [illegible] శాపత్తి. ఛిత్యాదౌతద్దర్శనాంతరసా
హిత్యస్యాశ్రువిధానాత్ అత ఏవ [illegible] రాజపురోహితౌ సావరాజన్యకౌ మతాం యజేయాంతాం ఇత్యత్ర లక్షణాభావాత్ దవ.
ఖదిరయః తేతసాక్షాత్ సాహిత్యం నార్థః కిం తు పాస్తవవదో యత్ర తత్ర దవ. దవః నవ నిలఘటవయో రఖేద ఇత్యాదౌ
నిదమితి వాచ్యం తత్ర నీలపదస్య నీలతేవ [illegible] ఘటపదస్య ఘటత్వేలక్షణా అభేద ఇతి తస్య చ వచనశ్రుత్వాయానైద ఇత్యత్ర దార్థా
సమాహార ద్వంద్వే తు యదిసమాహారోపస్య సుఖం యత ఇతి తస్యచ తేతదా అహినకులమిత్యాదౌ తద్యచ పదే అహి న
కులసమాహారలక్షణా పూర్వపదం తాత్పర్యగ్రాహకం. నచ స [illegible] ముఖ్య దం॰గం॰ [illegible] పాద యత్ర కధం వమాం [illegible]
నవయః తస్యాపి తత్త్వాభావ్య విశేష విశేషతవరూపస్య పదార్థానాం సంబంధానీతి వాచ్యం. పరం. పరాసం. బం. దేశలదన్వ
యాం [illegible] తేవ. ఏపం పదపాఠ తాత్పర్యదాంపిపతేతు అహినకులమిత్యాదౌ అహినకులలక్షణా ధనతేప్రత్యేకమెకత్ర

౫౧ ఙఙ

న్వయః। సమాహారసంజ్ఞాయత్రికతవం నపుంసకతవం [illegible] చత్రాణితూ త్రాద్యాదిసూత్రే నోక్తం తత్రైవ లక్ష
భేద్యే వచనముసాధుత్వాయ్యత్తః పితస్త్రు శవశురాదిత్యాదౌ పితృపదేజనకపదం పతౌ నృపః శవశ్రుశద్విశ్వజనకపదం
తౌ నృపః లక్షణాఏవసవృత్రాః ఘటేద్యాదౌ నలక్షణా ఘట తైవనరూపైనానానాఘటానాం ప్రతీతిసంభవాత్తత్ర
ఘటాకారయస్తైతేషు నిలాతవలమిత్యాదౌ అఘటపసంబంధేనబిలపదార్థః తపలపదార్థప్రకారః తత్ర న
లక్షణా అతఏవ నిఘంటస్యపతిం యాంజయావితివ్రత్రనతత్పురుషః లక్షణాపత్తేః [illegible] కర్మధారయః లక్షణాపా
పాత్ [illegible] నిఘంటస్యసంకరజాతీయస్యవేదానధికారాత్ జనాసంభవ ఇతి వాచ్యం నిఘంటస్యవిద్యాప్ర॥
యుక్తేః తతఏవకలఎన యతావతా లాఘవేనముఖ్యార్థానకమేతదనుప [illegible] పత్త్యాకలవానాం యాః ఫలముప
ఖగోరకతయాం అదో షరావదితి। అపరు బహుధర్మపిప్రత్యాద్యౌ పరపదే తత్సంబంధినిలక్ష [illegible] ణోపస్థానంతః
పదార్థప్రకారతయా [illegible] న్వయబోధ ఇతి॥ ఇద్ధం చ సమాసే సతాం పిశక్తిః పదశక్తిర్వా [illegible] రావహదితి।
అసతిరితి తసతి బో [illegible] గ్యతాతాం ప్రాతాతపరపజ్ఞానమిష్యతేతారణాం అసత్తిజ్ఞానం బోధ్యతాజ్ఞానం త్రాం
త్రాజ్ఞానం తాతపరపజ్ఞానం చశాబ్దబోధేతారణాం తత్రాసత్తిః పదార్థయోః। సంస్కారనియతిపంస్థితిర్దానం
తుపదస్యాసత్తిరుప్పత్తేయతపదార్థససహయతపదార్థస్యాన్వయప్రతీతిర్బోధరస్యపదానైనో
పస్థితిః శాబ్దబోధేతారణాం తేనగిరిభుక్తమగ్నిమానిత్యత్రనైత్యాద్యౌ నశాబ్దబోధః। తాత్పర్యగర్భో యాం
మాసత్తిః నీలోఘటోద్రవ్యం పట ఇత్యత్ర ఆసత్తిప్రమాంశాబ్దబోధః। ఆసత్తిప్రమైతానాం శాబ్దప్రమాణామైః సత్
తిః నసుయత్ర ప్రత్ర [illegible] సం ఉత్తరాసనావదేవదత్తఇత్యాదుక్తే తత్రైతత్ రపదస్మరణోనపూర్వపదస్మరణాస్త్

మున్తాచభ్యాశ॥ సాక్షాదస్త్రధానాన్నైమోత్త్రశపదస్మరణోసంభవన్నితి [illegible] ప్రత్యేకపదానుభవజం నవ్యసంస్కారై[illegible]మతాదతత్వదవిషయస్మరణా
స్యాన్యప్యవధానాన్నైమో[illegible]త్తైః। నానాసం[illegible]కస్యశేషప్రత్యక్షస్యవనానాసంస్కారై[illegible]కస్యరణ్యోంతత్త్రైరపిసంభవాత్
తావతప్పదానుభవజన్యసంస్కారసహితచరమవర్ణ[illegible]జ్ఞానస్యేత్యధ్యాహారదకతావత్ఛేదకమన్యధాంనానావర్ణ
తత్తత్స్మరణాంపరంతు తావతప్పదార్థానాంస్మరణోత్పేదకదేవప్రతికల్పితసాన్యయాంతావతప్పదార్థానాం
త్రయోంశకానాదేనాన్నయరూపఃశాబ్దబోధస్వత్రతత్త్వేనచితసంత్త్వాయవానః।శశరః।కపోతాః।ఖతే॥
యదాత్మాయుగపత్తత్త్వతింతితద్వైవసవర్ణయుగపద్దార్థాః।పరశ్యసవరణోకరయిమోఖవంత్త్రపరత్తు
ఘట[illegible]దార్థాంశ్రితంయోగ్యంసంస్కారసంప్రపద్యతేతేనతేనాసివతసాన్యర్థః।పద్వైశవాంవగమన్య[illegible]తేతద్ధాచకుం
డవాంతాన్యదర్శనాదానంతరంతత్సర్వపదార్థస్మృతావపయప్రాంతాన్యదర్శనబోధస్తాన్యహమః।ఎతేనపదవర్ణ
వివరణనాన్యపదస్య[illegible]పినరస్తంః।తత్త్రదవర్ణానుభవజనితసంస్కారసహితచరమవర్ణోపలంభేనతద్వ్యం
జకత్వమోపపత్తే[illegible]తింతుబోధ్యంయత్త్రదావరవితాన్యద్వ్యక్తం।తత్త్రపిదేశతాన్యదిపదస్యజ్ఞానాదేవ
బోధః।నతుపదార్థానురూపార్థస్మృతాత్పదజన్యతత్తత్పదార్థానస్మృతేస్తత్త్రశాబ్దబోధ[illegible]తుతావ
తాకింవత్త్రిస్మృతాకత్వపదానాంతేనతేనసహసాంతాంతత్త్వతావత్త్రియాంపదంనినాకధంబోధసాన్యత్త
దాప్స్మృతేతాన్యదాసమహయతితాన్యదిపదార్థాన్యసరంవినాచతుర్దశనుపపత్తేః।పదార్థాన్యహరయః
[illegible]జనశక్యకః।యోగ్యతాసివర్ణక్యపదార్థేకతిపదార్థేతత్త్రతదవతాంయోగ్యతాపరికల్పితా॥ఎకపదార్థ
అపరపదార్థసంబంధోయోగ్యతేత్యర్థః।తద్జ్ఞానాభావాదవప్నాసాంపచితాన్యదానశాబ్దబోధః॥

౦యాం నను భావకత్వం తేన సహ తస్యాకాంక్షేత్యర్థః। క్రియాపదం వినా కారకపదం నాన్వ-

స్నైవ తస్యాః యోగ్యతాయాః జ్ఞానం శాబ్దబోధం ప్రతి కారణత్వం న సంభవతి। వాక్యార్థస్య పూర్వం తావదితి
చేతి చేన్న॥ తత్ర తత్ర పదార్థస్మరణోత్తరకాలే తత్సంసర్గస్య రూపస్య కల్పితస్య యదు రూపస్యాపి యోగ్యతాజ్ఞాన
స్య సంభవాత్ [illegible] యోగ్యతాజ్ఞానం న శాబ్దబోధే కారణం। వహ్నినా సించతీత్యాదౌ సేకే వహ్ని
కారకత్వాభావరూపాయోగ్యతానిశ్చయే న ప్రతిబంధాత్ శాబ్దబోధః। తదభావనిశ్చయస్య తాదృశ
శ్రుతి ౫ — సంసర్గస్య జంబ్వదో పవిశేషాజన్యతజ్జ్ఞానమాత్రే ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకం ప్రత్యపి ప్రతిబంధకత్వం సిద్ధం॥
యోగ్యతాజ్ఞానవిలంబాచ్ఛాబ్దబోధవిలంబోపి [illegible] త్యాహురాః। ఆకాంక్షాం నిర్వక్తి। యత్పదేనేతి యత్పదే
న వినా యస్య పదస్య నానుభావకతా బద్దవేత్తాకాంక్షా యత్పదేన వినా యత్పదస్యాన్వయబోధం జనయతి
తేన తస్యాకాంక్షా। వస్తుతస్తు క్రియాకారకపదానాం సంనిధానమాసత్త్యాదరితార్థః। పరం తు ఘట
కర్మతాబోధం ప్రతి ఘటపదోత్తరం ద్వితీయాయా రూపా కాంక్షాజ్ఞానం కారణం। తేన ఘటః కర్మ
త్వమానయ నం కృతి రితాదౌ న శాబ్దబోధః। ఆయమేతి పుత్రో రాజ్ఞః పురుషోపసార్యతామి
త్యాదౌ పుత్రేణ సహ [illegible] రాజపదస్య తాత్పర్యగ్రహం సత్వాత్ త్రైనాన్వయబోధః। పురుషేణ సహ — రాజ ౫
తాత్పర్యగ్రహం తు తేనాన్వయబోధస్య దేవతాత్పర్యం నిర్వక్తి। [illegible] త్వ రిషాతు తాత్పర్యం
పరిశిష్టం। యదితాత్పర్యజ్ఞానం తారణం సన్నిధానే ద్వమానయేత్యాదౌ కవిద్దశవన్యకవచిద్వి
నాస్య బోధ ఇతి నస్యాత్ తాత్పర్యగ్రహం తారణం ప్రకరణాదీనాం శాబ్దబోధే కారణత్వమస్త్వితి
వాచ్యం। తేషామననుగమాత్। తాత్పర్యజ్ఞానజనకత్వేన తేషామనుగమే [illegible] తాత్పర్యజ్ఞానమేవ లాఘవా ॥

ముక్తావళీ॥ శ త్వాకారణామస్తు॥ ఇత్థం చ వేదస్యైతేషాం తుల్యత్వాన్నార్థవాదా ఏవ కల్ప్యంతే। నను తత్రాప్యుపకరణాంతర్భావజ్ఞానం తారణమితి వాచ్యం।
స గార్గదాషధ్యాపకతాం ప్రాపాత్। నను ప్రత్యయస్యైవ నాస్తి కుత్ర సగాగాదితి వాచ్యం। ప్రత్యయసాధ్యగమప్రతిపాదకత్వాత్ ఇత్థం
చ శుకవాక్యే పి కేవలే యు తాంత్వవర్ణజ్ఞానం తారణం। విసంవాదిశుకవాక్యే తు శక్తితు కేవ తాంత్వవర్ణజ్ఞానం తారణ
త్వ॥ వేదస్యావిధిమీమాంసాపరిశోధితస్య తత్త్వ ద్వారణమితి తాత్పర్యం॥ పూర్వస్యాపి వాక్యస్యైవ తాంత్వవర్ణజ్ఞానం నాస్తీతి
ముక్తం తత్రానుభవప్రతారాః దర్శితాః స్మృతిర్యథా స్మరణం। నద్దృశతం తత్ర పూర్వస్యాపి స్మరణం జైదాజ్ఞానదేవ విభక్త
అత్ర స్మృతి అనుభవత్వ ననతారణత్వం కిం తు జ్ఞానత్వే సత్య భాష్యస్మరణం తత్ర స్మరణం న సాధ్యత్వ సమానా ॥ ౮౨
ప్రతారకస్మరణే న పూర్వస్య సంస్కారస్య వినష్టత్వాత్ తు స్మృతేతుత్వే స్మరణే న సంస్కారాంతరదావరాస్మరణం త
రం జనయత్విత్యాశయః। తత్ర యుక్త్యా స మూహాలంబన సంతరం ఘటపటాదీనాం క్రమేణ స్మర
ణాను జనిత్వ సకలవిషయకస్మరణం తు మాం భూత్ తత్ర ఫలస్య సంస్కార నాశకతావన్నావాత్కాలస్యైవ
నస్య చరమఫలస్య సంస్కార నాశకత్వం త ద్వారా చ న క్రమిక స్మరణానుపపత్తిం న చ పునః పునః స్మరణాత్
దృఢతర సంస్కారానుపపత్తిః ఋజుతు పూర్వాధికస్య మనవధానస్య దారుఢ్యపదార్థత్వాత్ న చ వినిగమ
నా విరహాదేవ జ్ఞానత్వేనాపి తారణత్వం స్యాదితి వాచ్యం విశేషదర్శనాపవృత్తిచార జ్ఞానే సాధ్యా మాస్యక
పిణస్య ద్వాసి ద్ధత్వాత్ కథమస్యద్వారకం విద సప్రమిదావశాదప్యత్వేన రూపేణ నతారణత్వం తాంత్ర
రాశి కస్మరణాం సంస్కార నాశకత్వం సంశయాదవస్థి చాంశసంశయ ఇతి వాచ్యం అనంతరసంస్కారతం స్యా

శ్రీః   ర్గు

శక్తలప్రాణపత్యాద్యపరమస్మరణాస్తైవసంస్కారకాంశక్తిప్రవైక్తవ్యభిచారసంశయాంసాధావాత్ ఇదానీంక్రమప్రాప్తంమహోనిరూ
ప[illegible]యితుమాహసాత్త్వాత్కారఇతిసాత్త్వాత్కారేషుభాదినాంకరణానాంమనసశ్చవృత్తే। ఏతేషామనస్త్వప్రకాశానాంమహిప్రదర్శి
తం। తద్వారేణ। సుఖసాత్త్వాత్కారః సకరణః సకరణసాత్త్వాత్కారత్వాత్ చాక్షుషసాత్త్వాత్కారవదిత్యనుమానైస్సకరణాస్సమనస్సి
ద్ధిః। నచైతం దుఃఖాదిసాత్త్వాత్కారాణాముపికరణేతరాణామస్తిత్వ ఇతి వాచ్యం। లాఘవాదేకస్యైవసకలసాత్త్వాత్కారకరణత్వసిద్ధేః।
ఏవంసుఖాదినామనసువాయుసంయోగాశ్రయత్వయామనస్సిద్ధిపూర్వమనస్సి[illegible]నాస్తైవక్రమాణాంవ్యాహతప్రయోగప్ర
దాచ్య[illegible]నానాంతేస్యాణుత్వమిహోచ్యతే। జ్ఞానానాంయాగపద్యస్యాసానానాంఅయోగపద్యం ఏకదాలాంత్వప్రాప్తానా
ప్ర౨ సిత్త్వానుభవసిద్ధం తత్ర నానేంద్రియాణాంసత్త్వపి విషయసంనిధానే యత్సంబంధాదేకేంద్రియేణజ్ఞానముత్పద్యతే।
యదసంబంధాన్నోత్పద్యతే స మనః। సైనాంత్వప్యతే। తస్యమనస్సాన్నిధ్యేవాసంనిధానేనసంభవతీతి సిద్ధమనః
స చ తదాశ్రమదృష్టవిశేషాద్ధావిలంబాదేవతేష్వాసవిలంబిఇతి వాచ్యం। తథాపసతి చక్షురాదీనామసత్త్వ
నాపత్తేః। సదృష్టవిశిష్టత్విషత్వ-దానానావధానానాంచక్షురాదీనాంఇంద్రియత్వజ్ఞానే ఇతి వాచ్యం। ను
సంతిలాఘవాద్భుదితి నానేంద్రియసంబంధాన్నానాజ్ఞానోత్పత్తేః సూక్ష్మాణుత్వేపలశతపత్రభే
దాదావివయాగపద్యప్రత్యయస్యభ్రాంతత్వాత్ సమనః। [illegible]సంయోగవితాసక్తాలితాప్యదుఃఖయోపపత్తి
రితి వాచ్యం। నానావయవతత్త్వేకకల్పనేగౌరవాత్। లాఘవాన్నిరవయవస్యైవమనసః కల్పనాదితి సంక్షేపః॥
ఇతి శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ శ్రీమహాగణపతయే నమస్తు॥ శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమస్తు॥ శ్రీరామచంద్రాయ నమస్తు॥ ౧

శ్రీగణేశాయ నమః || [illegible]

పరామర్శత్వేనానుమితిత్వేనైవ సామాన్య[illegible]తః కార్యకారణభావేసిద్ధే కిమర్థం వి[illegible] తః కార్యకా
రణభావ ఇతి చేత్ | ధూమవ[illegible] పరామర్శసత్త్వే ఘటానుమితివార[illegible]ణోయమితి విభావయ | న చ
వహ్న్యనుమితిత్వస్య కార్యతావచ్ఛేదకత్వే యాతద్వారణం స్యాదితి వాచ్యం | ఘటపరామర్శ
సత్త్వే వహ్న్యనుమితివారణాయ ధూమపరామర్శస్య హేతుత్వస్యావశ్యకత్వాత్ | న చ వహ్ని త్త్వే
వ్యాప్య ధూమవన్ పర్వత ఇత్యాకారక ధూమపరామర్శసత్త్వే పర్వతో వహ్నిమానిత్య
నుమితిః స్యాదితి చేన్న | వహ్నివ్యాప్యధూమప్రకారకపర్వతవిశేష్యకనిశ్చయత్వేన హేతుత్వా
త్ | న చ తాదృశనిశ్చయసత్త్వే వహ్నిమన్ పర్వత ఇత్యనుమితిః స్యాత్ వహ్న్యనుమితిత్వస్య కా
ర్యతావచ్ఛేదకత్వాదితి వాచ్యం | పర్వతో ద్రవ్యం వహ్న్యనుమితిత్వ[illegible]స్య తాదృశని శ్చ
య కార్యతావచ్ఛేదకత్వాత్ | న చ తాదృశనిశ్చయసత్త్వే వహ్నిమద్ద్రవ్యం [illegible] పర్వతో ద్ర
వ్యాకార ఇత్యాకారక[illegible]నుమితిః స్యాత్ తాదృశానుమితిద్వయస్యాపి తాదృశకార్యతా
వచ్ఛేదకాక్రాంతత్వాదితి వాచ్యం | పర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవహ్నిత్వావచ్ఛిన్న
విధేయతాకానుమితిత్వస్య కార్యతావచ్ఛేదకత్వాత్ | నిరూపితత్వం చైకైకతాదృశపరామ
ర్శాత్ వహ్నిమద్ద్రవ్యం పర్వతో ఘటవానిత్యనుమితివారణం | కారణతావచ్ఛేదకమపి వ

పర్వతో

హ్నివ్యాప్యధూమవద్వృత్తిం పర్వతో వహ్నిమాన్ ఇత్యాకారకపరామర్శకాలే హ్రదో వహ్నిమానిత్యాకారకానుమి
తివారణాయ వహ్నివ్యాప్యధూమనిష్ఠప్రకారతానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలి
నిర్ణయత్వం వాచ్యం। ఇత్థం చ పర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతా
కానుమితిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి వహ్నివ్యాప్యధూమనిష్ఠప్రకారతానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్నవి
శేష్యతాశాలినిర్ణయత్వేన హేతుతేతి విశేషతః తాదృశకారణాభావః సిద్ధః। హేతుతావ
చ్ఛేదకకోటౌ పర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానివేశాత్ న వహ్నివ్యాప్యధూమవద్ధ్రద ఇత్యా
కారకపరామర్శాత్ పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితిః॥

అనేకత్వ●యుగ్రంథటప||

ప్రతియోగ్య వృత్తిత్వాభావః [stain] తదాను త్వ త్రా వ్య ష మ రా మ య ప్ర న్య స్య ప్ర తి బం ధ క త్వం క ల్ప్య తే యత్వ మి తి ప్ర [stain] బం ధ క తా
వచ్ఛేదకత్వం మూ త్ర న్య త్వ సిద్ధిః ప్రతిబధ్య తా వచ్ఛేదకం త్వ స్వ ప్రతి సాధ్య వి శే షు ష్య యమా త్ర వృత్తి భూ త త్వ మే వ ? త్వ
సాధ్య వత్ న్య త్వా వి తి వి న క్ష యు గ్రం ధః ।। ప్రత్త వ యం స్వ ప్ర సు ః। ప్రతిబధ్య తా వచ్ఛేద క భూ త ప్ర తి సా ధ్య వి శే షు
ష్య యమా త్ర వృత్తి భూ త త్వం జ్ఞా తి రా న్య పా థి సా న్య సా ధ్య ః త స్య వ ప్ర తి బం ధ క తా వచ్ఛేద క త్వ స్వ త్రా రో భా
ధ రా భా వే న త్ర న్య త్వ జ్ఞా తే ర సి ద్ధేః। న చ మూ త న త్వ స్వ త్ర ధా త్వ మూ డా య వి గ మ నా వి ర హ ప త్తి ర తి వా చ్యం।
మూ త న త్వ స్వ అ తి రి క్త వృత్తి త్వ న అ మూ ల్య నా న తి రి క్త వృత్తి త్వ స్వ వ వి గ మ క స్వ స తా వ త్ర న వ ప్ర తి సా ధ్య
వి శే షు ష్య యమా త్ర వృత్తి మూ త న త్వ స్వ త ధా త్వ మూ డా య వి గ మ నా వి ర హ ప త్తి ర తి వా చ్యం। త స్య గు
రు త్వే న ల ఘు త్వ స్వ వ త త్త్ర వి గ మ క తా వ త్। జ్ఞా త్య పా ధ్యా ః జ్ఞా తే రే వా వచ్ఛేద క త్వే లా ఘ వ మి తి సా ధ్య
మే న జ్ఞా తి త్వ స్వ వి వి గ మ క స్వ స తా వ న్న వ ప్ర తి సా ధ్య వి శే షు ష్య యమా త్ర వృత్తి అ తి రి క్త మూ త న
త్వ జ్ఞా తి స్వ త్రా రో భా వే న స తా వి వి గ మ నా వి ర హ ప త్తి ర తి వా చ్యం। ప్ర తి సా ధ్య వి శే షు ష్య యమా త్ర అ
తి రి క్త మూ త న త్వ జ్ఞా తి స్వ త్రా రో మూ గా భా వా త్। న వ స్వ ర న జ న క తా వచ్ఛేద క త యా ప్ర తి సా ధ్య వి
శే షు ష్య మే త వ్య థి ర తి వా చ్యం। స్వ ర న త్వే న మూ త న త్వే న తాం ర్య తా ర కా భా వే మూ గా భా వా త్। స్వ
గ గా నా స్వ మో న త్వ త్త్రా ర క్ష య త థా వే త్ర త్వ మూ వ స్య క మి తి వా చ్యం। తా ద్ర శ భూ త
త్వ స్వ వ స్వ ర న జ న క తా వచ్ఛేద క త్వ స్వ త్రా రో జ్ఞా అ తి రి క్త మూ త న త్వ జ్ఞా త్య న ఘ టి త గ మూ త్।

ఢ శై

నిష్ఠ త యత్వః గగనాదేః స్వాత్మాకాశావచ్ఛిన్నత్వ జాతిత్వసి[illegible] నదత్రాదృశధర్మాత్ తత్త్వ నను లబ్ధవృత్తి త
త్వాపత్తావ ఇగకుణాదరణాగగనాదిపదార్థత్రిత్వాద్యపగమాదితి వాచ్యం। ను లబ్ధవృత్తి త
త్వస్య నిశ్చయత్ర జాతిత్వ కత్వావచ్ఛేదకత్వాదలధర్మాత్ తత్త్వస్యభావసాధిత్వ నిష్ఠవిశేష త్రి
త్రివ జాతిత్వ విశిష్టే దృత్వ తత్వస్య గగనాదివల త్రిత్వ స్వకారవి జాతిత్వస్య సునిరవత్వం
శకృత్తావత్ స్వాభిం జాతిసమవాయ తత్త్వరూప లను లబ్ధవృత్తిత్వ సాధ్యత్వసత్త్వస్య ॥ ఇతి సకలార్థ పూర్ణ॥

ము॥ శ॥ గు॥ త్మాగణాదిపదయోజనమః| ద్రవ్యత్వం నిరూప్య గుణాన్నిరూపయతి| అథేతి| అథ ద్రవ్యాశ్రితా జ్ఞేయా నిర్గుణా నిష్క్రియా
గుణాః| గుణత్వజాతౌ కిం మానమితి చేదిత్థం| ద్రవ్యకర్మభిన్నే సామాన్యవతి యా కారణతా సా కించిద్ధర్మావ
చ్ఛిన్నా కారణతాత్వాత్ దండనిష్ఠకారణతావత్| నిరవచ్ఛిన్నకారణతాయాః అభావాత్| న హి రూపత్వాదికం
44 సత్తావత్త్వేతరత్వావచ్ఛేదకం| న్యూనాతిరిక్తదేశవృత్తిత్వాత్| అతః పృథుత్వవిశేషత్వమనుగతం వాచ్యం తదేవ గుణ
త్వమితి| ద్రవ్యాశ్రితా ఇతి| యద్యపి ద్రవ్యాశ్రితత్వం న లక్షణం| కర్మాదావతివ్యాప్తేః| తథాపి ద్రవ్యత్వవ్యాపకతా
వచ్ఛేదకసత్తాభిన్నజాతిమత్త్వం తదర్థః| భవతి హి గుణత్వం ద్రవ్యత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకం| తద్వృత్తావగుణే
వా౦౽ నామితి| ద్రవ్యత్వం కర్మత్వఞ్చ న ద్రవ్యత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకం| గగనాదౌ ద్రవ్యకర్మణోరభావాత్| ద్రవ్య
త్వం సామాన్యత్వాదికం వా న జాతిరితి తద్వ్యుదాసః| నిర్గుణా ఇతి| యద్యపి నిర్గుణత్వం కర్మాదావప్యస్తి తథాపి
సామాన్యవత్త్వే సతి కర్మాన్యత్వే సతి నిర్గుణత్వం బోధ్యం| జాత్యాదికం న సామాన్యవత్ కర్మణో న కర్మా
న్యత్వం ద్రవ్యస్య న నిర్గుణత్వమితి న తత్రాతివ్యాప్తిః| నిష్క్రియా ఇతి| స్వరూపకథనమేతత్ తు లక్షణం గగ
నాదావతివ్యాప్తేః| రూపమితి| రూపం రసః స్పర్శగంధౌ పరత్వం అపరత్వకం| ద్రవో గురుత్వస్నేహౌ వేగో త్రే
మూర్తగుణా అమీ| ధర్మాధర్మౌ భావనా శబ్దో బుద్ధ్యాదయోపి చ| ఏతే [illegible] మూర్తగుణాస్సవేగవి
| ద్రవత్వస్నేహవేగాశ్చ మతా|

వృత్తిః పరిశీలితాః । సంఖ్యాదయో విభాగాంతాః ఉభయేషాం గుణా మతాః । ద్విగినస్మితస్మాదికో పృపలక్షణీయః ।
మూర్తగుణా ఇతి । అమూర్తేషు న వర్తంత ఇత్యర్థః । అమూర్తగుణా ఇతి । మూర్తేషు న వర్తంత ఇత్యర్థః ।
ఉభయేషామితి । మూర్తానామమూర్తానామిత్యర్థః । సంయోగ ఇతి । సంయోగశ్చ విభాగశ్చ సంఖ్యా ద్విత్వా
దికాస్తథా । ద్విపృథక్త్వాదయస్తద్వదేతేఽనేకాశ్రితా గుణాః । సంయోగవిభాగద్విత్వాదిద్విపృథక్త్వాని । త్రిత్వ
చతుష్ట్వాదికం త్రిచతురాదివృత్తి విబోధ్యం । అత ఇతి । అతశ్శేషగుణాస్సర్వే మతా ఏకైకవృత్తయః । రూపర
సగంధస్పర్శైకత్వసంఖ్యాపరిమాణైకపృథక్త్వపరత్వాపరత్వబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నగురుత్వ
ద్రవత్వస్నేహసంస్కారాదృష్టశబ్దా ఇత్యర్థః । బుద్ధ్యాదిషట్కం స్పర్శాంతాః స్నేహస్సాంసిద్ధికో ద్రవః । అదృష్ట
భావనాశబ్దా అమీ వైశేషికా గుణాః । బుద్ధ్యాదిషట్కమితి । బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నా ఇత్య
ర్థః । స్పర్శాంతా ఇతి । రూపరసగంధస్పర్శా ఇత్యర్థః । ద్రవః ద్రవత్వం । వైశేషికా ఇతి । విశేష ఏవ వై
శేషికాః స్వార్థే అణ్ । విశేషగుణా ఇత్యర్థః । సంఖ్యాదిరపరత్వాంతో ద్రవోఽసాంసిద్ధికస్తథా । గురు
త్వవేగౌ సామాన్యగుణా ఏతే ప్రకీర్తితాః । సంఖ్యాదిరపరత్వాంతో ద్రవత్వం స్నేహ ఏవ చ । ఏతే తు ద్వీంద్రి
యగ్రాహ్యాః । సంఖ్యాదీతి । సంఖ్యాపరిమాణపృథక్త్వసంయోగవిభాగపరత్వాపరత్వానీత్యర్థః । ద్వీం

మూ॥ దళ॥ ౫॥ ద్రియమితి। చక్షుషా త్వచాపి గ్రాహ్య ఇత్యర్థః। అధ్రేతి। అథ స్పర్శాంతన్త్రాః। బాహ్యైకైకేంద్రియగ్రాహ్యాః। రూపా
దీనాం చక్షురాదిగ్రాహ్యత్వాదితి। గురుత్వాదృష్టభావనా అతీంద్రియాః। విభూనాంతు యే స్యుర్వైశేషికా
గుణాః। అకారణగుణోత్పన్నా ఏతే తు పరికీర్తితాః। విభూనామితి। బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్న
ధర్మాధర్మభావనాశబ్దా ఇత్యర్థః। అకారణేతి। కారణగుణజన్యకార్యగుణోత్పద్యం తద్భిన్నేతి కారణగు
౪౫ ణపూర్వకాః। రూపాదిర్యోరక్ష్యంతే। బుద్ధ్యాదయస్తు న తాదృశాః। అత్రాదేః కారణగుణోద్భవానాహ। అపా
కజాస్త్వితి। అపాకజాస్తు స్పర్శాంతాః ద్రవత్వం చ తథావిధం। స్నేహవేగగురుత్వైకపృథక్త్వపరిమాణకం
స్థితిస్థాపకమప్యేతే స్యుః కారణగుణోద్భవాః। పాకజరూపాదీనాం కారణగుణపూర్వకత్వాభావా
త్తదపాకజా ఇత్యుక్తం। తథావిధం। అపాకజమిత్యర్థః। కారణగుణోద్భవా ఇతి। తథా ఏకత్వమపి బో
ధ్యం। సంయోగస్త్వితి। సంయోగశ్చ విభాగశ్చ వేగశ్చైతే తు కర్మజాః। కర్మజా ఇతి। కర్మజత్వం యద్యపి న సాధర్మ్యం
ఘటాదావతివ్యాప్తేః। సంయోగజసంయోగాదావవ్యాప్తేశ్చ। తథాపి కర్మజన్యవృత్తిగుణత్వవ్యాప్యజాతిమ
త్త్వం బోధ్యం। ఏవమన్యత్రాప్యూహ్యం। స్పర్శాంతేతి। స్పర్శాంతపరిమాణైకపృథక్త్వస్నేహశబ్దకే। భవే
దసమవాయిత్వం। ఘటాదిరూపరసగంధస్పర్శాః కపాలాదిరూపరసగంధస్పర్శేభ్యో భవంతి। ఏవంక

శ్రీ

పాలాదిపరిమాణాదీనాం ఘటాదిపరిమాణాద్యసమవాయికారణత్వం। శబ్దస్యాపి ద్వితీయశబ్దం ప్రతి। ఏవం
స్థితిస్థాపకైకత్వయోరపి జ్ఞేయం। అథేతి। అదృష్టైనైమి[illegible]గుణౌ। ఆత్మనస్సన్నిమిత్తత్వం। బుద్ధ్యాదీనామి
ష్టానాం నిమిత్తత్వాదితి భావః। ఉష్ణస్పర్శగురుత్వయోః వేగపితద్రవత్వస్య సంయోగాదిద్వయో తథా
ద్వైవిధ్యకారణత్వాత్ స్యాత్। దృష్టేనేతి। అసమవాయికారణత్వం నిమిత్తకారణత్వం చ। తథాహి ఉష్ణ
స్పర్శః ఉష్ణస్పర్శస్యాసమవాయి పాకజే నిమిత్తం। గురుత్వం గురుత్వపతనయోరసమవాయి
ప్రతిఘాతే నిమిత్తం। వేగః వేగస్పందనయోరసమవాయి అభిఘాతే నిమిత్తం। ద్రవత్వం ద్రవత్వ
స్పందనయోరసమవాయి। సంగ్రహే నిమిత్తం। భేరీదండసంయోగః శబ్దే నిమిత్తం। భేర్యాకాశసం
యోగో సమవాయి। వంశదళవిభాగః శబ్దే నిమిత్తం। వంశదళద్వయాకాశవిభాగో౽సమవా
యి। అథప్రాదేశికానాం వైశేషికాణాం గుణానాం సంయోగాదిద్వయం తథా। ప్రాదేశికః। అవ్యాప్య
వృత్తిః। చక్షురితి। చక్షుర్గ్రాహ్యం భవేద్రూపం చంద్రవ్యాదౌ శుక్లభాస్వరం। రూపత్వజాతిస్తు ప్రత్యక్షసిద్ధా।
రూపశబ్దాంతే తత్ప్రతీతిర్నా[illegible]స్మాత్। తిదినాస్తు రూపశబ్దప్రయోగః। తథాపి నీలపీతాద్య
నుగతజాతిరితి విశేషో౽నుభవసిద్ధ ఏవ రూపశబ్దప్రయోగేపి నీలాదివర్ణాః పీతాదివర్ణా ఇతి వర్ణాః శ్వే

వు। శ్రీ॥ గు॥ ఖ్యాత్వేఖి- న ప్రతీతిరన్యైవ। ఏతం నీలత్వాదికమపి ప్రత్యక్షసిద్ధం। నవైశేషికా। ఏవం నీలరూపాదివ్యక్తయ ఇత్యే నాస్తి రూపం ౬
కవ్యక్తివృత్తితాద్విన్నిలత్వాదికం సజాతిరితి వాచ్యం। ఘటాదేః అథ శ్రీతః కల్కతత్వం ఇత్యాదిప్రతీతెనిర
టాదేః ఉత్పాదవినాశశ్రవణాత్ తయోః సానాత్వం అస్తు। ఏకనీలనాశోత్పత్తి నీలరూపత్వే
౪౬ తి। నతు నీలసమవాయరక్తసమవాయయోరుత్పాదవినాశవిషయత్వం ప్రతీత్యా ఇతి వా
వ్యం। ప్రతీత్యా సమవాయానుత్పత్తేః। సమవాయం నీల ఇతి ప్రత్యక్షం ఘటో మితి వా
ప్రత్యక్షస్యత జ్ఞాతియవిషయత్వాత్ సైవ యం ఘటో జనితి కల టాం ఘటం తు ప్రత్యక్షసా
౧ శ్లో॥ ధితం। అత్యద్భా ఘటాదీనామత్యంతప్రసంగాత్ ఉత్పాదవినాశాదిబుద్ధేః సమవాయాలం
బనత్వాత్ పత్తేః। ఏతేన రసాదికం వ్యాఖ్యాతం। చక్షుర్గ్రాహ్యమితి। చక్షుర్గ్రాహ్యవిశేషగుణాశ్ర
త్వార్థః। ఏవమగ్రేపి ద్రవ్యాదేరుపలంభకముపలక్షికారణమిత్యనోఽతి। చక్షుష ఇతి। చక్షు
సహకారిస్యాత్ ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యానాం చాక్షుషం ప్రత్యక్షాంతరూపం కారణం। శు
క్లేతి। శుక్లాదిమనేకధా తద్రూపం శుక్లనీలపీతరక్తహరితకపిశకబుర(?)భేదాదనేకప్రకారంచి
త్రేతి। నను కబురత్వం కథమతిరిక్తమితి చేదిత్థం। నీలపీతాద్యవయవారబ్ధావయవిని తాదృశ
రూపస్య అప్రత్యక్షత్వప్రసంగాత్। నాపి వ్యాప్యవృత్తినీలాదిరూపముత్పద్యతే పీతావచ్ఛేదేనా

ఏతేనైవ శ్లోకవ్యాఖ్యాతః

పి నీలోపలబ్ధిప్రసంగాత్। నాప్యవ్యాప్యవృత్తి నీలాదికముత్పద్యతే వ్యాప్యవృత్తిజాతీయస్య గుణస్య నామ వ్యా
ప్యవృత్తిత్వే విరోధాత్। తస్మాన్నానాజాతీయరూపైరవయవైవిజాతీయం చిత్రరూపమారభ్య
తే। అతః ఏకం చిత్రమిత్యనుభవోపి నానారూపకల్పనే గౌరవాత్। [illegible] నీలాదీనాం పీతాద్యారంభకత్ర
త్వం దర్శకత్వకల్పనాదవయవిని నపీతాద్యుత్పత్తిః। ఏతేనస్పర్శోపి వ్యాఖ్యాతః। రసాదికమపి నావ్యాప్య
వృత్తిః కింతు నానాజాతీయరసవదవయవైరారబ్ధే అవయవిని రసాభావ ఏవ నక్షతిః। తత్ర రసనయా
వయవరసస్య గ్రహ్యతే రసనేంద్రియాదీనాం ద్రవ్యగ్రహే సామర్థ్యాభావాత్। అతఏవావయవినో నీరసత్వేపి
[illegible] తి రవావాత్ లాదీతి। జలాదిపరమాణౌ తు నిత్యమనిత్యం హేతుకం। జలపరమాణౌ తేజః పరమాణౌ
చ రూపం నిత్యం పృథివీపరమాణురూపం సనిత్యం తత్ర పాకజరూపం తస్య రూపోత్పత్తేః సహి ఘటస్య పాకా
నంతరం తదవయవస్యోపలబ్ధ్యుపలభ్యతే సహి కపాల కపాలస్యకపాలికాః నీలావయవాః భవంతి ఏవం
క్రమేణ పరమాణావపి పాకనిష్పత్తిః। అన్యత్ జలతేజః పరమాణురూపభిన్నం రూపం సహేతుకం జన్యం
రసం నిరూపయతి। రసస్త్వితి। రసస్తు రసనాగ్రాహ్యో మధురాదిరనేకధా సహకారే రసజాతయః సప్తా
దర్శితాః। రాసనజ్ఞానే రసః కారణమిత్యర్థః। నిత్యేతి। నిత్యతాదివత్పూర్వవత్। జల పరమాణౌ
రసో నిత్యః అన్యస్మిన్నపి రసః అనిత్య ఇత్యర్థః। గంధం నిరూపయతి। ఘ్రాణేతి। ఘ్రాణగ్రాహ్యో
భవేద్గంధః ఘ్రాణస్యోపకారకః। సౌరభసౌరభస్య సద్భేదాదపరకీర్తితః। ఉపకార ఇతి।

ము॥ శే॥ గు॥ ఘ్రాణాజన్యజ్ఞానే గంధః కారణమిత్యర్థః। సత్యపి గంధోఽనిత్య ఎవ। స్పర్శం నిరూపయతి। స్పర్శ ఇతి। స్పర్శస్య
ఇంద్రియగ్రాహ్యత్వ స్వరూప ఉపకారకః। అనుష్ణాశీతశీతోష్ణభేదాత్త్రివిధో మతః। ఉపకారక ఇతి। స్పర్శన
ప్రత్యక్షే స్పర్శః కారణమిత్యర్థః। అనుష్ణేతి। పృథివీవాయ్వోః స్పర్శః అనుష్ణాశీతః జలే శీతస్పర్శః
తేజస్యుష్ణస్పర్శః। కాఠిన్యాదీతి। కాఠిన్యాదికం తావదనిత్యం పూర్వవత్। ఏతేషాం పాకజత్వకథనా తవం
౪౨ న్యత్ర స్త్రీత్వం తత్రాపి పరమాణౌ నిత్యత్వం దేవాశుకే నవయో। కఠినసుకుమారస్పర్శాన పృ
థివ్యామేవేత్యర్థః। కఠినత్వాదికం తు న సంయోగగతో జాతివిశేషః। చక్షుర్గ్రాహ్యత్వాపత్తేః। పూ
ర్వవదితి। జలతేజోవాయుపరమాణుషు స్పర్శాదినిత్యాః। తద్భిన్నస్పర్శా అనిత్యాః। ఏతేషాం
రూపరసగంధస్పర్శానాం। నాశ్యత్రేతి। పృథివ్యాం హి రూపరసగంధస్పర్శపరావృత్తిః। పాకసం
యోగాదుపలభ్యతే। విహింసయితుం యమానేఽపి రూపాదీనాం పరావర్తతే। నవసారభమా
ణ్డాంచలన్య యవ్యవేకాభ్యాం ఉపాధ్యేకేతి నిర్ణయతే। పవన పృథివ్యాం శ్వేతస్పర్శాదివత్।
తత్రాపి పృథక్త్వావయవేషు ద్వ్యపరమాణోరేవ రూపాదీనాం పాక ఇతి వైశేషికా వదంతి। తేషా
మయమాశయః। అవయవినావష్టబ్ధేషు అవయవేషు పాకేన సంభవతి పరంతు వహ్ని
సంయోగేనావయవిషు నష్టేషు స్వతంత్రేషు పరమాణుషు పాకః। పునశ్చ ద్వ్యణుకపరమాణు

సంయోగాద్ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ పునః మహావయవిపర్యంతోత్పత్తిః। తేజసామపి శయనే గ్రా
తితాపతప్తే ఘటే ఘృతాహరణాత్ కోరక్షు దితి ద్వ్యహం తత్రోత్పత్తిర్నైమి। అతద్ద్వ్యణుకాదిస్వవినా
శమోరత్వభ్రంశక్తిభిర్లఘిష్ఠైః పునరుత్పత్త్యారూపాదివద్ఘటవత్త్రిశైర్బుద్ధినైష్ట్యార్థం ఇష్టం ప్రక్రి
యా। తత్ర విభాగజవిభాగానంతరోత్పన్నవర్ణే తదంగే ఘటే విభాగః కిం విత్వా
త్తో విభాగాజనయతి। నిరపేక్షస్య తస్య తద్వైకర్మత్వం స్యాత్ తత్ర యది ద్రవ్యారంభకసం
యోగవినాశవిశిష్టకాలమపేక్ష్య విభాగజవిభాగస్యాత్ తదా దశక్షణే అథ ద్రవ్యనాశవిశిష్టకా
లమపేక్ష్య తదా ఏకాదశక్షణే తదా ... సంయోగాత్ పరమాణౌ కర్మ తతః పరమాణ్వంత
రేణ విభాగః తతః ప్రారంభకసంయోగనాశః తతో ద్వ్యణుకనాశః తతః పరమాణౌ శ్యామా
దినాశః తతో రక్తోత్పత్తిః తతో ద్రవ్యారంభానుగుణక్రియా తతో విభాగః తతః
పూర్వసంయోగనాశః తతః ప్రారంభకసంయోగః తతో ద్వ్యణుకస్యోత్పత్తిః తతో రూ
పోత్పత్తిః। ననుశ్యామాదినాశక్షణే రక్తోత్పత్తిక్షణే వా పరమాణౌ ద్రవ్యారంభానుగుణ
క్రియోత్పత్తిరస్తు అగ్నిసంయుక్తపరమాణౌ యద్యేకత్ర తద్వినాశమంతరేణ గుణోత్పత్తి
స్తత్రేణాపి పరమాణౌ క్రియా। తదా ఘాతాత్ కర్మవతి కర్మానుత్పత్తేః। ని... గుణానాం క్రియోత్పత్తి
నా

... ద్రవ్యసంభవత్వాదితి॥

ము॥ తళిగను॥ వాయ్వారంభానుగుణక్రియా ఉత్పత్తిస్తత విభాగ పరశమూలాశా స్వామాదినివృత్తి సహకారాలంకర కర్తృద్రవ్యోత్పత్తిస్తో
దితి చేన్న । పూర్వసంయోగనాశాపాద్యసంసర్గ విశ్వాంతరే హేతుత్వాత్ । అథ దశక్షణాఽసాంశరం ఘటకణం
యోగ వినాశ విశిష్టకాల ఉపాధిభేద విభాగజనక సతి స్యాత్ । తథాహి విభాగసంయో
గాద్ద్రవ్యారంభకం పరమాణౌ క్రియా తతో విభాగః తతః ఆరంభకసంయోగనాశః
౪౮ తతో ద్వ్యణుకనాశః విభాగజవిభాగాత తతః స్వాశ్రయనాశపూర్వదేశసంయోగనాశా
౬౭ తతో ఉత్తరకర్మోత్పత్యుత్తరదేశసంయోగాత్ తతో వత్స్యోదదజనస్య పరమాణుకర్మనాశో
నాశః । తతో ఽదృష్టవదాత్మసంయోగాత్ ద్వ్యణుకారంభానుగుణక్రియా తతో విభాగః
తతః పూర్వసంయోగనాశః తతః ఆరంభకసంయోగః తతో ద్వ్యణుకోత్పత్తిః
ఉత్తరకర్మోత్పత్తిః ఉత్తరదేశసంయోగః పరమాణుకర్మ తతో విభాగః తతో
ద్వ్యణుకారంభకసంయోగనాశః తతో ద్వ్యణుకనాశః తతో ద్వ్యణుకనాశవిశిష్టకా
ల ఉపాధిక విభాగజవిభాగ స్వాశ్రయనాశా తతః పూర్వసంయోగనాశ ఉత్తరకర్మోత్పత్తిః । తతః
ఉత్తరదేశసంయోగః తతః పరమాణుకర్మనాశః తతో ఽదృష్టవదాత్మసంయోగా
త్ ద్వ్యణుకారంభానుగుణక్రియా తతో విభాగః తతో పూర్వసంయోగనాశః తతో ద్వ్యా

(శ్రీ అగ్ని సం... [illegible]) ద్వ్యణుకనాశకారణనిరూపణం

రంభకసంయోగః। తతో ద్వ్యణుకం తతో రక్తాద్యుత్పత్తిః। మధ్యమశబ్దాదేకస్మాద్దిగ్సంయోగాత్
సరూపనాశో [illegible] తావిదా ధావత్కాలమేకస్మిన్ రసిరతాద్యాత్। [illegible] నాశశ్చ ఏవ చ యద్యత్త్వాద్యదః
తదా సర్వరూపాదౌ అగ్నినానే నీరూపః। ఆరంభకమోణుసర్వ్వత్ర ద్వాద్యదకస్మై। నాశః తదా
రక్తోత్పత్తి [illegible] తావదగ్నినాశే రక్తతారతానస్మాత్ పరమాణ్వంతరకర్మ విత నాత్వం పరమాదిశ్చ
నాశనాశోత్పత్తిః। తే ద్వాహాం ఏకపరమాణౌ కర్మ తతో విభాగః తతః ఆరంభకసంయోగనా
శః పరమాణ్వంతరకర్మ తతో ద్వ్యణుకనాశః పరమాణ్వంతరకర్మజన్యవిభాగ ఇత్యేకః
కాలః। తతశ్శ్యామాదినాశో విభాగజన్యపూర్వసంయోగనాశ ఇత్యేకః కాలః। తతో రక్తో
త్పత్తిః ద్రవ్యారంభకసంయోగ [illegible] ఇత్యేకః కాలః। అథ ద్వ్యణుకోత్పత్తిః। అథ రసోత్ప
త్తిరితి పంచక్షణ (ద్ర)వ్యనాశసమకాలం పరమాణ్వంతరకర్మ తనాత్ షష్ఠే గుణోత్పత్తిః।
[illegible] పరమాణుకర్మ పరమాణ్వంతరవిభాగః తతః ఆరంభకసంయోగనాశః। త
తో ద్వ్యణుకనాశః పరమాణ్వంతరకర్మ। అథ శ్యామాదినాశః పరమాణ్వంతరకర్మ
జవిభాగః తతో రక్తోత్పత్తిః। పరమాణ్వంతరే పూర్వసంయోగనాశః తతః పరమా
ణ్వంతరేణ సంయోగః తతో ద్వ్యణుకోత్పత్తిః అథ రసోత్పత్తిరితి ఏవం శ్యామనాశేన
సహ పరమాణ్వంతరకర్మ తనాత్సప్తక్షణే। [illegible] హి। పరమాణౌ కర్మ తతః పరమాణ్వం

॥౯॥ [illegible]

ము॥ వళీ కు॥ తరేణావిభాగః తత ఆరంభకసంయోగనాశః తతో ద్వ్యణుకనాశః తతః శ్యామాదినాశః పరమా
ణ్వం తరకర్మణే తతో రక్తోత్పత్తిః పరమాణ్వంతరకర్మజవిభాగః తతః పరమాణ్వంతరేణాపూ
ర్వసంయోగనాశః తతః పరమాణ్వంతరేణ సంయోగః తతో ద్వ్యణుకోత్పత్తిః తతో ద్వ్యణుకే రక్తో
త్పత్తిరితి। రక్తోత్పత్తిసమకాలం పరమాణ్వంతరకర్మ। తతో [illegible] ద్వ్యణుకే రక్తోత్పత్తిః। అథ రక్తో
౪౮ నామితి। నైయాయికానాం తు న యే ద్వ్యణుకాదావవయవిని [illegible] నైయాయికా
నాం కారణద్రవ్యేఽవయవిన్యపి పాకో భవతి తేషాం తు [illegible]। నైయాయికానాం తు తే ద్వ్య
ణుకే స్వావయవైః సహ [illegible] ఏవ యుతే పృథక్ [illegible] అవయవినాం సర్వత్ర పాకో
త్పాదయత [illegible] కల్పనే గౌరవం। న చ [illegible] పిపాకో న విరుద్ధ్యతే। సం
ప్రత్య [illegible] జ్ఞా తత్ప్రాదయతి [illegible] పి సిద్ధే [illegible] జాయతేపి సంగచ్ఛతే యత్ర న
గానాత్వేతి। గణ [illegible] నావ్యవహారే తు హేతుస్సంఖ్యాభిధీయతే। సంఖ్యాం నిరూపయతి
త్యేఽనిత్యమిష్యతే। గణనా నామవ్యవహారాణాం హేతుః [illegible] సంఖ్యా [illegible] నిత్యేషు నిత్యమేకత్వమని
రమాణ్వాదిష్వేకత్వం నిత్యం। అనిత్యేషు। ఘటాదిషు ఏకత్వమనిత్యం [illegible] అనిత్యగతః। [illegible]

౮౨

త్వాదయః పరార్ధాంతా అపేక్షాబుద్ధిజా మతాః। అనేకే ఘటపర్యాప్తా ఏతే తు పరికీర్తితాః। ద్విత్వా
దయ ఇతి। ద్విత్వాదయో వ్యాసజ్యవృత్తి సంఖ్యాః అపేక్షాబుద్ధిజన్యాః। అనేకేతి। యద్య
పి ద్విత్వాదిసంబంధః సమవాయః ప్రత్యేకం ఘటాదావపి వర్తతే। తథాపి ఏకో ద్వావితి ప్ర
త్యయాభావాదేకో న ద్వావితి ప్రత్యయసద్భావాచ్చ ద్విత్వాదీనాం పర్యాప్తిలక్షణః కశ్చన
సంబంధోఽనేకాశ్రితోఽభ్యుపేయతే। అపేక్షేతి। అపేక్షాబుద్ధినాశాత్ ... నాం
కోఽనిరూపితః। ప్రథమమపేక్షాబుద్ధిస్తతో ద్విత్వోత్పత్తిః తతో విశేషణజ్ఞానం ద్వి
త్వత్వనిర్వికల్పకం తతో ద్విత్వత్వవిశిష్టప్రత్యక్షం అపేక్షాబుద్ధినాశశ్చ తతో ద్విత్వ
౧౦౫ నాశ ఇతి। ... ద్విత్వనాశే ... సర్వత్ర ఘటాదిషు ద్విత్వనాశే గుణానాం ...
త్తరవృత్తి ద్వివిధగుణానాం ... అపేక్షాబుద్ధేర్నాశకత్వం కల్ప్యతే। ...
... నిర్వికల్పకానాం అపేక్షాబుద్ధినాశకత్వం ... ద్విత్వస్యైవ నాశే ... తు ద్వి
౧౦౬ త్వప్రత్యక్షం తదా ... వయవస్యాప్యానాం ... దృతరాం ... నాం ... సోఽపి ...
నాం తత ద్విత్వప్రత్యక్షాదిభిరపేక్షాబుద్ధినాశః కల్ప్యతే తథాఽపేక్షాబుద్ధినాశాత్

ము.తా॥గు॥ ద్వంద్విత్వా నాశ ఇతి నాశ్యం కాలాంతరే ద్విత్వప్రత్యక్షా అపేక్షాబుద్ధిస్తదుత్పాదితత్వాన్నాశస్తస్యాశక ఇతి కల్పనాత్। అత్రేవ
వతత్పురుషీయాపేక్షాబుద్ధిజన్య ద్విత్వాద్యేకం తత్రైవగృహ్యత ఇతి కల్ప్యతే। నాపేక్షాబుద్ధిద్విత్వప్రత్యక్ష
కారణాంతరమస్తీతి వాచ్యం। లాఘవేన ద్విత్వం ప్రతి కారణాస్య వ్యాప్యాలితత్వాత్ అత్రత్రయ ద్వ్యణుకాదావపేక్షా లవ్
బుద్ధిః యోగినాం సర్వగానాద్యాకాశేన పరమాణ్వాద్వ్యాదౌ యోగినాం తరీయబుద్ధిప్రత్యక్షమాం దాంతరవర్తినాం యోగినాం
౫౦ నాం అపేక్షాబుద్ధిర్నాద్విత్వాదికారణమితి। అపేక్షాబుద్ధిః కేత్యత ఆహ। అనేకేతి। అనేకైకత్వబుద్ధియాసా
పేక్షాబుద్ధిరుచ్యతే। అయమేకః అయమేక ఇత్యాకారికైకత్వద్వయం। అదంతు బోధ్యం। యత్రానియతైకత్వ
జ్ఞానం తత్ర త్రిత్వాదిర్నాపి బహుత్వసంఖ్యా ఉత్పద్యతే యథా సేనావనాదావితి కందళీకారః। ఆచార్యాస్తు త్రి
త్వాదికమేవ బహుత్వం మన్యతే। తథాచ త్రిత్వాదివ్యాపికా బహుత్వత్వజాతిః। సేనాదావప్యనపేక్షిత
త్రిత్వాద్యగ్రహేపి బహూనాం। ఇతి। ఇతోఽవబహుతరేయం సేనేతి ప్రతీతిరుపపద్యతే బహుత్వ
సంఖ్యాంతరత్వే తు తారతమ్యానౌపపద్యేత నాపాదనీయం। పరిమాణం నిరూపయతి। పరిమాణం
తేనాన్యత్వేపరకారణం అణుదీర్ఘమహద్ధ్రస్వమితి తద్భేదాః। పరిమితిత్వపరాసా
ధారణాకారణం పరిమాణమిత్యర్థః। తచ్చతుర్విధం। అణుమహద్దీర్ఘహ్రస్వభేదాత్। అనిత్యేతర
నిత్యం సావ నిత్యనిత్యముదాహృతం సంఖ్యాతః పరిమాణస్తు ప్రచయాదపి జాయతే। అనిత్యంతత్

పరిమాణం నిత్యమిత్యత్ర పరిమాణమిత్యనుషజ్యతే। జాయత ఇత్యత్రాపి పరిమాణమిత్యనువర్తతే। అనిత్య
మితి పూర్వేణాన్వేతి। తథా చ అనిత్యం పరిమాణం సంఖ్యాజన్యం పరిమాణజన్యం ప్రచయజన్యం చేత్యర్థః
తత్ర సంఖ్యాజన్యముదాహరతి। ద్వ్యణుకాదౌ తు సంఖ్యాజన్యముదాహృత్య తం ద్వ్యణుకస్య త్రసరేణోశ్చ
పరిమాణం ప్రతి పరమాణుపరిమాణం ద్వ్యణుకపరిమాణం వా న కారణం। పరిమాణస్య స్వసమా
నజాతీయోత్కృష్టపరిమాణజనకత్వాత్ ద్వ్యణుకస్యాణుపరిమాణం తు పరమాణుపరమాణో
రపేక్షయా నోత్కృష్టం। త్రసరేణుపరిమాణం తు న సజాతీయం। అతః పరమాణౌ ద్విత్వసంఖ్యా ద్వ్య
ణుకపరిమాణస్య ద్వ్యణుకే త్రిత్వసంఖ్యా త్రసరేణుపరిమాణస్యాసమవాయికారణమిత్యర్థః।
పరిమాణజన్యముదాహరతి। పరిమాణం ఘటాదౌ తు పరిమాణజన్యమిత్యర్థః। ఘటాదిపరిమాణం
కపాలాదిపరిమాణజన్యం। ప్రచయజన్యముదాహరతి తూలకే। ప్రచయం నిర్వక్తి ప్రచయ ఇతి। ప్రచయ
శ్శిథిలాఖ్యో యః సంయోగస్తేన జన్యతే పరిమాణం తూలకాదౌ నాశస్త్వాశ్రయనాశతః। అర్థా
త్పరిమాణస్యైవ నాశః। పృథక్త్వం నిరూపయతి। సంఖ్యావత్తు పృథక్త్వం సర్వద్రవ్యవృత్తి పృథగ్వ్యవహారకారణం।
పృథగ్వ్యవహారాసాధారణకారణం పృథక్త్వం। నిత్యతాదికం సంఖ్యావదిత్యాహ నిత్యేష్వేకత్వం ని
త్యం। అనిత్యేష్వేకత్వమనిత్యం। ఆశ్రయద్వితీయక్షణోత్పద్యతే ఆశ్రయనాశాన్నశ్యతి। తథా ఏకపృ
థక్త్వమపి ద్విత్వాదివత్ ద్విపృథక్త్వాదికమపేక్షాజన్యం। నమ... యమస్యాప్యపేక్షాబుద్ధిత్వాదౌ అన్యోన్యాభావో

యు।౫౯౫॥ భాసతే కథం పృథక్త్వం గుణాంతరం స్వీక్రియతే। నను పృథక్త్వమేవాస్తు నత్వన్యోన్యాభావ … ఇతి … రూపం నే
ఘటఇతి ప్రతీత్యనాపత్తేః నహి రూపే ఘటావధికం పృథక్త్వం గుణాంతరమస్తి నహ్యపి ఘటావధికం పృథ
క్త్వమస్తి యేన … పరాసంబంధః కల్ప్యేత ఇత్యత ఆహ। అన్యోన్యాభావతో నాస్య చరితార్థతేతి। అస్య
పృథక్త్వస్య ధర్మినం నేతి ప్రతీతిర్హి నవిలక్షణా। నను శబ్దవైలక్షణ్యమేవ నత్వర్థవైలక్షణ్యమితి చేన్న। తదా
౬౧ ధర్మభేదం ఘటాత్పృథగితివత్ ఘటోనేత్యత్రాపి పంచమీప్రసంగాత్ తస్మాద్ధర్మయోర్భే … దం
వమీసో ధర్మస్య ద్వారాన్యోన్యాభావతోఽధికం నేత్యాగుణాంతరం కల్ప్యత ఇతి। సంయోగం నిరూపయతి। అప్రా
ప్తయోస్తు యా ప్రాప్తిః సైవ సంయోగ ఈరితః। కీర్తితః త్రివిధస్త్వాద్యోఽన్యతరకర్మజః। తథోభయస్పం ౬౨
దజస్యాద్వితీయః స్యాత్ సంయోగజోఽపరః। ఆదిమశ్శ్యేనశైలాదిసంయోగః పరికీర్తితః। మేషయోస్సన్నిపాతో యః
సద్వితీయ ఉదా [redacted] హృతః। కపాలతరుసంయోగాత్ సంయోగస్తరుకుంభయోః। తం విభజతే కీర్తిత
ఇతి … కః సంయోగః సన్నిపాతః సంయోగః ద్వితీయః। ఉభయకర్మజస్య తృతీయస్యాన్యతరకర్మజోఽపి ద్వి
విధః పరికీర్తితః। అభిఘాతో నోదనం చ శబ్దహేతురిహాదిమః। శబ్దాహేతుః ద్వితీయస్స్యాత్। ప్రతి
తృ యః సంయోగజసంయోగః తృతీయస్స్యాదితి పూర్వేణాన్వితం। ఆదిమం అభిఘాతః ద్వితీయో నో
నాఖ్యః। విభక్తప్రత్యయాసాధారణకారణం విభాగం నిరూపయతి విభాగోఽపి త్రిధా భవేత్ ఏకకర్మోద్భ ౬
వస్త్వాద్యో ద్వయకర్మోద్భవః పరః। విభాగజస్తృతీయస్స్యాత్ తృతీయోఽపి ద్విధా భవేత్ హేతుమాత్ర

విభాగో ద్విధా హేత్వహేతువిభాగజః తు దాహరణం తు కర్మనశ్చైల విభాగాదికం పూర్వదేశసంయోగధ్వంసం కృత్వోత్థో వి
భాగజవిభాగః కారణమాత్రవిభాగజన్యః కారణాకారణవిభాగజన్యశ్చేతి । తత్ర ప్రథమో యథా కపాలే కర్మ
తతః కపాలద్వయవిభాగః తతో ఘటారంభకసంయోగనాశః తతో ఘటనాశః తతస్తేనైవ కపాల
విభాగేన సకర్మణః కపాలస్య దేశాద్విభాగో జన్యతే తతః పూర్వదేశసంయోగనాశః తత ఉత్త
రదేశసంయోగః తతః కర్మనాశ ఇతి ॥ [illegible] తేనైవ కర్మణా తద్దేశాద్విభాగః కథం న జన్యత ఇతి వాచ్యం । వి
కస్య కర్మణ ఆరంభకసంయోగప్రతిద్వంద్విద్విభాగజనకత్వస్య అనారంభకసంయోగప్రతిద్వంద్విద్విభా
గజనకత్వస్య విరోధాత్ అన్యథా వికసత్పద్మకుట్మలభంగప్రసంగాత్ తస్మాదిదం అనారంభకసం
యోగప్రతిద్వంద్విద్విభాగం జనయతి తదా ఆరంభకసంయోగప్రతిద్వంద్విద్విభాగం న జనయతి అతః కా
రణవిభాగేనైవ పూర్వదేశసంయోగనాశః తద్విభాగో జన్యత ఇతి వాచ్యం । ఆరంభకసంయోగప్రతి
ద్వంద్విద్విభాగవతః అవయవస్య [illegible] సతి ద్రవ్యే దేశాంతరవిభాగాసంభవాత్ । ద్వితీయస్తు యథా హస్త
హస్తక్రియయా హస్తతరువిభాగః తతః శరీరేపి [illegible] ప్రత్యయో భవతి తత్ర శరీర
తరువిభాగే హస్తక్రియాయా న కారణం [illegible] క్రియాయా నాస్తి అవయవికర్మణో
యథా అవయవికర్మ నియతత్వాత్ [illegible] కారణాకారణవిభాగేన కారణాకారణవిభాగజన్య
త ఇతి భావః । అవయవివిభాగో గుణాంతరం [illegible] విభక్తప్రత్యయో న స్యాత్ [illegible] సంయోగనాశే

మున్యత్ర॥ సతి ఘాగో నాస్య ధా సిద్ధో భవతి పరాపరవ్యవహారకారణమితి తే పరాపరత్వే తే నిరూపయతి పరత్వం చాపరత్వం చ ద్వివి
ధం పరికీర్తితం దైశికం కాలికం చాపి మూర్తద్రవ్యైకవృత్తి దైశికం పరత్వం మూర్తసంయోగభూయస్త్వజ్ఞానతో భవేత్
అపరత్వం తదల్పత్వబుద్ధితః స్యాదితీరితం। తయోరసమవాయి స్యాద్దిక్సంయోగస్తదాశ్రయే దైశికపరత్వం బ
హుతరమూర్తసంయోగాంతరితత్వజ్ఞానాదుత్పద్యతే తదల్పీయస్త్వజ్ఞానాదపరత్వముత్పద్యతే అత్ర అవ
౫౧ ధిత్వధర్మం తృతీయాపేక్షాయథా పాటలీపుత్రాత్ కాశీమపేక్ష్య ప్రయాగః పరః పాటలీపుత్రాత్ కురుక్షేత్రమ
పేక్ష్య ప్రయాగోఽపర ఇతి। తయోః దైశికపరత్వాపరత్వయోః। అసమవాయి అసమవాయికారణం। త
దాశ్రయే దైశికపరత్వాపరత్వాశ్రయే। దిక్సంయోగ ఇతి। దిక్సంయోగస్వం ద భూయస్త్వజ్ఞానతో భవేత్ పరత్వమప పరి
త్వ రత్వం తు తదల్పీయాల్పబుద్ధితః। అత్ర అసమవాయి స్యాత్ సంయోగః కాలపిండయోః। అపేక్షాబుద్ధినాశేన
నాశస్తేషాముదాహృతః। అత్ర పరత్వం అపరత్వం కాలికం గ్రాహ్యం యత్ సూర్యపరిస్పందావైకవయో యస్య
సూర్యపరిస్పందోఽధికః స జ్యేష్ఠః యస్య న్యూనః స కనిష్ఠః కాలికపరత్వాపరత్వే జన్యే ఏవ అత్ర కాలికపర
త్వాపరత్వయోః। ఏషాం కాలికపరత్వాపరత్వదైశికపరత్వానాం క్రమప్రాప్తాం బుద్ధిం నిరూపయతి। బు
ద్ధేః ప్రపంచ ప్రాగేవ ప్రాయశో నిరూపితః। అథావశిష్టాంశప్రపంచః ప్రకారః పరిదశ్యతే ప్రమాప్ర అ౨
మా చేతి జ్ఞానం ద్వివిధమిష్యతే। అప్రమాం నిరూపయతి తచ్ఛూన్యే తన్మతి యా స్యాదప్రమా సా నిరూ
పితా తత్ప్రపంచం చావిపర్యాసః సంశయః పరికీర్తితః। తదభావవతి తత్ప్రకారకజ్ఞానం భ్రమ ఇత్యర్థః

తత్ప్రసంగాత్। అప్రమాప్రపంచః శరీరేన్ద్రియాదిహేయార్థత్వబుద్ధిత్వం బాధాపీతతామతిః। భ్రాన్తినిశ్చయరూపాపాయభ్రమః
విపర్యాస ఇత్యర్థః। శుక్తికాదౌ నిశ్చయరూపం రజతత్వప్రకారకం జ్ఞానం గౌరోహం శ్యామోహమిత్యా
కారకం ఏవం శంఖాదౌ పీతశంఖ ఇత్యాకారకం జ్ఞానం నిశ్చయరూపం తద్భ్రమ ఇత్యర్థః। సంశయో
ధర్మధర్మ్యనేకతే। కింస్విత్స్థాణుర్వా పురుషో వా ఇత్యాదిబుద్ధిస్తు సంశయః కింస్విదితి వికల్పే। నిశ్చయస్య లక్ష
ణమాహ। తదభావాప్రకారా ధీస్తత్ప్రకారా తు నిశ్చయః। తదభావాప్రకారకం తత్ప్రకారకం జ్ఞానం
నిశ్చయ ఇత్యర్థః। సంశయం లక్షయతి। స సంశయో మతిర్యా స్యాదేకత్రాభావభావయోః। సాధా
రణాదిధర్మస్య జ్ఞానం సంశయకారణం। ఏకధర్మికవిరుద్ధభావాభావప్రకారకం జ్ఞానం సంశయ ఇ
త్యర్థః। సాధారణేతి। ఉభయసాధారణో యో ధర్మః తజ్జ్ఞానం సంశయకారణం। యథా ఉచ్చైస్తర
త్వం స్థాణుపురుషసాధారణం తద్దర్శనాత్ అయం స్థాణుర్న వేతి సందిహ్యతే। ఏవమసాధారణధర్మజ్ఞానం కా
రణం। యథా శబ్దత్వం నిత్యానిత్యావృత్తిత్వమితి శబ్దగ్రహితాత్ శబ్దో నిత్యో న వేతి సందిహ్యతే। విప్రతిప
౩౦ త్తిస్తు శబ్దో నిత్యో న వేత్యాదిశబ్దాత్ తత్కాలీనసంశయకారణం శబ్దప్రామాణ్యజ్ఞానాదీనాం నిశ్చయమాత్ర
జనకత్వస్వభావాత్। కింతు తత్ర శబ్దేన కోటిద్వయజ్ఞానం జన్యతే సంశయస్తు మానస ఏవేతి ఏవం
జ్ఞానేన్ద్రియాణాం సంశయో విషయః। ఏవం ప్రత్యక్షసంశయానామప్రత్యక్షసంశయ ఇత్యాదికం బోధ్యం। సం

సంశయః ౧

ఛాత్రకస్తో

ము॥ వళ్ళీ॥ గు॥ శయోర్ధర్మిజ్ఞానం ధర్మీంద్రియసంనికర్షో వా కారణమితి దోషా అప్రమాయా జనకాః ప్రమాయాస్తు
గుణో భవేదితి । అప్రమాం ప్రతి దోషః కారణం ప్రమాం ప్రతి గుణః కారణం తత్ర పిత్తాదిదోషాః అ
ననుగతాః తేషాం కారణత్వమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సిద్ధం గుణస్య ప్రమాజనకత్వమనుమానాదినా
సిద్ధం । యథా ప్రమా జ్ఞానసామాన్యకారణాతిరిక్తజన్యా జన్యజ్ఞానత్వాత్ అప్రమావత్ న చ దోషాణా
౭౨ మప్యేవం కారణత్వమస్త్వితి వాచ్యం పీతః శంఖ ఇతి స్థలే పిత్తరూపదోషసత్త్వేఽపి శంఖప్రమానుత్పత్తిప్ర
సంగాత్ । న చ గుణాసత్త్వేఽపి పిత్తే సప్రతిబంధాద్దోషే శ్వేతత్వజ్ఞానం తతః పిత్తాదిదోషాభావానాం కార
ణత్వమనన్యథాసిద్ధం తథాపి కిం గుణస్య హేతుత్వకల్పనేనేతి వాచ్యం తథాప్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం గుణానా
మపి హేతుత్వం సిద్ధం ఏవం భ్రమం ప్రతి గుణాభావః కారణమిత్యప్యపి సువచత్వాత్ తత్ర దోషాః క
త్యాకాంక్షాయామాహ । పిత్తేతి । పిత్తదూరత్వాదిరూపో దోషో నానావిధః స్మృతః క్వచిత్ తత్ర పీతా
దిభ్రమే పిత్తాదిదోషః క్వచిచ్చంద్రాదేః స్వల్పపరిమాణభ్రమే దూరత్వం దోషః । క్వచిద్వంశో
రగభ్రమే మండూకవసాంజనాదికమిత్యేవం దోషాః అననుగతా ఏవ భ్రాంతిజనకా ఇత్య
ర్థః । అథ కే గుణా ఇత్యాకాంక్షాయాం ప్రత్యక్షాదౌ క్రమశో గుణాన్ దర్శయతి ప్రత్య
క్షే తు విశేష్యేణ విశేషణవతా సమం సంనికర్షో గుణస్తు స్యాదథ త్వనుమితౌ పునః ప=

క్షే సాధ్యవిశిష్టే తు పరామర్శో గుణో మతః । శక్యే సాదృశ్యబుద్ధిస్తు భవేదుపమితౌ గుణః । శా
బ్దబోధే యోగ్యతాయాస్తాత్పర్యస్యాథవా ప్రమా । గుణస్స్యాత్ ప్రత్యక్షే విశేషణవద్విశేష్యసన్నిక
ర్షో గుణః । అనుమితౌ సాధ్య వతి సాధ్యవ్యాప్యవైశిష్ట్యజ్ఞానం గుణః । ఏవమగ్రేప్యూహ్యం । ప్రమాం
నిరూపయతి । భ్రమభిన్నం తు జ్ఞానమత్రోచ్యతే ప్రమా । నను యత్ర శుక్తిరజతయోరిమే ర
జతే ఇతి జ్ఞానం జాతం తత్ర రజతాంశే ప్రమాణస్యాత్తస్య భ్రమభిన్నత్వాభావాదత ఆహ । అ
థవా తత్ప్రకారం యజ్జ్ఞానం తద్విశేష్యకం । తత్ప్రమా । తద్వద్విశేష్యకత్వే సతి తత్ప్రకారకం జ్ఞా
నం ప్రమేత్యర్థః । నన్వేవం సతి నిర్వికల్పకస్య ప్రమాత్వం న స్యాత్తస్య సప్రకారకత్వాభావా
దత ఆహ । న ప్రమా నాపి భ్రమస్స్యాన్నిర్వికల్పకం । ప్రకారతాదిశూన్యం హి సంబంధానవగా
హి తత్ । నను వృక్షే కపిసంయోగజ్ఞానం ప్రమా న స్యాత్ । ప్రమా న స్యాదితి చేన్న ప్రతియోగ్యవృత్తికపిసంయో
గాభావవతి సంయోగజ్ఞానస్య భ్రమత్వాపత్తేః । నను వృక్షే కపిసంయోగాభావావచ్ఛేదేన సంయోగజ్ఞాన
భ్రమో న స్యాత్ । తత్ర సంయోగాభావస్య ప్రతియోగిసమానాధికరణత్వాదితి చే
న్న । తత్ర సంయోగాభావావచ్ఛేదేన సంయోగజ్ఞానస్య భ్రమత్వాపత్తేః లక్ష్యస్యాననుగమాల్లక్షణే సనుమేన
త్వాత్ । మీమాంసకానాం ప్రమాత్వం స్వతో గ్రాహ్యమితి వదంతి తత్ర గురుణాం మతే జ్ఞానస్య స్వప్రకాశ శ తావత

ము॥ ర॥ శ్రీ॥ మ॥ జ్ఞానప్రామాణ్యం తేనైవ గృహ్యత ఇతి భట్టానాం మతే తు జ్ఞానమతీంద్రియం జ్ఞానజన్యజ్ఞాతతాప్రత్యక్షా
త్తేనైవ జ్ఞానమనుమీయతే। మురారిమిశ్రాణాం మతే అనువ్యవసాయేనైవ జ్ఞానం గృహ్యత ఇ
త్యేషాం మతేపి తజ్జ్ఞానవిషయకజ్ఞానేన జ్ఞానప్రామాణ్యం గృహ్యతే। విషయనిరూప్యం హి జ్ఞానమ
తో జ్ఞానవిత్తివేద్యో విషయః తేన వ్యతం పూషయుతే ప్రమాత్వం న స్వతోగ్రాహ్యం సంశయాను
౫౪ పపత్తేః యది జ్ఞానప్రామాణ్యం స్వతోగ్రాహ్యం స్యాత్ తదా అనభ్యాసదశాపన్నజ్ఞానే ప్రా
మాణ్యసంశయో న స్యాత్ తత్ర హి యది జ్ఞానం జ్ఞాతం తదా త్వన్మతే జ్ఞానప్రామాణ్యం జ్ఞాత
మితి కథం సంశయః। యది తు జ్ఞానం న జ్ఞాతం తదా ధర్మిజ్ఞానాభావాత్ కథం సంశయః। తస్మాత్ జ్ఞా
నప్రామాణ్యమనుమేయం। తథాహి। ఇదం జ్ఞానం ప్రమా। సమర్థప్రవృత్తిజనకత్వాత్। ల
ఇదం పృథివీత్వప్రకారకం జ్ఞానం ప్రమా గంధవతి పృథివీత్వప్రకారకజ్ఞానత్వాత్। ఏవమిదం
జలత్వప్రకారకజ్ఞానం ప్రమా స్నేహవతి జలత్వప్రకారకత్వాత్। న చ హేతుజ్ఞానం క
థమితి వాచ్యం। పృథివీత్వప్రకారకత్వస్య స్వతోగ్రాహ్యత్వాత్। తత్ర గంధగ్రహణం కథమితి
చేత్ ప్రకారకత్వస్యాపి సుగ్రహత్వాత్। తత్ప్రకారకత్వావచ్ఛిన్నతద్వద్విశేష్యకత్వం పరం న గృ
హ్యతే సంశయానురోధాత్। నను సర్వేషాం జ్ఞానానాం యథార్థత్వాత్ ప్రమాలక్ష

స్సైతద్బుద్ధిద్వైశిష్ట్యకత్వవిశేషణాంశవైయర్థ్యం। నచ రంగే రజతాదిజ్ఞానే ప్రవృత్తిర్న భ్రమజన్యా న స్యాత్ తత్ర మతే భ్రమస్యా
నాదితి వాచ్యం। తత్ర మోక్షాభీష్టస్య పుమో రతిరనిష్టతం త్రోపపత్తేరజతరంగభేదాగ్రహస్యైహాతుత్వాత్। సత్య
రజతస్యైవ తు విశిష్టజ్ఞానస్య సత్త్వాత్। తదైవకారణం। అస్తు హేతుతాపి భేదా గ్రహస్య కారణం। న
చాస్య ద్వాభ్యాం సంభవతి రజతప్రత్యక్షకారణస్య రజతసంనికర్షస్యాభావాత్ రంగే రజతబుద్ధేర
నుపపత్తిరితి వాచ్యం స్య రజతస్మృతి ప్రవృత్తిం ప్రతి విశిష్టజ్ఞానస్య హేతుతాయాం క్లృప్తత్వాత్ అన్యథాపి
తత్కల్పనాత్ న చ సంవాదిప్రవృత్తౌ తత్కారణం విసంవాదిప్రవృత్తౌ తు భేదాగ్రహః కారణమితి
వాచ్యం లాఘవేన తస్య ప్రవృత్తిమాత్రే హేతుత్వకల్పనాత్। ఇదం రంగే రజతత్వవిశిష్టబుద్ధ్యపగమ
దిజ్ఞానలక్షణోపపత్త్యా సత్త్వకల్పనేపి నక్షతిః। కలముఖగోచరస్యైపోషణాపదిది। కించ యత్ర రంగర
జతయోరిమే రజతే ఇతి జ్ఞానం జాతం తత్ర నకారణాభావోపి విషయ యత్ర రంగరజత
యోరిమే రజతరంగే ఇతి జ్ఞానం తత్ర ఉభయత్ర యుగపత్ప్రవృత్తినివృత్తీ స్యాతాం రంగే రంగభేద
గ్రహాద్ రజతే రజతభేదాగ్రహాచ్చ అస్య నృత్యాది యాదృశాహం దేవ రంగే రజతభేదాగ్రహ
స్య రజతే రంగభేదాగ్రహస్య సత్త్వాత్ అనుమితౌ వ్యాప్తిహేతుత్వే జలప్రాదేవ పక్షి
ప్యప్రధానమతన్యైరాగ్రహదేనమితి నిరాబాధా। ఇదమివ విశిష్టజ్ఞానం కారణం తదా ఉభయం

౧౧ క్తవ్యత్వే రంగే రంగభేదాగ్రహాత్ రజతే రజతభేదాగ్రహస్య చ

ము।వశ్లో॥౫॥ సోంశే కేవలివ్యాప్య ఇతి జ్ఞానం అనుమిత్యుద్బోధాదాపత్తి తం సే యముభయతః పాంశ్చాత్ జ్ఞః
స్వ ధాన్యాప్యత్వోపపత్తే స్మైవ ప్రమాణాం గం రం గం రజ్జీతత యోం జానాం మిత్యాద్యుభయానిషిద్ధ సః ప్రం
వత్వం వ్యాప్తిగ్రహకాలే తత్ర హేతుః యయు సునదర్శనత ఇత్యతోం తం దర్శన యత్ర వ్యభిచారస్య గ్రహో న హ
చారగ్రహ సత్త్వా హేతు వ్యాప్తి గ్రహో। వ్యభిచారాగ్రహ సహచార గ్రహ శ్చ వ్యాప్తి జ్ఞానే కార
౫౫ ణామిత్యర్థః। వ్యభిచారగ్రహస్య వ్యాప్తిగ్రహం ప్రతి బంధకత్వాత్ తదభావః కారణామిత్యర్థః। ఏవ
మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సహచారగ్రహస్యాపి హేతుతా। భూయోదర్శనం తు వ్యభిచారగ్రహం వ్యభిచారా
స్ఫూర్తౌ సకృద్దర్శనేపి క్వచిద్వ్యాప్తి గ్రహో త్ర క్వచిద్వ్యభిచారశంకా విధూననద్వారా భూయోదర్శ
నముపయుజ్యతే యత్ర భూయో దర్శనేపి శంకా నాపైతి తత్ర విపక్షే బాధకస్తర్కోఽపేక్షితః।
తథాహి వహ్నిరహిత్యేపి ధూమస్స్యాదితి యద్యాశంకా భవతి తదా సా వహ్నిధూమయోః కా
ర్యకారణభావే ప్రతిసంధానాన్నివర్తతే। యద్యయం వహ్నిమాన్నస్యాత్తదా ధూమవాన్న స్యాత్
కారణం వినా కార్యానుత్పత్తేః। యది క్వచిత్ కారణం వినాపి భవేత్ తర్హి హేతుకైవ నాభవిష్య
దితి తర్హి శంకా భవతి తదా స్వ క్రియా వ్యాఘాతాదపసరతీయం। యది కారణం వినా కార్యం స్యా
త్తదా ధూమార్థం వహ్నేః తృప్త్యర్థం భోజనస్య నియమతః ఉపాదానం తవైవ న స్యాదితి। యత్ర వ్య

తు న శంకావతరతి తత్ర న తర్కాపేక్షేతి తదిదముక్తం తర్కః శంకానివర్తక ఇతి। ఇదానీముపాధిం నిరూపయతి
సాధ్యస్య వ్యాపకో యస్తు హేతోరవ్యాపకస్తథా స ఉపాధిర్భవేత్తస్య నిష్కర్షోయం ప్రదర్శ్యతే। సాధ్యవ్యాపకత్వ
తవ్యాపకత్వే సతి సాధనత్వాభిమతావ్యాపకత్వమిత్యర్థః। నను స శ్యామో మిత్రాతనయత్వాదిత్యాదౌ శాకపాక
జత్వం నోపాధిః స్యాత్ తస్య సాధ్యవ్యాపకత్వాభావాత్ శ్యామత్వస్య ఘటాదావపి సత్త్వాత్ ఏవం వాయుః
ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయత్వాదిత్యత్రోద్భూతరూపవత్త్వం నోపాధిస్స్యాత్ ప్రత్యక్షత్వస్యాత్మాదా
వపి సత్త్వాత్ తత్రోద్భూతరూపవత్త్వాభావాత్। ఏవం ధ్వంసో వినాశీ జన్యత్వాదిత్యత్ర భావత్వం నోపా
ధిస్స్యాత్ వినాశిత్వస్య ప్రాగభావే సత్త్వాత్ తత్ర భావత్వాభావాదితి చేన్న। యద్ధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకత్వం
తద్ధర్మావచ్ఛిన్నసాధనావ్యాపకత్వమిత్యర్థే తాత్పర్యాత్ మిత్రాతనయత్వావచ్ఛిన్నశ్యామత్వవ్యాపకః శాక
పాకజత్వం ఏవం బహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నప్రత్యక్షత్వస్య వ్యాపకం ఉద్భూతరూపవత్త్వం బహిర్ద్రవ్యత్వా
వచ్ఛిన్నసాధనస్యావ్యాపకం చ ఏవం ధ్వంసో వినాశీ జన్యత్వాదిత్యత్ర జన్యత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకం భా
వత్వం సద్ధేతౌ తు ఏతాదృశధర్మో నాస్తి యదవచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకం తదవచ్ఛిన్నసాధనస్యావ్యాపకం
కిం చ తాస్యాత్ వ్యభిచారిణి తు సాధ్యాధికరణం తద్ధర్మాధికరణం యత్రోపాధిశూన్యం సాధ్య
వ్యభిచారాధికరణం తతస్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకత్వం సాధనస్యావ్యాపకత్వము

నిరూపణా

ము।వళీ॥గు॥ పాదే సంభవతి ఇత ఏవ లక్ష్యమ ... వ్యాప్తి స్వరూపమే తదనుసారేణ దర్శయతి సవే సాధ్యస్వరూపా
ధికరణే స్థ ఉపాధ యత్ర హేతోరవ్యాప్య త్వస్యాం స్వసాధ్యవ్యభిచారితాసత్వమితి। స్వసాధ్యేతి స్వం ఉ
పాధిః స్వం చ సాధ్యం చ స్వసాధ్యే తయోర్వ్యభిచారితేత్యర్థః। ఉపాధేర్దూషకతాబీజమాహ। స్వ
౫౬ భిచారకత్వానుమానముపాధేస్తు ప్రయోజనం। వ్యభిచారకత్వేతి। ఉపాధివ్యభిచారేణ సాధ్యవ్యభిచా
రానుమానం ఉపాధేః ప్రయోజనమిత్యర్థః। తథాహి యత్ర శుద్ధసాధ్యవ్యాపకః తత్ర శుద్ధమోపా
ధివ్యభిచారేణ సాధ్యవ్యభిచారానుమానం। యథా ధూమవాన్ వహ్నేరిత్యాదౌ వహ్నిః ధూమవ్యభి
చారీ ఆర్ద్రేంధనవ్యభిచారిత్వాత్ ఇతి వ్యాపకవ్యభిచారిణో వ్యాప్యవ్యభిచారావశ్యకత్వాత్।
యత్ర తు కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపక ఉపాధిస్తత్ర తద్ధర్మవత్యుపాధివ్యభిచారేణ సాధ్యవ్య
భిచారానుమానం। యథా స శ్యామో మిత్రాతనయత్వాదిత్యాదౌ మిత్రాతనయత్వం శ్యామ
త్వవ్యభిచారి మిత్రాతనయే శాకపాకజత్వవ్యభిచారిత్వాదితి। బాధోన్నీతపక్షేతరస్తు
సాధ్యవ్యాప్యతాగ్రాహకప్రమాణాభావాత్ స్వవ్యాపకతత్వాద్యమోపాధిః। బాధోన్నీత
స్తూపాధిర్దర్శనత్వాత్ ప్రతిపక్షరనుష్టః కృత ... కత్వాదిత్యాదౌ ఉత్కర్షాపకర్షాదుత్కర్షసమాపత్తి

తరత్వముపాధిః। యస్య తూపాధేః సాధ్యవ్యాపకత్వం సందిహ్యతే। స సందిగ్ధోపాధిః। పక్షేతరత్వం సందిగ్ధోపా
ధిరపి నోద్భావనీయః। కథకసంప్రదాయానుసారాత్। కేచిత్తు సత్ప్రతిపక్షోద్భావనమేవోపాధేః ఫలం।
తథాహి। యో యో వ్యభిచారకం ధూమానుమవ్యభిచారిత్వాదాలి యో యో వ్యభిచారకం ధూమాభావవత్ అద్రిం
ధనాభావాదితి సత్ప్రతిపక్షసంభవాత్। ఇత్థం చ సాధ్యవ్యాపకోపిత్యాదిరుపాధిః। యదాకశకాంప్ర నల
తిక్కరిన స్పర్శవత్వాదిత్యాదౌ అనుష్ణాశీతస్పర్శవత్వం న తత్ర స్వరూపాసిద్ధేరేవ దూషణాంతరితి
వాచ్యం సవ్యత్రోపాధేర్దూషణాంతరసాంకర్యాత్। అత్ర చ సాధ్యవ్యాపకః పక్షావృత్తిరుపాధిరిత్యా
హుః। శబ్దోపమానయోర్నైవ పృథక్ప్రామాణ్యమిష్యతే అనుమానగతార్థత్వాదితి వైశేషికం మతం।
తైశేషికాణాం మతే ప్రత్యక్షమనుమానం చ ప్రమాణం। శబ్దోపమానయోరనుమాన విధయైవ ప్రా
మాణ్యం। తథాహి। ఏతే పదాని తాత్పర్యవిషయస్మారితపదార్థసంసర్గజ్ఞానపూర్వకాణి ఆకాంక్షాదిమత్పదకదంబకత్వాత్ ఘటమానయేతి పదకదంబ తాకీకల
కవత్। యద్వా ఏతే పదార్థాః మిథః సంసర్గవంతః యోగ్యతాదిమత్పదోపస్థాపితత్వాత్ తాదృ
౨ శపదార్థాంతరవత్ దృష్టాంతేపి దృష్టాంతాంతరేణ సాధ్యసిద్ధిరితి। ఏవం గమయత్యనుప్రత్యక్షానంతరం।

సంసర్గ

ము।వశీ॥గు॥ గవయపదం గవయత్వప్రవృత్తినిమిత్తకం అసతివృత్త్యంతరే వృద్ధైస్తత్రప్రయుజ్యమానత్వాత్ అసతివృ-
త్త్యంతరే వృద్ధైర్యత్రప్రయుజ్యతే తత్తత్ప్రవృత్తినిమిత్తకం యథా గోపదం। యద్వా గవయపదం స-
ప్రవృత్తినిమిత్తకం సాధుపదత్వాదిత్యనుమానేన పక్షధర్మతాబలాత్ గవయత్వప్రవృత్తినిమిత్త-
కత్వం భాసత ఇతి తన్మతం దూషయతి తన్న సవ్యభిచారా వ్యాప్తిబాధం శాబ్దాదిబాధతః। వ్యాప్తిజ్ఞానం
౫౨ వినాపి శాబ్దబోధస్యానుభవికత్వాత్। నహి సర్వత్ర శబ్దశ్రవణానంతరం వ్యాప్తిజ్ఞానేనానుమానమస్తి
కించ సర్వత్ర శబ్దస్థలే యది వ్యాప్తిజ్ఞానం కల్ప్యతే తదా సర్వత్రానుమితిస్థలే పదజ్ఞానం కల్ప్య-
తాం శాబ్దబోధ ఏవేతి కిం న స్యాత్క్రియత ఇతి ద్వైవిధ్యమితి। ద్వైవిధ్యం తు భవద్వ్యాప్తేరన్వయవ్యతిరే-
కతః। అన్వయవ్యాప్తిరుక్తైవ వ్యతిరేకం దర్శయతి। అనుమానం త్రివిధం। కేవలాన్వయి కేవలవ్య-
తిరేక్యన్వయవ్యతిరేకిభేదాత్। తత్రాసద్విపక్షః కేవలాన్వయి యథా ఇదమభిధేయం ప్రమేయ-
త్వాదిత్యాదౌ తత్ర సర్వస్యాభిధేయత్వాద్విపక్షాసత్త్వం। అసత్సపక్షః కేవలవ్యతిరేకీ। యథా
పృథివీతరేభ్యో భిద్యతే గంధవత్త్వాదిత్యాదౌ తత్ర హి జలాదిత్రయోదశభేదస్య పూర్వమసి-
ద్ధతయా నిశ్చితసాధ్యవతః సపక్షస్యాభావ ఇతి। సత్సపక్షవిపక్షోన్వయవ్యతిరేకీ। యథావ

హ్న్యభావస్థాభావాదిత్యాదౌ। తత్ర సపక్షస్య మహానసాదేః। విపక్షస్య జలహ్రదాదేస్సత్త్వాదితి తత్ర వృత్తిశేకి శ్చివృత్తి
శకవ్యాప్తిజ్ఞానం కారణం। తదర్థః। వృత్తిశకవ్యాప్తిర్నివర్తకః। సాధ్యాభావవ్యాపకత్వం హేత్వభావస్య యత్నేత్।
సాధ్యాభావవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వం। తదర్థః। అత్ర దంబాఖ్యం। యేన సంబంధేన యేన రూపే
ణ యత్ర వ్యాపకతా గృహ్యతే తత్సంబంధావచ్ఛిన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావజ్ఞానా
త్। యత్సంబంధేన యద్వచ్ఛిన్నం ప్రతి వ్యాప్యతా గృహ్యతే తత్సంబంధావచ్ఛిన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియో
గితాకాభావస్య సిద్ధిః। ఇత్థం చ యత్ర తరత్వవ్యాపకత్వం గంధాభావే గృహ్యతే తత్ర గంధాభావేతరత్వా
త్వం తాభావస్సిధ్యతి। యత్ర తు తాదాత్మ్యసంబంధే నైతరవ్యాప్యత్వం గృహ్యతే తత్ర తాదాత్మ్యసంబం
ధేనైతరాభావస్సిధ్యతి స ఏవాన్యోన్యాభావః। ఏవం యత్ర సంయోగసంబంధేన ధూమం ప్రతి సంయో
గసంబంధేన వహ్నిర్వ్యాపకతా గృహ్యతే సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక వహ్న్యభావేన జ
లహ్రదే సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకధూమాభావస్సిధ్యతి। అత్ర వృత్తిశకవ్యాప్తిగ్రహ
వృత్తిశేకసహచారజ్ఞానం కారణం। కథితత్తు వృత్తిశేకసహచారే సతి వ్యాప్తిశేకగృహ్యతే। వృత్తివృ
త్తిశేకవ్యాప్తిజ్ఞానం కారణం। యత్ర వృత్తిశేకసహచారాద్వ్యాప్తిగ్రహస్తత్ర వృత్తిశేకత్వమ్యతే। సా

బ్రతి ౬

ము॥వళీ॥గు॥ ధర్మప్రసిద్ధిస్తు ఘటాదావేవ జాయతే పశ్చాత్తు బుద్ధిస్థత్వవశాదేవ సా ధర్మత ఇతి వదంతి। అర్థాపత్తిస్తు=
నైవ హి ప్రమాణాంతరమిష్యతే వ్యతిరేకవ్యాప్తిబుద్ధ్యా తదితాదర్థాపత్తిస్సా యతః। అర్థాపత్తిం
ప్రమాణాంతరం కేచనమన్యంతే। తథాహి। యత్ర దేవదత్తస్య శతవర్షజీవిత్వం జ్యౌతిషాదవగ=
తం జీవినో గృహాసత్వం చ ప్రత్యక్షాదవగతం తత్ర శతవర్షజీవిత్వస్యాన్యథానుపపత్త్యా బహిస్సత్వం
[illegible] కల్ప్యత ఇతి తదప్యనుమానగతార్థత్వాన్నేష్యతే। తథాహి। జీవిత్వం స్వబహిస్సత్వగృహాసత్వాన్యతర
వ్యాప్యత్వం గృహీతం తత్రాన్యతరసిద్ధౌ జాయమానాయాం గృహాసత్త్వబాధాద్బహిస్సత్వమనుమి
తౌ భాసతే। ఏవం పీనో దేవదత్తో దివా న భుంక్త ఇత్యాదావపి నద్యస్య భోజనవ్యాప్యత్వావగమాత్ దివాభో
జనబాధే రాత్రిభోజనం సిద్ధ్యతీతి। అభావప్రత్యక్షస్యానుపలబ్ధికత్వాత్ అనుపలంభాపి న ప్రమాణాం
తరం। కిం చానుపలంభస్యాజ్ఞాతస్య హేతుత్వే జ్ఞానకారణాకత్వాత్ ప్రత్యక్షత్వం జ్ఞాతస్య హేతుత్వే
తత్రానుపలంభాంతరాపేక్షత్వానవస్థా। చేష్టాపి న ప్రమాణాంతరం తస్యాః సంకేతగ్రాహకశబ్దస్మా
రకత్వేనలింగత్వాదిసమశీలత్వాత్ శబ్ద ఏవాంతర్భావాత్। యత్ర వ్యాప్త్యాదిగ్రహస్తత్రానుమితావి
తి। సుఖం నిరూపయతి। సుఖం తు జగతామేవ కామ్యం ధర్మైకజన్యత్వే కామ్యముఖలాభవిషయః

ధర్మ ఇతి ధర్మత్వేన సుఖత్వేన కార్యకారణభావాత్। దుఃఖం నిరూపయతి। అధర్మజన్యం దుఃఖం స్యాత్ప్రతికూలం సచేత-
సాం। అధర్మత్వేన దుఃఖత్వేన కార్యకారణభావాత్। ప్రతికూలమితి సర్వేషాం స్వాభావికద్వేషవిషయ ఇత్య-
ర్థః। ఇచ్ఛాం నిరూపయతి। నిర్దుఃఖత్వే సుఖే ఖ్యాతజ్ఞానాదేవ జాయతే ఇచ్ఛా తు తదుపాయే స్యాదిష్టోపా-
యత్వధీర్యదీతి। నిర్దుఃఖత్వ ఇతి। ఇచ్ఛా హి ఫలవిషయిణీ ఉపాయవిషయిణీ చ ఫలం సుఖం దుఃఖా-
భావశ్చ। తత్ర ఫలేచ్ఛాం ప్రతి ఫలజ్ఞానం కారణం। అత ఏవ పురుషార్థః సంభవతి య ... జ్ఞాతం స్వవృ- తృ
యా యిష్యతే తత్పురుషార్థ ఇతి తల్లక్షణాత్ ఇతరేచ్ఛానధీనేచ్ఛావిషయత్వం ఫలితార్థః। ఉపాయే-
చ్ఛాం ప్రతీష్టసాధనతాజ్ఞానం కారణం। చికీర్షా కృతిసాధ్యత్వప్రకారేచ్ఛా తు యా భవేత్ తద్ధేతుః కృ-
తిసాధ్యేష్టసాధనత్వమతిర్భవేదితి। కృతిసాధ్యత్వప్రకారికా కృతిసాధ్యవిషయా ఇచ్ఛా చికీర్షా పా-
కం కృత్యా సాధయామీతి తదనుభవాత్। చికీర్షాం ప్రతి కృతిసాధ్యతాజ్ఞానం ఇష్టసాధనతాజ్ఞానం
చ కారణం। అత ఏవ వృష్ట్యాదౌ కృతిసాధ్యతాజ్ఞానాభావాత్ న చికీర్షా। బలవద్ద్విష్టహేతుత్వ-
మతిః స్యాత్ప్రతిబంధికా। బలవద్ద్విష్టసాధనతాజ్ఞానం తత్ర ప్రతిబంధకం। బలవద్ద్వేషః ప్రతిబంధకజ్ఞా-
త్వస్యైతదభావో హేతుత్వ ఖ్యాతస్తు హేతుత్వం ఇష్టోత్పత్తిస్వతే బలవదనిష్టాజనకత్వజ్ఞానం కారణమిత్యర్థః।
ద్వేషం నిరూపయతి। ద్విష్టసాధనతాబుద్ధిర్భవేద్ద్వేషస్య కారణం। దుఃఖోపాయవిషయక ద్వేషం
ప్రతి బలవద్ద్విష్టసాధనతాజ్ఞానం కారణమిత్యర్థః। తేన నాంతరీయదుఃఖజనకే పాకే న ద్వేషః॥

మూ॥ప్ర॥ము॥ యత్నం నిరూపయతి। ప్రవృత్తిశ్చ నివృత్తిశ్చ తథా జీవనకారణం। ఏవం ప్రయత్నత్రైవిధ్యం తాంత్రికైః ప
రికీర్తితం। ప్రవృత్తిర్నివృత్తిర్జీవనయోనిశ్చేదాత్। యత్నస్త్రివిధ ఇత్యర్థః। చికీర్షా కృతిసాధ్యేష్ట
సాధనత్వమతిస్తథా ఉపాదానస్య చాధ్యక్షం ప్రవృత్తౌ జనకం భవేత్। నివృత్తిస్తు భవేద్ద్వేషాద్ద్వి
ష్టసాధనతాధియః। యత్నో జీవనయోనిస్తు సర్వదాతీంద్రియో భవేత్। శరీరే ప్రాణసంచా
౨౯ రకారణం పరికీర్తితః॥ మధువిషసంపృక్తాన్నభోజనాదౌ బలవదనిష్టానుబంధిత్వేన చికీ
ర్షాభావాన్న ప్రవృత్తిరితి భావః। కృతిసాధ్యతాజ్ఞానం ● బలవదనిష్టానుబంధిత్వజ్ఞా
నమపి సహకారి తథా యద్వ్యతిరేకాన్న్వయాత్కారణమిత్యపి వదంతి। కార్యతాజ్ఞానం ప్రవర్తకమి
తి గురవః। జ్ఞానస్య ప్రవృత్తిజనకతాయాం చికీర్షాతిరిక్తం నాపేక్షితమస్తి సా చ కృతిసాధ్య
తాజ్ఞానసాధ్యేచ్ఛాయాః స్వప్రకారప్రకారకధీసాధ్యత్వనియమాదితి చికీర్షా హి కృ
తిసాధ్యత్వప్రకారికేచ్ఛా తత్ర చ కృతిసాధ్యత్వం ప్రకారః। తత్ప్రకారకజ్ఞానం చికీర్షాయాం
కారణం తద్ద్వారా ప్రవృత్తావపి హేతుః న త్విష్టసాధనతాజ్ఞానం తత్ర హేతుః కృతసాధ్యేపి ప్ర
౫౦ వృత్త్యాపత్తేః। కృత్యసాధ్యతాజ్ఞానం ప్రతిబంధకమితి చేన్న। తదభావాపేక్షయా కృతిసాధ్యతాజ్ఞాన
స్య లాఘవాత్। తథా చ యయోరేవ హేతుత్వం గౌరవాత్ అనుపస్థితేరపి మధువిషసంపృక్తాన్నభో

ష్టసైత్వం దనేష్ప్రవృత్త్యాపత్తేః। కార్యతాజ్ఞానస్య సత్వాదితి చేన్న। స్వవిశేషణవత్తాప్రతిసంధానజన్య
కార్యతాజ్ఞానస్య ప్రవర్తకత్వాభ్యుపగమాత్। కామ్యస్థలే యాగసాకాంక్షాకామనా పుంవిశేషణం తత్ర బల
వదనిష్టాననుబంధికామ్యసాధనతాజ్ఞానే సకార్యతాజ్ఞానం తతః ప్రవృత్తిః। తృప్తస్య భోజనే న ప్ర
వర్తతే తదానీం కామనాయాః పురుషవిశేషణత్వాభావాత్। నిత్యస్థలే శౌచాదికం పురుషవిశే
షణం తేన శౌచాదిజ్ఞానాధీనకృతిసాధ్యతాజ్ఞానాత్ ప్రవృత్తిః। ననుతదపేక్షయా లాఘ
తేన బలవదనిష్టాననుబంధీష్టసాధనతాజ్ఞానమేవ హేతురస్తు। బలవదనిష్టాననుబంధిత్వం
చ ఇష్టోత్పత్తినాంతరీయకదుఃఖాధికదుఃఖాజనకత్వం బలవద్వేషవిషయదుఃఖాజన
కత్వం వేతి చేన్న। ఇష్టసాధనత్వకృతిసాధనత్వయోః యుగపజ్జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్। సాధ్యత్వ
సాధనత్వయోర్విరోధాత్। అసిద్ధస్య హి సాధ్యత్వం సిద్ధస్య సాధనత్వం। న హ్యేకమేకదా
సిద్ధమసిద్ధం వా జ్ఞాయతే। తస్మాత్ పృథగేవోభయం జ్ఞాయత ఇతి చేన్నైవం। లాఘవేన బలవద
నిష్టాననుబంధీష్టసాధనతావిశిష్టత్వే సతి కృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్యైవ హేతుత్వాత్। న చ సాధ్యత్వ
సాధనత్వయోర్విరోధః। యదాకదాచిత్ సాధ్యత్వసాధనత్వయోరవిరోధాత్। ఏకదా సాధ్య
త్వసాధనత్వయోర్జ్ఞానాత్। న కేనాప్యపేక్షితం కృతిసాధ్యమితి జ్ఞానం న ప్రవర్తకం। అన్య

ము॥౧౮౪॥ సు॥ గతే తస్య జ్ఞాతుమశక్యత్వాచ్చ। కింతు యాదృశస్య పుంసః కృతిసాధ్యం యదృష్టం తాదృశత్వం ప్రస్వ
ప్రతిసంధాయ ప్రవర్తతే। తేనౌదనకామస్య తత్సాధనతాజ్ఞానవతః తదుపకరణవతః పాకః కృ
తిసాధ్యః తాదృశశ్చాహమితి ప్రతిసంధాయ పాకే ప్రవర్తత ఇత్యాహుః। తన్న స్వకల్పితత్వాదిప్రవృ
త్తౌ యత్నే కోమౌద్వైదాదినాస్యసంయోగాదౌ చ తదభావాత్। ఇదం తు బోధ్యం తదానీమిష్టసా
౬౦ ధనత్వజ్ఞానం ప్రవర్తకం। తేన ఖాదియత్నకాలే బాలస్య ప్రవృత్తిః కృతిసాధ్యత్వాద్యజ్ఞానేప్యసం
స్తన్యపానే జనేన ప్రవర్తతే। తదానీమిష్టసాధనతాజ్ఞానాత్ ప్రవర్తతే చ హోష దూషితమితి ప్రో
క్తశ్చ నేతదానీం బలవదనిష్టాననుబంధిత్వజ్ఞానాత్ న హ్యస్తి కస్యాపి స్వగమ్యాగమనే ప్రవృత్తౌ చ
కబంధం బలవదనిష్టాననుబంధిత్వబుద్ధిః నరకసాధనత్వజ్ఞానాదితి తావద్యుక్తం పరాగమనాన్నరక
సాధనతాద్యప్రతిబోధాద్యనిష్టత్వాత్తు కృతిసాధ్యతాజ్ఞానాభావాత్ సత్యపి హ్యర్కప్రవృత్తిః కించ
నైకసాధనతాజ్ఞానాదిభావమాత్రం కృతిప్రవృత్తిరూపం బోధ్యతే న జీవనయోనియత్నసా
ధ్యస్య శ్వాసప్రశ్వాసాదేః ప్రవృత్తిః। ఇదం చ ప్రవర్తకత్వానుపోద్ధాభిధేశపి ఇష్టసాధన
త్వాదికమర్థః। ఇష్టం చ తి శృఙ్గతాయ జతే తాదృశాయుత్తఫలం నహ్యాయతే తత్రాపి స్వర్గః
ఫలం కల్ప్యతే। న స్వహం రహస్యం ధ్యాయమానం తే తాదృశ ఇష్టాననుపపత్తేః కథం ప్రవృత్తిః। న చార్థ

నాదికత్వం హ్యనాగతప్రాప్తేః ప్రవృత్త్యానాయాం ఖాత్రోనాఫలమితి నాన్యం తథాసతి నాన్యపై నిత్యత్వప్రస
న్యాపత్తేః । కించ నాఖావేల కరణాప్రసక్తేః । ఇత్థంచ ఫలశ్రుతిస్తావదర్థవాద ఇతి [illegible] ప్రహ
ణాం [illegible] ఖాదానినిత్యత్వేనైమిత్తికత్వయోరకేనిత్యత్వేనాన్యత్వమోరవ్యభిచారోభావాత్ । నచాత్రానామ
నాభావేల కారణాపత్తేః । త్రైకాలికస్యసాధారణాదానివర్తనాంమనాసద్భావస్యచకల్పనాత్ । నతు
తేనభావితకాన్యతాజ్ఞానాత్ ప్రవృత్తిస్సంభవతి । స్వేష్టసాధనత్వమపి జ్ఞాయతాం ధృశకార్యతా
జ్ఞానసహకృతస్యైవ ప్రవృత్తేస్సంభవాత్ । యద్యపి పిండాపూర్వం ఫలమితి । తదాపినకామనా
భావేలకరణే పత్తేసుల్యత్వాత్ కామనాకల్పనైతు అర్థవాదికఫలమేవరాత్రిసత్రన్యాయాత్క
ల్పతాం । అన్యథాప్రవృత్త్యనుపపత్తేః । తేనల అనువృత్తిం ధాబానైవ ప్రవృత్త్యాపాయస్యమన్యతే । ఏవంచ
[illegible]ధ్యామపానతేమేతుసతతం శంసితవ్రతాః । విధూతపాపాస్తే యాంతి బ్రహ్మలోకమ
నామయం । ఏవంచ దధ్యాదిహోమకహూనాం ఖంపితృభ్యః ప్రీతిమకరోత్ ఇత్యాదికమేవ ఫలము
క్తం । నచపితృప్రీతిః కథం స్వర్గకరణత్వాదితి వాచ్యం । క యాగాన్న్యాదావివ ఉద్దేశ్యత్వ
సంబంధేనైవ ఫలజనకత్వస్య కల్పయితుంశక్యత్వాత్ అతఏవోక్తం శాస్త్రదర్శితం ఫలమనుష్ఠా
తర్యుత్పగామితి పిత్ర్యాణాం ముక్తత్వేతుస్వస్యస్వర్గా[illegible]కం ఫలం [illegible] తన్నిత్యత్వైతిరానను

ము।వ౹౼౹౹గు౹౹ ష్టానస్యసామాన్యతః స్వర్గఫలకల్పనానుపపత్త్యా పూర్వాపూర్వధర్మం ప్రవృత్తిశ్చ న సంభవతి నహి తత్సుఖదు
దుః ఖాభావవత్ స్వతః పురుషార్థః న తత్రాప్యధనం ప్రవృత్త్యా యోగ్యతాసు త్పత్త్యధనం ప్రవృత్తిరితి వి
త్తం యద్యానిత్యత్వేన ప్రవృత్త్యా యోగ్యాభావస్సిద్ధతి। తదప్యభావే తదభావః। ఏవం ప్రవృత్త్యా యోగ్యాభావసత్త్వే
౬౧ దుఃఖప్రాగభావసత్త్వం తదభావే తదభావ ఇతి యోగక్షేమసాధారణకారణతాయాః దుఃఖ
ప్రాగభావే ప్రవృత్తిప్రసంగవత్త్వాత్। ఏకమేవ ప్రాయశ్చిత్తే [illegible] స్య దుఃఖప్రాగభావహేతుత్వమితి। న
చ నక్తం జంభక [illegible] దిత్యత్ర విధ్యర్థకత్వే న [illegible] ధర్మస్య ప్రత్యయః ఇష్టసాధనతాభావస్య బాధ
యితుమశక్యత్వాత్ [illegible] తి [illegible] బాధా [illegible] ఇష్టసాధనత్వం చ న విధ్యర్థః। కిం తు బలవదనిష్టానను
బంధిత్వమాత్రం తదభావస్య [illegible] ధ్యతే అధవా బలవదనిష్టాననుబంధీష్టసాధనత్వే సతి కృతి
సాధ్యత్వం విధ్యర్థః తదభావస్య [illegible] బాధ్యమానో విశిష్టాభావో విశేష్యాభావ ఇతి విశేష॥
[illegible] వి [illegible] స్పృతిః॥ [illegible] నాం [illegible] యదైతేత్యత్ర [illegible] బలవదనిష్టాననుబంధిత్వం
విధ్యర్థః [illegible] పరనరకానుకూలవ్యాపారస్య హింసాత్వేన నరకసాధనత్వాత్। న చ తత్
ధతాపి [illegible] నిషేధ ఇతి వాచ్యం। అభివిశేషాయ [illegible] స్తోపదేశాత్। న చ పరనరకానుకూలవ్యాపా

రమాత్రం । యది హింసా తదా ఖలు ఘాతకస్య సూపకర్తుః స్వహింసకత్వాపత్తిః । గళవుగాత్రే । స్వభక్ష్యాజ
న్యుదరనాశే ఆత్మహింసా । క్షుత్పాపత్తిరిత్యత్రాపి వాక్యం । మరణానాం త్వేకర్తృస్య విశేషణం తాప్యదూష్యే నైసర్గికస్వకః
। సాక్షాత్ ఖిన్నతప్రాం । హ్మణస్య వాచ నికం । ప్రాణవియోజితత్వమితి తస్య । స్వస్య నవారణే యదృచ్ఛ
ద్వ్యకకత్వస్య విశేషణం తాప్యతా । అత ఏవ కర్మాశ్వేన మరణాధర్మం కర్తృత్వేన పూర్ణానాడే రపి నహింసా
త్వం నవసాక్షాత్ స్మరణాజనకస్య వహింసాత్వం । స్వస్య నస్తు నతదా । ౯ । ము రతజ్జస్య పూర్వదృష్టి
వాక్యం ఖడ్గఘాతేన బ్రాహ్మణప్రాణపాకపరం । పర యాగపశు తేహింసా త్వాసాపత్తేః । కేచిత్తు
స్వస్యహింసాఫలం । నతు మరణాం తేనస్వ నజన్య ఖడ్గఘాతాదిరూపాహింసా । స్వభావారక్షే
కాధర్మః తస్య పాకత్వం ఉత । తస్య నస్య దైవధత్వాపాజనకత్వేపి ఉద్దిమ పాపం ప్రతి సం । ధా యస్య
తోనప్రవర్తనేన త్వాకాలః ఆహార్యస్య ఆపాభిప్రాయం విద్యధర్మః పాకం । కస్మాత్ త్వా
దాం ఖజ్ఞాదిరూపస్యోపానాం ఖత్వమితి జాత్రస్య స్వపానాం విత్వం । భాగసుహాత్ । ఏవం సవర్ణా
మో యజ్ఞే తేత్తృత్ర యాగః । స్వర్గకామస్త్రీ సాక్షాత్ యాగ ఉపెక్షేతత్వధర్మః తత్రాపి పీ
త్రినైష్ఠ సాధకత్వాపత్తికమను రూపయప్రకల్ప్యేత కర్తృః । జభక్ష్యద్రాం తదభావాన్న ప్రతిఫలే
స్యుప్తే ౩ దేహారుష్యయత్వం నాభ్యుదితేతి । ప్రతి ౩ ౭ ౧ ౪ ౮ వతావద్ధర్మ ఇవస్థితముమాశ్రాః

ము।వ॥గు॥ స్యం॰ యోగె మాన॰ నచకర్తృస్వరణాం॰ బాధకం॰ కపిలకణాదాదనాన్యధ్యవర్త్యం॰ తం॰ కృతస్వరూపాస్యైవ ప్రతీయ
మానత్వాత్। అన్యధాస్వరూపే నాముష్య కర్తృకత్వాపత్తేః తత్రైవ కర్తృస్వరూపమితి తత్ర తేదపిఖం
ఖాసి జన్మేతి తస్మాత్ తత్ర కర్తృస్వరూపాస్యైవేతి। ఏవం॰ ప్రతిమస్య॰ తరంత్ర్యే హాశ్రుతి రస్యా బ్రిధి
యతే। ఇత్యపి ద్రష్టవ్యం॰। స్వయం॰ భూరెష భగవాన్ తె దాగితస్య యూ స్వరాశ్రే నా ద్యాత్మ
౮౭ పత్యం॰ తాస్మతాన్ యోన తు స్వరూపం ఇతి యుదెదసు మాత్రం। నచ పౌరుషేయత్వే ప్రమా
ది సం॰ భవాం దప్రామాణ్యం॰ స్యాదితి వాచ్యం॰ నిత్య సర్వజ్ఞత్వేన నిర్దోషత్వాత్। అతఏ
వ పురుషాంతరస్య భ్రాంత్యాదిసంభవా [illegible] స్య కపిలాదికర్తృత్వం॰ వేదస్య। కిం॰ చ [illegible] నా మె
వానిత్యత్వస్య స్వీకార్యమాణత్వాత్ సుతరాం మెవ తత్ర మహాస్యవేదస్యానిత్యత్వమితి।
ఉపాదానస్య నమా యుక్తం కారణాస్య ప్రత్యక్షం ప్రవృత్తే కారణామివ। నివృత్తిరితి। ద్విష్టసా
ధనతాజ్ఞానస్య నివృత్తిం ప్రతి జనకత్వమస్య యత్కృతి కారణాత్యమత ధార్మిత్వమిత్యర్థః। య
త్న ఇతి। జీవన యోనియత్నః యావజ్జీవమనువర్తతే। స చాతీంద్రియ [illegible] స్తత్ప్రమా
ణమాహ। శరీర ఇతి। ప్రాణ ప్ర॰ చక సం॰ యోగాహాల ధి శబ్ద సాదిప్రయత్న సాధ్యః।

ఇత్థం· ప్రాణపంచకసంచారస్య సత్యస్య ప్రయత్నసాధ్యత్వానుమానాత్ప్రత్యక్షస్య బాధ్య=
అతీంద్రియయత్నసిద్ధిః। స [illegible] జీవనయోనియత్నః। గురుత్వం నిరూపయతి। అతీంద్రియమి
తి। అతీంద్రియం· గురుత్వం· కార్యత్వాదినిత్యద్వయవృత్తిత్వాత్ ౹ అనిత్యగతమనిత్యం· కార్యగతం నిత్యగతం నిత్యము
దాహృతం· ౹ తద్ద్రవ్యాసమవాయిం ఆద్యపతనాద్యత్వం కర్మణి ౹ః·—౹౹ అనిత్యద్రవ్యగా కార్యగతత్వం
రుత్వమనిత్యం· నిత్యపరమాణౌ నిత్యం· గురుత్వమనువర్తేత తద్గురుత్వం సమవాయికార
ణం·౹౹ ఉత్తనాద్యపతద్రవ్యపతనే ఇత్యర్థః ౹౹ః·—౹ ద్రవత్వం నిరూపయతి ౹౹ః·—౹౹ సాంసిద్ధికమితి ౹౹ః·—౹౹ సాం
సిద్ధికం ద్రవత్వం· కార్యనైమిత్తికమ గ్రాహకం ౹౹ సాంసిద్ధికం తు సలిలవృత్తి యద్యపి జలస్యోః ౹ః·—౹
ద్రవత్వం ద్వివిధం ౹౹ సాంసిద్ధికం నైమిత్తికం చేతి ౹ ద్వితీయం నైమిత్తికం· ౹ పరమాణావితి ౹ః·—౹ పరమా
ణౌ జలనిత్యము నిత్యానిత్యము సర్వత్ర ౹ః·—౹ జలపరమాణౌ ద్రవత్వం నిత్యం ౹ అనేనైవ [illegible]
రమాణౌ జలద్వ్యణుకాదౌ ద్రవత్వమనిత్యం ౹ కుత్రచిత్ [illegible] నైమిత్తికం ద్రవత్వమ్
నైమిత్తికం గంధర్వస్తం దర్శయతి నైమిత్తికమితి ౹ః·— ౹ ౹ః·— ౹ ౹ః·— ౹ః·

ము ।వళ్లీ ।గస్య

క్షైమిత్ర్యమితి ।। :– ।క్షైమిత్రికంచ పిష్టసంయోగాత్ త్వపదీయ్యప్పాతాదిత్య ।। :– ।వేష్టాపదం [illegible] సంయోగాదే

కం ।। :– ।శ్రవత్వం సర్వం చరిహోతుర్నైమిత్తం సంస్రోహోచ్ఛతే ।। :– ।తత్రాపి అగ్నిష్టం [illegible] క్షైమిత్రేంతి

వత్సం తత్ప్రసువణాం దౌత్రజపిష్ట్యేత జతు ప్రభృతి ప్రధివార్యం వతేలత ఇత్యర్థః ।హోతు ఇతి ।అనమహా

౬౨ యుక్తాంరణామిత్యర్థః ।। సంస్రోహో సత్యసం[illegible] విశేషః ।। తత్ శ్రవత్వం స్రోహపకాంత ఇతి యాదృశం ।। తే

నద్యేత సువణాం దీనాం సంగ్రహః ।। :– ।స్రోహం నిరూపయతి ।స్రోహం ఇతి ।। :– ।స్రోహో జ[illegible] పనిత్రాత్

ణాం వనిత్యావయవి నేత్య స్వ ।। :– ।అనౌపరమాణౌ జల ఏత త్యర్థః ।। నసు ప్రధివాత్యేమ వి[illegible]

వేప లభ్యతే ।నయాకౌ జలతేయ్యః తక్షాసతి దహనేప్రతి కౌలత్వప్రసంగా దతఅహా ।। :– ।[illegible]లాం తరరి

తి ।। :– ।[illegible]లాం తరేత [illegible] దహనే [illegible] ।। :– ।[illegible]

భ్యమాన [illegible] జతేయ ఏవ ।। తస్య [illegible] ప్రత్యక్షప్రత్యక్షా [illegible] ।అత [illegible] వహ్నింవిశా

శయతి తి భావః ।। :– ।సం[illegible] నిరూపయతి ।సంస్కార [illegible] ఇతి ।। :– ।సంస్కార [illegible]

స్కారపత భావన ।మూ[illegible] గః [illegible] ఇతి ।। :– ।[illegible] గస్థిత స్కారపత భావనా[illegible]

దాత్వం స్వాశ్రయవిధిర ఇత్యర్థః ॥ కర్మజన్యత్వ । విశిష్టాద్విధిరిత్యర్థః । శబ్దాభావే హి నాదేన జనితకర్మణో నాశే
నాశజన్యత్వ । తత్సహచరితకర్మణో నాశః తతః ఉత్తరకర్మ । ఏవమగ్రిమ । వినాశే సతి నకర్మణాం కర్మ ప్రతి
ప్రతిబంధకత్వాపత్తే ॥ పూర్వకర్మోత్పత్త్యుత్తరకర్మోత్పత్తిః స్యాదిత్యర్థః । యత్ర వేగవత్ కర్మాంతరేణ జనితే
వేగనాశజన్యత్వేనేత్యర్థః ॥ స్థితిస్థాపకేతి ॥ స్థితిస్థాపకసంస్కారః క్షిత్యాదిచతుర్వృత్తిః । అ
తీంద్రియః సవిజాతీయః స్పందకారణం ॥ అతీంద్రియత్వే స్పర్శవద్వృత్తిత్వాత్ సమవాయికారణత్వం
స్థితిస్థాపకేన స్పందవత్ త్రివిధ ఇతి । యత్ర చతుర్ష్వపి క్షిత్యాదిషు స్థితిస్థాపకసంస్కారః సమవాయేనేతి । తద్భావ
నామితి భావః । సంస్కారస్థితిస్థాపకః స్పర్శవిదార్ద్రతాకాలేషు । భావనాఖ్య ఇతి ॥ భావనాఖ్యస్తు
స్మృతిజీవవృత్తిరతీంద్రియః । అపేక్షాత్మకః స్మృతిప్రత్యక్షయోః కారణం భవతీతి ॥ తత్సంబంధ భావనాఖ్య
స్య ప్రతీక్షాత్మకజ్ఞానాత్ సంస్కారానుత్పత్తిః । అపేక్షాత్మకజ్ఞానత్వాదిత్యర్థః । తత్రసంశయాత్ తత్త్వనిర్ణయస్యాప్ర
త్యనిశ్చయత్వాత్ । అపేక్షాత్మకనిశ్చయత్వేన సంస్కారం ప్రతి హేతుత్వమితి భావః ॥ తత్ర సంస్కారం ప్రతి
త్యపేక్షాత్మకనిశ్చయత్వేన హేతుత్వమపేక్షాదిసాధారణం । ఉపేక్షావసంస్కారం ప్రతి

ము॥ వ్రాకే॥ ను॥

నహి తత్తా స్మృతి విషయ॥ వినివేశనావిరహేణ విశేష సంస్కారం ప్రతి వుపేక్షా స్యాన్ని స్వయత్వే సహిత తాం
యాం స్మృత్వాపత్తే॥ కిం చ పూర్వపేక్షా విష్టైవ సంస్కారకల్పనాయాః సాకత్వాపత్తేః॥ సంస్కారం ప్రతి వుపేక్షా స్యా
త్ స్వయత్వే సహితా తాయాః విషృతాపత్తేః॥ అపి చ సంస్కారః స్మరణప్రత్యభిజ్ఞాం చ జనయతి॥ తత్ర
ణాం వేత్త్యేయంతి॥ — ॥స్మరణప్రత్యభిజ్ఞాయాం మధ్యే సహితాయా వ్యక్తి॥ యతః స్మరణం ప్రత్యభి స్మరణ
౨౪ జ్ఞాం చ జనయతి తతః సంస్కారః కల్పతే॥ నాన్వయం పూర్వపక్షవేద్యనానామ భాగ్యలభ్యస్తైవ
స్మృతిగా తాత్పర్యే నాపి తాదృశసంస్కారాత్ సహప్రత్యభిజ్ఞా॥ ప్రతి సంస్కారస్య సహితాయ త్వేవ ప్రత్యభిజ్ఞాయాః స్మ
సంస్కారజనకత్వేనోక్తతయా తత్త్వాంశె విషయతా వాచ్యా॥ అన్యథా జనకతాపత్తేః॥ అనుభూతస్య సంస్కారాత్ప్ర
త్యభిజ్ఞానుదయాదనుభూతస్య సంస్కారస్య విషయతా తావద్వక్తవ్యా తత్స్మరణస్యైవ ప్రత్యభిజ్ఞాం ప్రతి హే
తుత్వం కల్పితవ్యం తాదృశేషు॥ ॥ అతస్మృతం నిరూపయతి॥ ॥ దర్శనధ్వంసేతి॥ ॥ దర్శ
న ధ్వంసస్యాపి దర్శనాత్ సందర్శనం॥ ॥ స్మృతి [illegible] తల సా॥ నానాం స్మరణే ప్రాదేశిక తేన తేరా

తినాం చ సాధ్యత్వం ధర్మ ఇత్యర్థః । ఏతత్ప్రకారాంతరేణ యోజయతి । అథవా । యద్వనాదీతి ॥ ననా
నాం నాదియజ్ఞాదివ్యాపారః పరికీర్తితః । యజ్ఞానాదివ్యాపారేతయోః హి ధర్మః స ప్రవృత్తిః ।
అనేన ధ్యానయోః సాధీనాం చిత్రరథసిద్ధయోః వ్యాపారతయోః యాగాదీనాం తద్వ్యాపారవత్త్వేన
ధర్మత్వం న నిత్యత్వే । తత్ దర్శపూర్ణమాసాదిః ॥ ఉపర్యుక్తం ఫలాయోగం న కేవలం తత్వయం ఏతి
తి । యథా । ననుయాగద్వ్యం సుఖవ్యాపారః కృత్యత్వే । నను ప్రవృత్తియోగద్వ్యం సయోగ్యత్వాత్ వినా కేవలే ।
సకృత్తత్కారణత్వే యాగానాం బాధాత్ । అలస్య అభావం నానాభావాదితి । నానాభావాసహభావేన వికల్పాభావం
తానాం చ లేశం యోగద్వ్యం భావానాం వ్యాపారత్వే సుఖదుఃఖయోః కేవలయోగానుగత్యాః కల్పితమేవాపి నాదితి భా
వః । నను ద్వంద్వానాం యోగానాం సుఖత్వవ్యాపారః । నను సర్వవ్యాపారత్వం వర ధర్మపదస్యార్థః కారణత్వమితి వా
చ్యం । అనేన నిత్యానాం దుష్టయత్తయోః సహకారిత్వేన తత్రాపి నిత్యానాం ఏవ వచ్యహేతుయోః
కృత్యత్వం హి సర్వేషాం సంయోగానాదిః కారణత్వం । నను తు సకృత్యకారణత్వేకకృత్యాకృత్యమేవాస్తి

వే॥౪ర్ధ్యే॥౫౭॥

మహాయికారణాన్యకారణాత్వమిత్యత ఆహ ॥ ౦ ॥ నరకమేనాకేతి ॥ ౦ ॥ నరకమేనాకే జలస్వాద
వినానాశాన్యత్వస్యేవ తేః ॥ అద్యేష్టోనరకాదీనాం భోగాయితి నరకమేవేతి ॥ ౦ ॥ యదన్యదా
వనస్యత్వత్రాకృతానాం చలత్వేనానిత్యత్వం దృష్టం సన్నిత్యత్ ॥ నహి భోగేన యోగాదేః నాశః ప్రతిబంధో
౧౩ వాకత్వేన ఆశక్యత్వత అస్యవిపర్యయమిమాన్యత్వత్తాదితి ॥ నరకాదీనామితి ॥ నరకాది పదలభేః భోగానాం
వరికాదీనాం పాదనమద్దృష్టత్యర్థః ॥ తత్ప్రమాణమాహ ॥ ౦ ॥ ప్రాయశ్చిత్తాదినాశ్యమితి ॥ ౦ ॥
ప్రాయశ్చిత్తాదినాశ్యత్వం కృతపర్ణత్వమేవ నకో ॥ అత ఏవ నానాచదాన్యబ్రాహ్మణాదపి వచనశ్రుతేః ॥ ౦ ॥ యద
ద్యద్భిన్నసిద్ధత్వదా ప్రాయశ్చిత్తాదినాశ్యత్వం నశ్యత్ ॥ నహి భోగేన బ్రహ్మహననాదేః నాశః ప్రతిబంధో
వావిరాత్వం శక్యత ॥ తస్యవిపర్యయం వినష్టత్వాదితి భావః ॥ జ్ఞేయమితి ॥ జ్ఞేయకర్మదేహదేహభావాది
తి భావః ॥ ఇమే ధర్మాధర్మే నానసేతి ॥ అత్రా జ్ఞానినాం కృతవిశుద్ధేత దుష్కృతేష ద్విణే నఫలా
యాంల మిలభావః ॥ జ్ఞానాదపి త్వాదినాం భోగానపవిగ్రహః ॥ నను తత్త్వజ్ఞానేన్నివృత్తం ధర్మా
ధర్మనాశకత్వం ॥ ౦ ॥ నాస్యుత్తం శక్యత్వకల్పనేత్యత్రపి తివచనవిరోధాత్ ॥ ౦ ॥ ఇత్యుపేత త్రిశ్రుణం ॥ శ్రుత్యుక్తం

త్వే జ్ఞానినాం శ్రు ఇతి తా యే వృత్తిమ్ ఇనాం సకలలోకవాంగాం క్షే యే జాతిమి న్నే । తత్ర బ్రాహ్మణసన్నిధి దబాంధి
తినాం శ్రీమాం వ లక్షణ తస్తోత్ । ప్రకృతిమ నిర్గుణం యన్ని త్వాదినాం కత్రినాం శః । తదుక్తం । ః — । జ్ఞానాన్నిః
సవతి కవహాం తాని వృన్మనాం త్వశంత్ర ఘనత్రితి । క్షే యస్యం త్రి హాం స్వకవాం తాని తస్మి న్వోమ్ప్రివకాం వత్రితి । ం—
నసే తత్త్వ జ్ఞానినః [illegible] హాం నితే కాం వసై న సు బాం ఇ కం పని నిత్యేత్ । జ్ఞాన్నినసవతీకవహాంతాం నాశాదితి
త్రిస్తు । ప్రారబ్ధ తత్ర కదాంతాం మువనాం స్వాంతే । తన్న ఠిత్ర ఖ్యాన నకం యత్ర నాగే తత్వా ప్రారబ్ధం । తత్ర ప్రా—
యత్రమవనాం చాం త్రిమి తత్త్వవిపనే [illegible] మితి । ః — । న బ్రం౧ శాం యతి । శ బ్రహ్మ త్ర । బ్రహ్మ విష్ణు
గాం విప్రదాం నాం ద బద్ధ ప్రాః । కంతనం యోంగాం ఇ పన్వ వర్ణ తన్ర్క వయోంమత్రాం । సవర్ణ బ్రహ్మ గిహం
వృత్తి త్రిత్ర త్వ న్నన్న న్నమ్మాత్ర । వి వి తరం నర్వ్యయనతదు త్పత్తి న్నన్వ ఇతి తాం ॥ శదం బవు శుభశాస్త్రే
యహా తతః త్పత్తిః కస్వి వి న్మత్ర । ః — । న యోం త్పత్తిః ఆకాశాన్నపత్రతః ॥ దీం కన్న శ బ్రహ్మ త్ర హాం రాం చతశ
హా । త్రో త్రితి । న సంవ్యదం గాం వద్ధి న్యా త్వన్న శ బ్రహ్మ త్ర కత్రం తదం త్పత్తి తత్వ తథా ॥ ఓ పతి । ఆదర్శ
బ్రహ్మ వి బి హాం త్రి నిత్యవబిసాత్వ శబ్దః ఇత్తవ వత్ర గాం త్పదత్ర । నహా దృశబ్రహ్మాపాశః । ఏవం త్రయోగాం త్రా
త్రాం త్పన్నః ప్రహ్మత్రతి । కదం ఇతి । ఆ [illegible] శబ్దాదృశ విష్టు శబ్దః పుర్పుదత్రం త్ర త్రైస్మా న్యా శబ్దాపు త్పత్తం తత్రతి

వేద ప్రేక్ష...

౬౬

తస్మిన్నుల్లపనే రహాదుత్వం శస్త్రానిస్వత స్వాతి ప్రసజ్య పృసని తస్యత్వాత్ప్రకృతం తదుత్పత్తిః
సం నన్నుత్ర తస్య తత్తపాం ప్రవృత్తం స్యాదితి ప్రః ప్రవృత్తం స్యాః క్రమో విసర్జ్యకం ఇతి యుక్తిరేవాత్ర
ధారాప్రసంగా యంత్ర ఇతి యుక్తిస్వతః హాత్య్వమవలం బుత్ర్య తద్దోషదమి తస్యైవా
సహాతేయపి దశనాత్ ప్రాణాపయ త్వాదవినాశకాలి త్వాదని త్యత్వమి
త్యర్థః ప్రసన్న పదాయం శకాల ఇతి ప్రత్యక్షజ్ఞానాత్ ప్రాణానాం నిత్యత్వే
ఉక్తం ప్రవృత్తాదవినాశ యుక్తిః ప్రవృత్తరూపమ్ ప్రత్యక్ష తత్తపాం ప్రసంగాయమితి ప్రసం
జాత్యమితి ప్రతత్రహి ప్రత్యక్షజ్ఞాన స్వరూపాత్ యస్య విషయో నతు త
ద్విత్రిత్రి దో విషయః ప్రవృత్తప్రత్యక్ష విరోధాత్ ప్రయుక్తం నత్వయో యుక్తిప్రా
ప్రయుక్తమితి ప్రత్యక్షజ్ఞానాత్ ప్రత్యక్షస్య తలోకత దోషేతి ప్రయుక్తోషదవ
ద్వినష్టం తద్దోషదం మయోక్తమితి భావః ॥ ॥ శ్రీ

ఇతిశ్రీ మన్మహా[illegible] రచితాయాం

[illegible]ద్యంతము [illegible] సమాప్తము నమః

శ్రీ [illegible] కృష్ణార్పణమస్తు శ్రీ

శ్రీ లక్ష్మీనృసింహ [illegible] చరణారవిందార్పణమస్తు

శ్రీ శ్రీ

౪ శ్రీ [illegible] శ్రీ

[illegible]

[illegible]